

EW

WEEKBLAD

NUMMER 18 • 80STE JAARGANG • 4 MEI 2024 • € 7,25

TOP 200 FAMILIEBEDRIJVEN

Hoe een CEO van buiten
echt de baas kan zijn

Kan het nog
stil zijn op
4 mei?

A close-up, low-angle shot of a man with a beard and sunglasses, looking down and slightly to the left. He is wearing a grey t-shirt. The background is a blurred field of tall grass or reeds, suggesting an outdoor setting. The lighting is warm, likely from the sun being low in the sky.

Het vermogen om

verder te kijken dan jezelf

Laat dat maar aan jou over

Hoe geef jij vorm aan de wereld van morgen? En dan niet alleen voor jezelf, maar ook voor de mensen om je heen. Welke keuzes maak je nú voor later? Voor je familie, je bedrijf en andere ondernemers. Voor de maatschappij en onze planeet. Er is een private bank die begrijpt waar deze andere kijk om draait.

ING Private Banking zet graag een stap extra. Met kennis van zaken, innovatieve oplossingen en persoonlijke service. We verbinden je met een wereld aan nieuwe mogelijkheden. Met meer vermogen kun je tenslotte meer impact maken. Zo haal je maximale voldoening uit je vermogen. Kijk op ing.nl/privatebanking

POWER. PRESENCE.

Min./max. gecombineerd verbruik: 0,7-7,8 l/100 km, resp. 142,9-12,8 km/l, CO₂-uitstoot 16-205 g/km.
Afgebeeld model uitgerust met opties en accessoires. Wijzigingen en fouten voorbehouden.

RANGE ROVER
SPORT

INHOUD **EW** *Eerst de feiten.*

EW is als *Elseviers Weekblad* opgericht in 1945 en is een voortzetting van *Elsevier's Geïllustreerd Maandschrift* (1891-1940)

Omslagfoto Remko de Vries/ANP

OMSLAGARTIKEL

Kan het stil zijn op 4 mei?
Gemeenten en Tweede Kamer maken zich zorgen over het verloop van de Dodenherdenking op de Dam en elders in het land. Maar is twee minuten stilte wel af te dwingen?

18

Partijrel bij de VVD

Het beroep tegen het schrappen van haar lidmaatschap is verworpen en dus hoopt VVD af te zijn van Soumaya Sahla. Maar ze is van plan terug te keren.

32

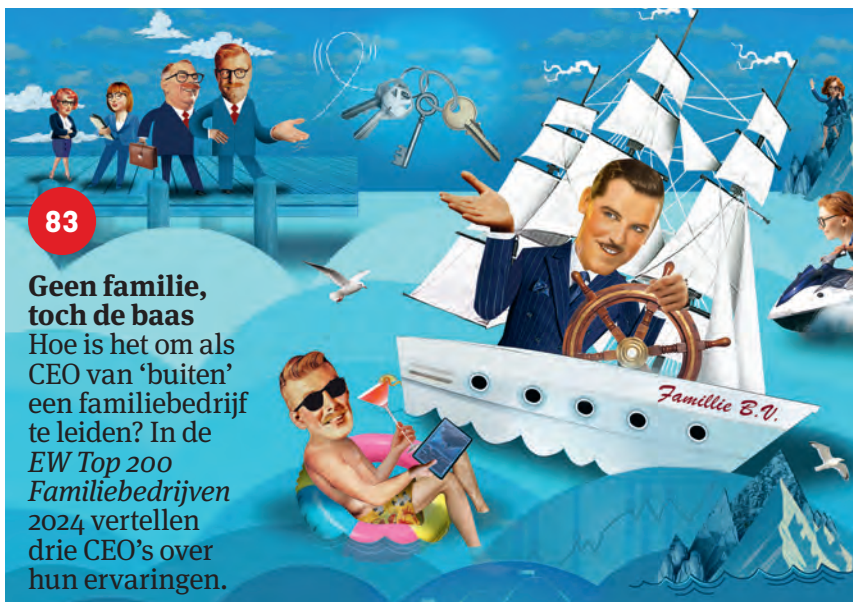
Rwanda eindelijk 'veilig'

Het zwaarbevochten Britse asielplan treedt deze zomer in werking. Illegale asielzoekers worden naar Rwanda gebracht om daar asiel aan te vragen.

46

- 8 Brieven
- 10 **Foto van de week** Londen: Op hol geslagen
- 13 **Commentaren** Zo bekrompen; Oranje boven; Groene 'plicht'; Gierige Grieken
- 16 **Eerst de cijfers** Animo groeit om 'Palestina' te erkennen
VERHAAL VAN DE WEEK
- 18 **Dodenherdenking** Kan het nog stil zijn op 4 mei?
- 25 **Cartoon Eliane Gerrits**
NEDERLAND
- 26 **Kabinetsformatie** Nog even geduld. Dan slikken of stikken
- 29 **Gerry van der List** Dromen van Mona Keijzer als premier
- 30 **In Oosterbeek; In Brussel** De koningin is kwetsbaar
- 32 **Partijrel VVD** hoopt af te zijn van Soumaya Sahla
- 36 **Martin Sommer** Zijn wij in oorlog of lijkt het maar zo?
- 38 **Sierteelt** De bloembollen staan in bloei
- 41 **Geerten Waling** Ook de 'juiste mening' is maar kuddegedrag
- 42 **Interview** Sociaal psycholoog Jan-Willem van Prooijen
WERELD
- 46 **Rwanda** Zwaar bevochten Brits asielplan wordt doorbraak
- 49 **Robbert de Witt** 'Hoera voor de UNRWA!' komt echt te vroeg
- 50 **In Madrid** Links drinkt geen cocktails **Op de kaart;**
5 **vragen** over Zwitserland en EU die de banden aanhalen
- 52 **Pieter Waterdrinker** Andere eenling in Kremlin kan tij keren
- 54 **Afrika** Explosieve bevolkingsgroei veroorzaakt problemen
ECONOMIE
- 58 **EW Economie-lezing** Het nut van destructie
- 60 **Bestaanszekerheid** Economisch onbehagen. Terecht of niet?
- 64 **Achter de komma; Op de ranglijst; Cijfer van de week;**
M/V van de week Dara Khosrowshahi, topman van Uber
- 66 **13 vragen aan** Milan Daniels, medeoprichter van Otrium
UW GELD
- 70 **Beursgang** Zeven vragen over grote investeerder CVC

83
Geen familie, toch de baas
 Hoe is het om als CEO van 'buiten' een familiebedrijf te leiden? In de *EW Top 200 Familiebedrijven 2024* vertellen drie CEO's over hun ervaringen.

60
Economisch onbehagen
 De armoede is de afgelopen decennia spectaculair gedaald. Maar waag het niet te zeggen dat het goed gaat. 'Het is een kwestie van beeldvorming.'

Het nieuwe half-om-half
 De vraag naar vleesvervangers stagneert. Valt er meer te verwachten van hybride vlees of van duurzame, 100 procent vlees-producten?

NON SOLUS

Niet te doen!

Vlak na de verkiezingen in november leek het appeltje-eitje: een rechts kabinet met PVV, VVD, NSC en BBB kon snel aan de slag. Ze hebben een forse meerderheid en veel gemeenschappelijke programmapunten. En nu is het mei. Aan de formatietafel gaat het stroef. Ook in de Tweede Kamer blijken de vier ver uit elkaar te liggen.

Zoals bij de huurwet van woonminister Hugo de Jonge (CDA), die vorige week door een ruime meerderheid in de Kamer werd gesteund en die de uitwassen van de geliberaliseerde huurmarkt (torenhoge huurprijzen) moet bestrijden. PVV en NSC gaven hun steun. VVD en BBB waren mordicus tegen. De angst is reëel dat particuliere beleggers afhandelen en woningen verkopen als de huurprijs te veel wordt begrensd. BBB noemde de huurwet zelfs een schending van het eigendomsrecht, 'de moeder van alle grondrechten'. Veel liberaler dan dat vind je het niet in de Tweede Kamer.

De formerende partijen staan ook lijnrecht tegenover elkaar in het mestdossier. Melkveehouders mogen van Brussel niet meer zoveel mest uitrijden als voorheen en zitten met overvolle mestkelders. Daarom wil minister Piet Adema (ChristenUnie) de veestapel verkleinen en boeren uitkopen.

Duizenden boeren zullen moeten stoppen. NSC van Pieter Omtzigt gaf, net als bij de huurwet, steun aan de minister. De VVD deed dat in dit geval ook. Maar de plannen van Adema zijn weer tegen het zere been van BBB (en haar luidruchtige achterban) en de PVV.

Hoe moeten partijen met deze verschillende gezichtspunten ooit een akkoord op hoofdlijnen sluiten? Het lijkt mij haast niet te doen. Intussen buffelt het demissionaire kabinet door met wetgeving maken en meerderheden zoeken. Dat juist ministers van de kleine oppositiepartijen CDA en ChristenUnie zo doorpakken, getuigt van grote verantwoordelijkheid voor het landsbestuur.

Hella Hueck,
 hoofdredacteur

72 **Huis te koop** Woonkamer biedt een zeldzaam panorama

73 **Lezers vragen; Beurs**

KENNIS & TECH

74 **Half-om-half** Vleesvervangers hebben de wind tegen

76 **Taal Moeder Spiritueel** Eerste teken van het beest

77 **Simon Rozendaal** Tsja, tsja, wat mogen we wel of niet eten?

CULTUUR

78 **Boléro** Speelfilm vertelt het verhaal achter componist Ravel

80 **Film *The Fall Guy*** van David Leitch **Boekentips;**

Toneel *Het achtste leven* door Theater Oostpool

82 **Culinair** Tevreden rokers **Wijn** Kruidige souplesse

EW TOP 200 FAMILIEBEDRIJVEN

84 **CEO** Geen familie, toch de baas. *EW* sprak met drie van hen

123 **Liesbeth Wytzes** Doe dan ook een iPhone-hoesje om dat kind!

124 **Leven & dood** Dirk Parlevliet (1926-2024)

126 **Bridge & puzzels**

BRIEVEN

Brieven moeten gaan over recent verschenen artikelen, niet langer zijn dan 150 woorden en voorzien zijn van naam en adres. Uw brief versturen in het e-mailbericht en niet als bijlage. Afzenders verlenen onherroepelijk toestemming voor redigeren en openbaarmaking.

EW • Redactie Brieven, Postbus 11, 1110 AA Diemen of brieven@ewmagazine.nl.

Buitenland

Ik ben hoogst verbaasd over de uitlatingen van Gerry van der List dat we een heilige oorlog tegen Rusland in zouden zijn getrokken ('Met een stoere Mark Rutte ten oorlog tegen Rusland', 20 april, pagina 27).

Onze steun verzwakt het Westen eerder dan dat het versterkt. De drogreden om tegen Rusland ten strijde te trekken wegens gevaar voor NAVO-landen is helemaal niet waar. De kans dat de NAVO met een aan-

val te maken krijgt, is miniem. En zo nog meer boude uitspraken. Waar haalt Van der List zijn gezag voor deze stellingen vandaan?

Laat hem eens kijken naar Zweden en Finland, die urgent de veiligheid van NAVO-lidmaatschap zochten. Laat hem eens luisteren naar de angst en maatregelen in de Baltische staten. Laat hem de anti-Russische steun en acties van bijvoorbeeld Duitsland en Polen eens bestuderen.

Beseft hij waarom de Republieken in de Verenigde Staten plotseling overstag gingen met 61 miljard dollar steun? Weet hij wat het betekent dat patriarch Kirill de oorlog tegen het Westen een heilige oorlog heeft genoemd? Weet Van der List het beter dan al deze regeringen en veiligheidsdiensten?

En dan nog durven beweren dat na al die investeringen je niet ineens 'de witte vlag' meer kunt hijsen, zoals de naïeve paus bepleit.

Denk aan premier Colijn in 1936: 'Gaat u maar rustig slapen' – Hitler zal Nederland niet aanvallen.

Jan Bosman, Rhenen

Buitenland (2)

Gerry van der List is een heel productieve journalist maar dat maakt hem nog geen goede analist van wat er in de wereld gebeurt. Laat het buitenland alsjeblieft over aan mensen als Jonathan Holslag, Robbert de Witt en René van Rijckevorsel. Want deze column van Van der List slaat echt nergens op en is in totale tegenpraak met wat beter geïnformeerde analisten nu al een flink aantal jaren beweren en

ook in *EW* publiceren.

Wat Gerry van der List hier verkondigt, is de taal van Thierry Baudet en Geert Wilders en hun uitingen hoef ik echt niet ongecorrigeerd en zonder commentaar in *EW* te lezen.

Antoon Oosting, Nieuwegein

Hoofddoekjes (4)

In het artikel van Gertjan van Schoonhoven miste ik iets essentieels ('Waarom de hoofddoek nog wel even een hoofdpijndossier zal blijven', 13 april, pagina 16).

Het hoofddoekje is naast keppeltje, tulband en kruisje niet alleen een religieuze uiting, maar in de eerste plaats een teken van onderdrukking van de vrouw die onderdanig is aan de man. Lees de geschiedenis van het hoofddoekje er maar op na.

Ik schrijf omdat wij hier in Nederland voor stemrecht hebben gevochten. Pas in 1956 mochten we een eigen zaak hebben. In 1961 werd ik in eerste instantie ontslagen omdat ik trouwde. U begrijpt: in onze seculiere staat lijkt het me niet goed dat de klok wat betreft vrouwenemancipatie wordt teruggezet.

Alda van Aarnhem, Marknesse

Rechters (2)

Als enkele klimaatactivisten hun gelijk halen bij de rechter vanwege mensenrechten, wil ik erop wijzen dat democratie een onbetwist mensenrecht had moeten zijn ('Ongepast: rechters in de rol van politici', 20 april, pagina 30). Dat werkt dan dubbelop, want een goed klimaatbeleid is net iets ingewikkelder dan links-populistische schreeuwers en rechters ons wensen op te leggen.

Volgens hen hebben we als consument geen enkele verantwoordelijkheid, want Shell moet worden veroordeeld voor de uitstoot van zijn klanten.

50 JAAR GELEDEN

Mitterrand vs. de rest

Gaat Frankrijk door de linkerbocht? Ongetwijfeld wint François Mitterrand ronde één van de presidentsverkiezingen. Daarom in *EW* een profiel van de socialist, die in 1947 – op zijn dertigste – al minister werd. Wel voorspelt dit weekblad: komt Valéry Giscard d'Estaing bovendien als tegenkandidaat, dan wint deze gaullist de tweede, beslissende ronde. 'Van alle kandidaten heeft hij het meest presidentiële postuur.'

LEES HET ARTIKEL UIT 1974
www.ewmagazine.nl/50jaar

25 JAAR GELEDEN

Jeugd van vroeger

Nederland dweept met jongeren. Zie de bouw van skatebanen, hangplekken en 'knuffelhokjes'. En wil de jeugd een coffeeshop, dan krijgt ze er een. Tijd voor een minder meegaande benadering, schrijft redacteur Gertjan van Schoonhoven in een vurig pleidooi vóór het generatieconflict. 'Al was het maar omdat de overdaad aan jeugd in literatuur, film en "Hilversum" vooral veel vertoon van narcisme oplevert.'

LEES HET ARTIKEL UIT 1999
www.ewmagazine.nl/25jaar

10 JAAR GELEDEN

Gezondheids-ABC

Vitaminepreparaten, yogalessen, superfoods, marathons, medische check-ups, strenge diëten: we besteden veel geld en tijd om de ziekte voor te blijven. Relax! Luister liever naar uw lichaam en geest. Waar voelt u zich goed bij? Zeilen? Postzegels verzamelen? Pianospelen? Doe wat u fit houdt en gelukkig maakt, in plaats van te denken in termen van gezond en ziek. *EW* geeft 32 simpele tips, van applausseren tot zingen.

LEES HET ARTIKEL UIT 2014
www.ewmagazine.nl/10jaar

Als 'onze' oliemaatschappijen moeten stoppen met de winning van olie en gas worden energie en dus het gros van de consumptiegoederen schrikbarend duur en heeft de burger juist geen geld meer om te verduurzamen. Het schaarse aardgas met onder meer 25 procent aan reformverlies omzetten in waterstof voor CO₂-afvang als brandstof voor industrie en huishoudens, terwijl de winning en het transport voor het daardoor 33 procent extra benodigde (schalie)gas tot meer broeikasgas leiden, et cetera, et cetera.

Leon Nelen, Kruisland

Messen

Het artikel van Eric Vrijzen over leerlingen en messen brengt mij tot de volgende reacties ('Met een mes naar de les', 20 april, pagina 16).

Sommige opleidingsinstellingen kunnen niet functioneren zonder het gebruik van messen en gereedschappen die als steekwapens kunnen worden gebruikt, te denken valt aan steekbeitels, scharen, kartonmessen, enzovoorts. Voor deze instellingen is het dus essentieel dat de deelnemers deze attributen zelf hebben of dat deze werktuigen in de instellingen aanwezig zijn.

Zelf heb ik de laatste 25 jaar van mijn werkzame leven in leidinggevende functies gewerkt bij dit soort onderwijsinstellingen, te weten het Slagersvakonderwijs en het Houten Meubileringscollege. In mijn tijd is er in die instellingen nimmer iets gebeurd ondanks deze gevaarlijke gereedschappen. Nimmer heb ik mij onveilig gevoeld.

T.J. Kattevilder, Breda

ADVERTENTIE

BijzondereZaken.nl

Ook adverteren? info@zadkinemedia.nl
T. 010 - 436 91 24 - zadkinemedia.nl

Normandië, Bretagne, N-Fr.
Karakteristieke, comfortabele
huizen bij zee. Boek nu
voor 2024: Liberte.nl

香港酒樓
HONG KONG
AUTHENTIEK CHINEES RESTAURANT
Sinds 1963 gevestigd in Rotterdam
Meer dan 50 jaar traditie van diner op niveau

Westersingel 15, 3014 GN Rotterdam
Tel.: 010 - 466 45 66.
Email: welkom@hong-kong.nl

vve beheer

Professioneel VVe beheer?

Kijk op www.vve-beheer.nl
of bel gratis 0800-0223050

Exclusief Zeilinstituut en Exclusief in groepen

DE BIRD

DE BEKENDSTE
ZEILSCHOOL
VAN
NEDERLAND

WWW.DEBIRD.NL
DE BIRD, 18 - 3621 JX HEEG
TEL: 0515-442-844 - info@debird.nl

e-Matching.nl - dating hoger opgeleiden

online daten | speeddaten | persoonlijke coaching

Schrijf gratis in en ontmoet direct singles
in je eigen leeftijdscategorie en regio
www.e-matching.nl - Durft u het aan?

ONLINE ONLY
VEILING
15 & 16 MEI 2024

Ontdek onze
collectie >

40
JAAR

**goud
wissel
kantoor**

FOTO VAN DE WEEK

LONDEN

Jordan Pettitt/ANP

Op hol geslagen

Zelfs wie niets heeft met dieren, keek met verbijstering en afgrijzen naar de paarden die woensdag 24 april door Londen galoppeerden. Vier paarden van de Household Cavalry, een speciaal onderdeel van het leger, namen de benen, geschrokken door lawaai bij een bouwplaats. Twee van hen, Quaker en de grijze Vida, renden kilometers door de stad en richtten onderweg behoorlijk wat schade aan. Ook aan zichzelf: Vida zat onder het bloed. De hengst stond al bekend als 'levendig'. Beide dieren moesten worden geopereerd en zijn nog niet volledig hersteld.

MR MARVIS

AMSTERDAM • DEN HAAG • ARNHEM • LAREN • MAASTRICHT • ANTWERPEN • GENT • KNOKE • MÜNCHEN

Maak je klaar voor de lente met de stijlvolle en comfortabele broeken van MR MARVIS. Probeer onze nieuwe stijlen, zoals The Classic Chinos en The Seersuckers. Of kies de luchtige Linens of veelzijdige Longs – de perfecte chino. Eindeloos te combineren met onze overhemden, polo's en T-shirts. Gemaakt in Portugal. Shop de voorjaarscollectie nu op mrmarvis.com

COMMENTAREN

Zo bekrompen

Waarom Rutte ticket naar Ankara niet zelf had moeten betalen.

Sollicitant Mark Rutte betaalde zelf zijn ticket toen hij vorig weekeinde naar de Turkse president Recep Tayyip Erdoğan vloog. Rutte is de droomkandidaat van de Amerikanen, kreeg alle grote bondgenoten direct achter zich en vindt steun bij vrijwel alle kleine lidstaten om secretaris-generaal van de NAVO te worden. Alleen Turkije, Roemenië, Hongarije en Slowakije lagen dwars. Die wilden er nog een slaatje uit slaan.

Als Erdoğan zijn verzet tegen Rutte zou opgeven, dan zou de weerstand in Boekarest, Boedapest en Bratislava verkrumelen. Rutte reisde dus deemoedig naar Turkije. Op eigen kosten. De recordpremier wil de indruk voorkomen dat de belastingbetaler opdraait voor zijn sollicitatie. Liever geen gedoe, *ons ben zúnig*.

Dit is onjuist. Rutes nieuwe functie dient de nationale zaak en is niet louter een privékwestie. Op dit niveau wil elk land dolgraag iemand leveren. De NAVO is de sterkste militaire alliantie ooit. Alleen al daarom groeit het aanzien van een land van waaruit de bedrijfsleider van die club voortkomt. Dat voordeel valt nooit te berekenen, maar dankzij secretaris-generaal Rutte wordt straks in de wereld toch net iets meer rekening gehouden met Nederlandse belangen. Een secretaris-generaal handelt vanuit NAVO-belang. Hij zit er niet namens zijn land. Het werkt andersom. In een crisis is Nederland niet 'de boerderij aan de Noordzee' maar een serieuze medespeler op het wereldtoneel.

Toen 17 juli 2014 boven Oost-Oekraïne een Maleisisch vliegtuig met 298 inzittenden – onder wie 196 Nederlanders – werd neergeschoten, kreeg Den Haag vanuit de grote landen diplomatieke steun, militaire inlichtingen en goedkeuring om het (justitieel) onderzoek te leiden. Dat heeft ook iets te maken met dat Nederland drie keer – Dirk Stikker in 1961, Joseph Luns in 1971 en Jaap de Hoop Scheffer in 2004 – een NAVO-chef leverde en dus meer was dan een postzegellandje.

In 1967 pestte Frankrijk onder de eigengereide Charles de Gaulle het NAVO-hoofdkwartier weg uit Parijs. De Amerikanen drongen aan op Den Haag als NAVO-domicilie. Het kabinet-Cals zag ervan af. Er was al zo'n woningnood in Nederland. Dat kon die NAVO-diplomaten er niet ook nog eens bij hebben. Alleen de wijze PvdA-staatssecretaris Max van der Stoep vond het kortzichtig. De Belgen waren slimmer, maakten een ge-

Oudt Andersen/AFP/Getty Images

bouw vrij en haalden de NAVO snel naar Brussel.

Natuurlijk is die sollicitatie van Rutte spannend. Wordt-ie het of wordt-ie het niet? Na bijna veertien extreem drukke jaren als premier, is het Rutte gegund. Vooral voor de Nederlandse positie is het zaak dat hij die functie binnensleept. De NAVO bestaat 75 jaar, waarvan 21 jaar met een Nederlander als chef. Daar kunnen best nog wat jaartjes bij, want de NAVO is de nationale verzekeringspolis.

Dat de NAVO-benoeming zo traag verloopt, is slopend voor Rutte, maar ook weer niet erg. Want wie moet hem vervangen? Dilan Yeşilgöz is druk met Justitie en – als VVD-leider – met formeren. Lastig om ook nog premier te zijn. Ze zwijgt erover, maar reken maar dat Yeşilgöz elke kans aangrijpt om 'eerste vrouwelijke premier', tevens 'eerste allochtone premier' te worden. Misschien is ze dan slechts kort in functie, want ooit treedt een nieuw kabinet aan. Maar voor de geschiedenisboekjes maakt dat niks uit.

Erdoğan sprak drie dagen na Rutes bezoek zijn steun voor hem uit. Om Erdoğan te overtuigen, had Rutte dat vliegkaartje niet zelf hoeven betalen. Als je ziet in welke gepantserde Mercedesen de Turkse president komt aanstuiven, moet je niet zo bekrompen doen. Het rood-wit-blauwe vliegtuig PH-GOV wordt wel voor minder ingezet.

Eric Vrijzen

NAVO-leiderschap maakt van Nederland serieuze speler op het wereldtoneel

Oranje boven

Op de heerlijke Koningsdag bleek weer de kracht van de monarchie.

Prinses Alexia oogde op Koningsdag gewoontegetrouw vrij verveeld. Zo ongeveer als enige in Emmen. De plaatselijke bevolking toonde zich heel blij met de komst van de – verder aangenaam enthousiast overkomende – koninklijke familieleden naar hun woonplaats, die niet bepaald een paradijselijke reputatie geniet.

De publieke viering van de 57ste verjaardag van koning Willem-Alexander in Drenthe was een groot, vlekkeloos verlopen feest. Het was inclusief, met alle waardevolle elementen van het leven in een provinciestad en met betrokkenheid van alle bevolkingsgroepen. En het was – om nog maar een andere modieuze term te gebruiken – verbindend. Bij zulke gelegenheden blijkt weer eens de unieke maatschappelijke kracht van de monarchie.

Prins Constantijn liet na afloop weten het mooi te vinden als Nederland elke dag van het jaar het Koningsdaggevoel zou kunnen vasthouden. Een illusie natuurlijk, maar tegelijkertijd een begrijpelijk verlangen na een heerlijk feest.

Gerry van der List

Groene 'plicht'

Overheid moet niet burgers gaan uitwringen om klimaatdoel te halen.

Geachte heer/mevrouw, Uit gegevens van het Kadaster blijkt dat u recent eigenaar bent geworden van een woning uit bouwjaar 1953 met energielabel F. Uit gegevens van de Belastingdienst blijkt dat u over 31.000 euro eigen vermogen beschikt. Bijgaand vindt u een voorstel hoe u dat kunt aanwenden om het energielabel van uw woning te verbeteren naar C. Binnen vier weken nemen wij contact op om met u het verduurzamingstraject vast te stellen. Hoogachtend.'

Fictie? Niet als het aan De Nederlandsche Bank ligt. Huizenkopers moeten worden verplicht tot het verduurzamen van hun woning, vindt DNB. Dat bepleit de toezichthouder in een rapport over verduurzaming na de energiecrisis dat eind april is gepresenteerd. De verduurzamingsplicht moet worden ingevoerd als de vergroening van Nederlandse huizen niet snel genoeg gaat.

Plicht? Verduurzaming? Waar bemoeit DNB zich mee? DNB moet zorgen voor stabiele prijzen, goed werkend betalingsverkeer en betrouwbare financiële instellingen. DNB is niet in het leven geroepen om burgers op te dragen hun huis te voorzien van HR++glas, zonnepanelen en spouwmuurisolatie.

DNB is niet de enige (semi-)overheidsorganisatie die wil dat burgers hun levens beteren. Nederland kan klimaatneutraal zijn in 2050, maar dan zijn 'controversiële opties' nodig, is de boodschap van het Planbureau voor de Leefomgeving (PBL) in de 'Trajectverkenning Klimaatneutraal 2050'.

Het PBL wil 'sturen': 'Veranderingen in leefstijl, waardoor het gebruik van energie en grondstoffen lager komt te liggen dan waar in deze studie van is uitgegaan, kunnen bijdragen aan een succesvolle transitie. Dit vereist nader onderzoek naar leefstijlverandering, de mogelijkheden om daarop te sturen en de effecten daarvan op het gebruik van energie en grondstoffen.'

Alsof ze het zo hadden afgesproken deed ook het Sociaal en Cultureel Planbureau eind april een duit in het duurzaamheidszakje: bezorgdheid over klimaat leidt niet tot 'daadwerkelijk duurzaam gedrag en aanpassing van de levensstijl'. Waardoor mensen zich wel laten leiden, zijn financiële prikkels. 'De rol daarvan is veel groter dan waarden, overtuigingen of sociale normen.'

Sturen, plichten, prikkels. Alsof burgers makke schapen zijn. Maar als klimaatneutraliteit in 2050 onhaalbaar is, ook doordat po-

Er zijn al genoeg prikkels om te verduurzamen

Getty Images

litici de kiezers niet van de noodzaak ervan hebben weten te overtuigen, kunnen zij dat doel toch ook aanpassen?

In het Verenigd Koninkrijk hebben ze dat inmiddels door. Labour trok de belofte in om omgerekend 32,7 miljard euro per jaar extra beschikbaar te stellen om het klimaatneutraliteitsdoel te halen. Dan maar later. Dit jaar zijn er namelijk verkiezingen.

Overheden moeten niet de burgers uitwringen om een onhaalbaar doel te halen, maar dat doel realistisch maken. In Nederland zijn er bovendien al genoeg prikkels om te verduurzamen. Door belastingen zijn de energieprijzen zó hoog, dat je als je een beetje geld over hebt (of kunt lenen) allang dubbel glas hebt laten plaatsen. En huizen met een slecht energielabel zijn ook moeilijker te verkopen, doordat kopers van zo'n huis een hogere hypotheekrente moeten betalen.

Een beetje *nudging* (verleiden tot 'goed gedrag') is tot daaraan toe. Maar plicht, dwang en sturing zullen burgers alleen maar nog verder vervreemden van hun politieke bestuurders.

René van Rijkevorsel

Gierige Grieken

Athene vroeg én kreeg hulp in crisistijd, maar laat Kyiv barsten.

Hè hè, eindelijk komen de Amerikanen over de brug en kunnen de zwaar belaagde Oekraïners voor zo'n 60 miljard dollar aan militaire hulp tegemoet zien. Maar het duurt nog wel even voordat Zelensky's soldaten het noodzakelijke wapentuig ontvangen. Intussen blijven de Russen burgerdoelen bestoken. Vooral aan luchtafweer is voorlopig groot gebrek.

In Europa is op dit vlak niet veel meer voorradig. Maar wél in Griekenland, een van de NAVO-landen waar procentueel het meest wordt uitgegeven aan defensie. De Grieken beschikken over de veelgevraagde Patriot-raketinstallaties én over S-300-raketten. Precies wat Oekraïne dringend nodig heeft.

Maar Athene weigert te helpen. Ze vrezden weerloos te zijn als aartsvijand Turkije onverhoopt aanvalt – wat de andere NAVO-landen natuurlijk nooit zullen toestaan.

De weigering is pijnlijk, omdat de Grieken jarenlang steun verwachtten (en kregen) van de rest van Europa. Het land ging bijna failliet tijdens de eurocrisis, omdat het een enorme schuld had opgebouwd en de financiële sector alle vertrouwen in Athene verloor. Om de Grieken te helpen werd in 2012 een ongekend hoog bedrag aan uitstaande leningen kwijtgescholden: 107 miljard euro. Griekenland kwam er langzaam bovenop.

Nu wordt de Grieken om iets gevraagd waarvan zij voldoende hebben, en plotseling gaan de rolluiken in Athene omlaag. Het gebrek aan solidariteit van de Griekse regering is ronduit beschamend.

Robbert de Witt

Een **stevige** basis

Het fundament. Het voelt als eeuwenoud en onvergankelijk. Vertrouwd. Een basis waar u op kunt bouwen en vertrouwen. Zodat u onbezorgd verder kunt ondernemen. In een bedrijfspanndat bij u past en waar u de komende decennia geen omkijken naar heeft. Deel uw dromen en ideeën en laat ons meedenken over het ontwerp.

Hardeman creëert de ruimte. De ruimte om te ondernemen. Wij hebben de ervaring, de kennis en het enthousiasme om te bouwen. Een betrouwbaar en betrokken familiebedrijf, voor wie kwaliteit en duurzaamheid voorop staat, al vijftig jaar.

www.hardeman.nl

HARDEMAN
VEENENDAAL

EERST DE CIJFERS

Steeds meer een staat

Ook in de westerse wereld groeit de animo om 'Palestina' te erkennen.

Bram Hahn

Graphics Jelrik Atema

Hoe wrang ook, een van de gevolgen van de aanslagen van 7 oktober is in elk geval dat erkenning van de Palestijnse staat hoog op de agenda is gekomen. Het aantal landen dat 'Palestina' – de Gazastrook en delen van de Westelijke Jordaanoever – als staat wil erkennen, groeit.

Sinds het uitroepen van die staat in 1988 hebben circa 140 landen dat gedaan. Zweden was in 2014 de eerste lidstaat van de Europese Unie die 'Palestina' erkende, inmiddels zijn het er negen. Op initiatief van Spanje volgt dit jaar mogelijk erkenning door meer EU-leden.

ADVERTENTIE

Transformeer uw familiebedrijf met behulp van PwC

In een snel veranderende wereld staan familiebedrijven voor talloze uitdagingen.

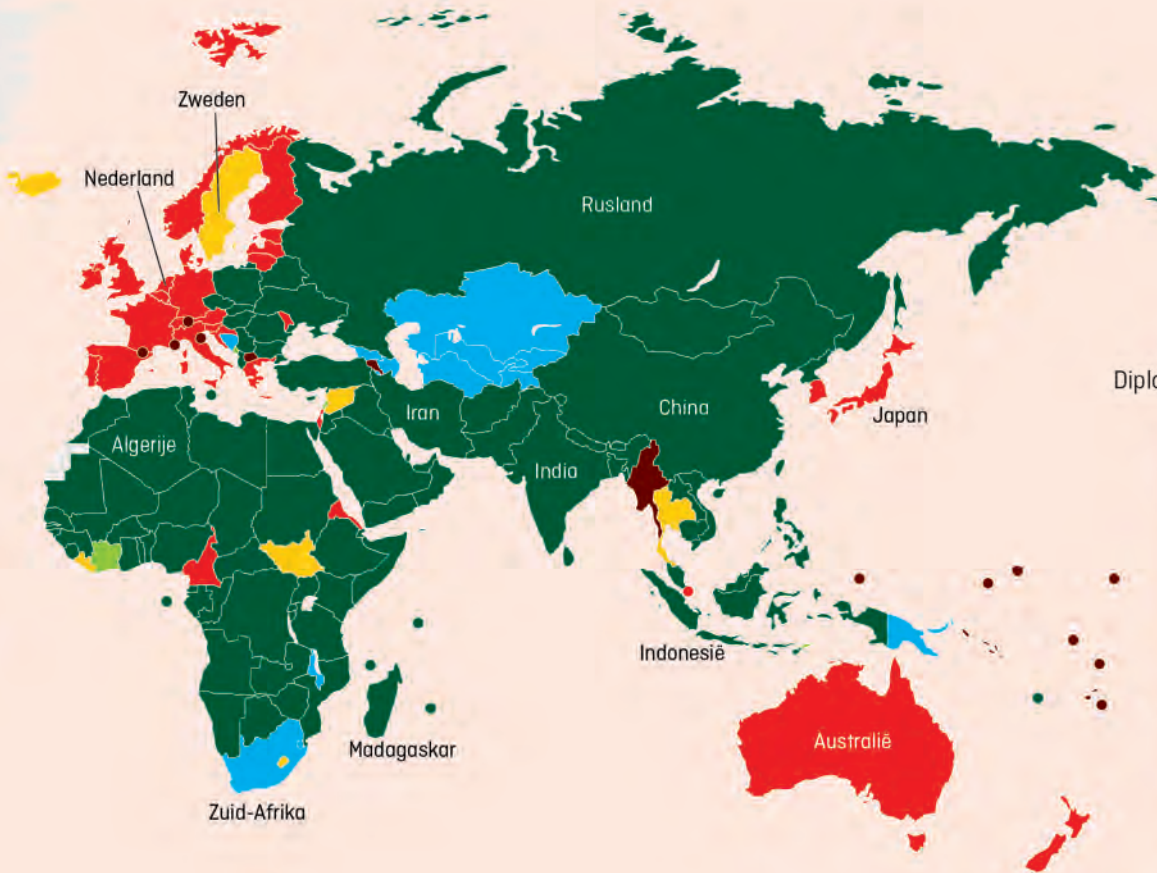
Hoe zorgt u voor tijdige en onderscheidende innovatie? Welke competenties van werknemers zijn vandaag en morgen relevant? En hoe benut u de mogelijkheden van AI? We begeleiden u bij het realiseren van een transformatie die zorgt voor een duurzame bedrijfsvoering.

Ontdek hoe wij u kunnen helpen groeien en succesvol te blijven op de lange termijn.

Scan de QR code of ga naar pwc.nl/transformatiefamiliebedrijf

Betwiste staat

Diplomatieke status Palestina

Landen die Palestina erkennen

JAAR VAN ERKENNING

1980-1989

1990-1999

2000-2009

2010-2024

Landen die Palestina (nog) niet erkennen

DIPLOMATIEKE BANDEN

ja

nee

©EW

ADVERTENTIE

Strabrechtse vennen

Uw eigen vakantie-woning onbeperkt eigen gebruik.

Beleef de pracht en praal van Brabant op het nieuwe premium resort Strabrechtse vennen. Duurzaam gebouwde vakantie-woningen op ruime kavels eigen grond. Van tiny houses tot luxe villa's van 4 tot 20 personen. De ideale combinatie waar investeren en genieten samenkomen.

OPENING
PARK
1 JUNI

LAAT U VERRASSEN DOOR DE UITSTEKENDE RENDEMENTEN OP UW GEÏNVESTEERD EIGEN VERMOGEN.

Bezoek onze verkoopdag!

U bent zaterdag 11 mei van 11 tot 16 uur van harte welkom op de projectlocatie. Onze adviseurs staan voor u klaar om u de projectlocatie te tonen en uw vragen te beantwoorden.

Nu met extra luxe opties

voor een selectie van de woningen. Zoals een hottub, buitenzwembad en luxe buitenkeuken.

VERKOOP
— DAG —
ZA 11 MEI
11 TOT 16 UUR

strabrechtsevennen.nl

Projectlocatie: Provincialeweg 9 - Someren

Let op! U belegt buiten AFM-toezicht. Geen vergunningplicht voor deze activiteit.

VERHAAL VAN DE WEEK

Van gemeenten tot Tweede Kamer leven er zorgen over een ordelijk verloop van de Nationale Dodenherdenking. Op de Dam en elders. Maar politiek rumoer op en rond 4 mei is betrekkelijk gewoon.

Gertjan van Schoonhoven

Tot op het hoogste politieke niveau speelde die ene vraag: gaat het goed op 4 mei? Is het om 8 uur 's avonds wel... stil?

Na de door anti-Israëliëse demonstranten ruw verstoorde opening van het Nationaal Holocaustmuseum in Amsterdam op 10 maart, voerde de Tweede Kamer een kort debat met minister Hugo de Jonge (CDA) van Binnenlandse Zaken. De 'haatmanifestatie' bij de opening deed, aldus de PVV, 'het ergste vrezen voor 4 mei'. Ook de Nationale Dodenherdenking op de Dam zou nu wel worden verstoord. Deelde de minister die zorgen?

Die zondag was, zei BBB's Mona Keijzer, 'bij veel mensen iets stukgegaan'. 'Wij zijn opgevoed met bijna een heilig, sereen gevoel rondom het herdenken van de Holocaust. En wat zag je zondag gebeuren? Het tegenovergestelde.' Voor 4 mei houdt ze haar 'hart een beetje vast'. 'Ik hoop maar dat het goed gaat.'

Minister De Jonge zei haar emotie te delen. 'U beschrijft, denk ik, een gevoel van schaamte dat we allemaal voelden. Herdenken zoals op 4 mei was eigenlijk altijd iets heiligs in onze opvoeding en daarna. Iedere keer opnieuw spreek je dan ook met elkaar de woorden uit: dit nooit weer. Wat je [op 10 maart] zag was

4 mei 2020: koning Willem-Alexander en koningin Máxima leggen een krans. Door coronamaatregelen is er geen publiek op de Dam

An aerial photograph of a city square, likely in Amsterdam, featuring a prominent monument in the center and a large church with a red dome on the right. The streets are mostly empty, with a few pedestrians visible. The text 'Kan het nog stil zijn op 4 mei?' is overlaid on the left side of the image.

Kan het nog stil zijn op 4 mei?

Nationaal Archief

In Westerbork ging op 4 mei 1971 het slopen gewoon door tijdens de stilte

eigenlijk: dit toch weer. Dat was het ondermijnende ervan.'

In al zijn beknoptheid geeft het debatje een aantal zaken mooi weer.

Allereerst hoeveel betekenis de traditie van 4 mei – Nationale Dodenherdenking – heeft gekregen. Nog voordat er ook maar iets is gebeurd, maken Tweede Kamer en kabinet zich al zorgen over een ordelijk verloop van de herdenking op de Dam in Amsterdam. Lokaal is het niet anders. Tal van gemeenten zijn extra alert en houden rekening met verstoringen door demonstraties rond de Gaza-oorlog.

Het is natuurlijk wrang en moeilijk te verteren dat er zulke plaatselijke noodverordeningen moeten zijn. Tegelijk laat dat zien hoezeer de Nationale Dodenherdenking 'diepte geeft aan het Nederlandse volksleven', zoals het christelijke Kamerlid Meindert Leerling dat eens plechtig zei. De traditie is uitgegroeid tot barometer van de staat van het land. Blijft het stil om 8 uur, dan gaat het goed. Is Nederland nog 'heel'. Zo niet, dan is het 'stuk'.

Dat twee toonaangevende politici met een christelijke achtergrond het woordje 'heilig' gebruiken, zegt alles. De seculiere traditie van 4 mei geniet een religi-

euze status. Niet verkeerd voor een herdenking die na de Tweede Wereldoorlog is bedacht door particulieren uit het verzet, en ook al bijna tachtig jaar te maken heeft met serieuze concurrentie: Bevrijdingsdag en Koninginne- of Koningsdag.

De zorgen over het verloop laten ook zien hoezeer '4 mei' inmiddels bijna synoniem is met herdenking van de Holocaust. Dat spreekt historisch niet vanzelf. Het aantal mensen dat op 4 mei in stilte wordt herdacht, groeide van ruim 10.000 in 1946 naar een kleine 295.000 nu. Zoals de 'visuele gids' *Wie herdenken wij op 4 mei?* van Jaap Goudsmit en anderen (2020) prachtig toont in grafieken.

Steeds weer werden categorieën van te herdenken groepen toegevoegd. De 103.000 Joodse Nederlanders die de oorlog niet overleefden – bijna de helft uit Amsterdam – kwamen er pas na twintig jaar herdenken bij: in 1966. Tot die tijd draaide 4 mei om de 'gevallen' in de strijd tegen de bezetter: verzetslieden en militairen. Nationaal epicentrum van de traditie was de Waalsdorpervlakte bij Den Haag, waar de bezetter honderden verzetslieden fusilleerde.

Nog in 1960 keurde het Amsterdamse

stadsbestuur een conceptprogramma voor de 4-mei-herdenking in de Stadschouwburg af wegens een 'te zwaar Joods karakter', schrijven Martin Harlaar en Jan Pieter Koster in *Stilstaan bij de oorlog. De gemeente Amsterdam en de Tweede Wereldoorlog* (1995). 'Niet te veel nadruk op leggen,' luidde het advies. De herdenking moest 'algemeen' blijven.

Schrijver Marcel Möring wees er vorig jaar in zijn 4-mei-voordracht in De Nieuwe Kerk op dat voormalig concentratiekamp Westerbork in Drenthe nog maar veertig jaar een herinneringscentrum is, sinds 1983. Als grondlegster Manja Pach begin jaren zeventig niet aan de bel had getrokken, was alles gesloopt en was Westerbork nu 'natuur' geweest.

Pach kwam op het idee omdat ze op 4 mei 1971 tijdens de Nationale Herdenking met wat mensen 's avonds om 8 uur in Westerbork was. Het slopen van de oude barakken ging tijdens de stilte gewoon door, vertelde ze later. Blijkbaar was 4 mei nog niet zo'n 'heilige' gelegenheid voor herdenking van de Holocaust.

Nu wordt (in Amsterdam) elke laatste zondag in januari een aparte Nationale Holocaustherdenking gehouden, en is de Holocaust vast onderdeel van de 4 mei-

Het koninklijk paar op de Dam, 4 mei 2023

Robin van Lankhuijsen/ANP

Koningin Beatrix en kroonprins Willem-Alexander, 4 mei 1988

Nationaal Fotoarchief/ANP

plechtigheid. Een van de vijf kransen op de Dam is voor de 103.000 vermoorde Joden en 215 vermoorde Roma en Sinti.

Voor veel 'tradities' geldt dat er driftig aan is gesleuteld om ze 'levend', 'actueel' of 'urgent' te houden. Angst dat ze 'verloren gaan' is de aanjager. Zeker 4 mei is het resultaat van actieve 'herinneringspolitiek'. Eens was de Nationale Herdenking niet in Amsterdam maar in de Ridderzaal in Den Haag, en was de Waalsdorpervlakte voor 4 mei wat de Dam nu is.

De Nationale Herdenking op de Dam is in haar huidige vorm het resultaat van actief geknutsel door het kabinet-Lubbers, eind jaren tachtig, toen de lokale Amsterdamse avondherdenking op de Dam fuseerde met de oorspronkelijke Nationale Herdenking, die overdag was. Op 4 mei 1988 ging het voor het eerst zo, net als de live-uitzending op tv. Het sleutelen gaat door. Sinds 2020 houdt het staatshoofd – sowieso steeds prominenter op 4 mei – een toespraak op de Dam.

Binnen de 4 mei-herdenking zijn de twee minuten nationale stilte op de Dam uitgegroeid tot het allerheiligste moment. De bezorgde discussies daarover

'Kijken, kijken, kijken en zo nodig meteen ingrijpen' om ordeverstoring te voorkomen

Zaterdagavond 4 mei is de spanning te snijden: blijft het tijdens de Nationale Dodenherdenking op de Dam in Amsterdam twee minuten stil of verstoren schreeuwende anti-Israël-demonstranten de orde? De driehoek van burgemeester, hoofdofficier van justitie en politiechef is op alles voorbereid. Op grond van een noodverordening zijn demonstraties op of nabij de Dam tijdens de herdenking verboden. Daarnaast zijn aanvullende maatregelen getroffen. In plaats van 20.000 worden maximaal 10.000 mensen toegelaten. Die moeten zich allemaal bij aankomst laten fouilleren op wapens, vlaggen, spandoeken of geluidsversterkers. Daarna worden de bezoekers verdeeld over vakken.

Door deze 'compartimentering' is er bij een eventueel incident minder kans dat vluchtende mensen worden verdrukt, zoals in 2010 gebeurde toen de 'Damschreeuwer' zorgde voor blinde paniek.

'Voor de politiemensen op de Dam is de opdracht kijken, kijken, kijken,' zegt de Amsterdamse oud-hoofdcommissaris Joop van Riessen (80). Hij had vaak de leiding bij beveiliging van evenementen. Vorig jaar bracht hij zijn thriller *Aanslag op de Dam* uit, gebaseerd op een werkelijke gebeurtenis. In 2000 kreeg Van Riessen vijf uur voor de herdenking een tip van de veiligheidsdienst over een dreigende aanslag op koningin Beatrix uit Molukse hoek. Voor de zekerheid lagen er scherpschutters met kijkers op het dak van

De driehoek is niet bang voor een terreuraanslag tijdens de Nationale Dodenherdenking

Remko de Vries/ANP

Hotel Krasnapolsky.

De driehoek, bijgestaan door de AIVD, is niet bang voor een terreuraanslag. Het dreigingsniveau is vergelijkbaar met dat van voorgaande jaren. Zoals altijd zal er (on)zichtbare beveiliging zijn tegen terroristen.

Om de bezoekers te controleren, pleit Van Riessen voor detectiepoortjes. 'Dat lijkt mij beter dan al die mensen te fouilleren. Verder moet je goed zicht houden op de vakken met daarin agenten in uniform en in burger. Die moeten scherp kijken naar verdachte be-

wegingen in hun directe omgeving en zo nodig meteen ingrijpen. Niet aarzelen.'

Schreeuwen tijdens de herdenking is strafbaar op grond van artikel 144 van het Wetboek van Strafrecht. Mocht iemand toch een kreet slaken, dan is het volgens Van Riessen zaak de schreeuwer(s) meteen tegen de grond te werken.

Burgemeester Femke Halsema van Amsterdam deed bij de presentatie van de noodmaatregelen half april ook een beroep op het publiek zelf. Dat moet het hoofd koel houden en bij een eventuele verstoring 'een zekere mate van onverstoortbaarheid laten zien'.

Een jaar telt 525.600 minuten, had de burgemeester even opgezocht. 'Dat zijn allemaal minuten waarin kan worden gedemonstreerd,' aldus Halsema, 'Maar niet deze twee minuten.'

Gerlof Leistra

Femke Halsema: 'Het publiek zelf moet bij een verstoring onverstoortbaarheid laten zien'

Strijd voor 4 mei

Herdenken is niet alleen een teken van respect voor leed uit het verleden, maar ook een middel om de samenleving bijeen te houden.

Geerten Waling

Illustratie Peter ter Mors

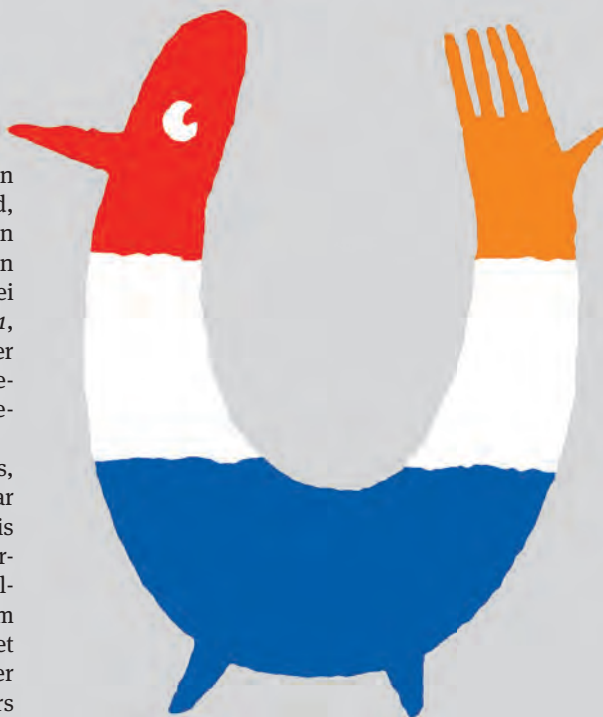
‘Dit land was ooit een heel erg leuk land, waar het fijn leven was, waar iedereen verbonden was,’ zei acteur Huub Stapel onlangs in *Op1*, waar hij zat als mede-initiatiefnemer van het ‘oranje keppeltje’ voor burge-meesters op Koningsdag, als statement tegen antisemitisme.

Of dit land ooit echt zo leuk was, hangt af van wie je het vraagt. Maar het gevoel achter Stapels woorden is herkenbaar. Is deze verdeelde, verbitterde samenleving nog wel bij elkaar te houden? De voornemens om de 4 mei-herdenking te verstoren met lawaaidemonstraties, onder meer door anti-Israëlfanatici, doen anders vermoeden.

In de lezing *Wat is een natie?* (1882, in vertaling uitgegeven door Elsevier Boeken in 2013) beantwoordt de Franse liberaal Ernest Renan zijn eigen vraag door twee basisingrediënten te noemen van een geslaagde natie. ‘Het ene is het gemeenschappelijk bezit van een rijke erfenis aan herinneringen; het andere is het tegenwoordige saamhorigheidsgevoel, de wens om samen te leven, de wil om opnieuw waarde te geven aan de erfenis die men samen ontvangen heeft.’

De erfenis van De Oorlog is geen fraaie: capitulatie, verraad, haat, onmacht, ellende. Verdriet dat zich niet laat wegpoetsen met verhalen over heldhaftig verzet van die paar moedigen. Toch heeft die erfenis generaties voorzien van een gedeelde culturele taal en, vooral, een moreel kader. Het sterkst uit zich dat in drie woorden: *dit nooit meer*.

‘De offers die wij hebben gebracht en de tegenslagen die wij hebben doorstaan, bepalen onze vaderlandsliefde,’ dacht Renan, vrij naar het credo van het oude Sparta: ‘Wij zijn wat u ooit was. Wij zullen zijn wat u nu bent.’

Renan had makkelijk praten. Eeuwenlang hebben gedeelde successen en tegenslagen generatie op generatie geholpen aan meer eenheid en saamhorigheid. Zelfs in de Tweede Wereldoorlog was de (geïdealiseerde) herinnering aan de Nederlandse strijd, onder leiding van Willem van Oranje, tegen de tirannie van de Spaanse koning, als een bakken in pikdonkere nacht. Zeker koningin Wilhelmina in Londen putte kracht en inspiratie uit de herinnering aan haar verre voorvader.

Kom daar nog maar eens om in 2024. Bijna tachtig jaar na de bevrijding lijkt elke nationale viering en herdenking, van Sinterklaas tot Prinsjesdag tot Koningsdag, opeens wel ouderwets, belachelijk of ronduit verdacht geworden. Eigenlijk is het bijzonder dat de Nationale Dodenherdenking op 4 mei om 8 uur 's

avonds op de Dam, samen met honderden kleinere herdenkingen in het hele land, toch zo'n vast en plechtig ritueel kon worden. Vanzelfsprekend was dat nooit, zo weten we (zie 'Kan het nog stil zijn op 4 mei?' op pagina 18).

Het zou passen bij het verdeelde en individualistische Nederland, waarin onverschilligheid vermomd gaat als 'tolerantie' en normloosheid als 'vrijheid', om ook 4 mei langzaam los te laten als nationaal ritueel. Als de laatste getuige van De Oorlog is gestorven – en zeker als het gedeelde ethisch kader dat '40-'45 ons gaf, is weggezakt in de morele mist van de 21ste eeuw.

Toch is 4 mei de moeite waard. Ja, de herdenking van het verleden past ook op lokale schaal – en evengoed in Europees verband of groter. Maar dat uitzonderlijke nationale ritueel op 4 mei, dat moment waarop eenieder die wil, kan delen in die twee minuten van sereniteit, contemplatie en respect voor hen die vielen voor de vrijheid...? Dat is iets om voor te vechten. Niet alleen voor het verleden, maar juist ook voor de toekomst.

‘Onze offers en onze tegenslagen bepalen onze vaderlandsliefde’

4 mei moet 'geen lief gezwam worden', vond Han Wielek, overlevende van de Holocaust

2010: de 'Damschreeuwer' zaait paniek op de Dam

1956: de onthulling van het Nationaal Monument op de Dam

in de Kamer en elders maken dat heel duidelijk. Als het maar *stil* blijft om 8 uur... Amsterdam moet met een noodverordening komen (zie "Kijken, kijken, kijken en zo nodig meteen ingrijpen" om ordeverstoring te voorkomen' op pagina 21) om dit sacrale moment te beschermen.

Maar hoe vanzelfsprekend is die stilte? Niet. De studies naar 4 mei spreken boekdelen. *Zestig jaar herrie om twee minuten stilte* heet het boek van Maud van de Reijt (2010). *De stilte en de storm* is de veelzeggende titel die historica Ilse Raaijmakers in 2017 koos.

Antropoloog Rob van Ginkel spreekt in *Rondom de stilte. Herdenkingscultuur in Nederland* (2011), misschien wel het mooiste boek over 4 (en 5) mei, van permanent 'gekrakeel' rond de Nationale Dodenherdenking: 'toch een van de weinige werkelijk nationale, snel en nagevoelbaar algemeen aanvaarde rituelen die Nederland kende'. Gekrakeel, bijvoorbeeld, 'over de datum, de locatie, de vraag welke oorlogsslachtoffers herdacht dienden te worden en wie er rechtmatig eer aan wie mochten betonen'.

Van Ginkel en de andere genoemde auteurs doelen vooral op inhoudelijke

'herrie'. Dat begon al snel na de oorlog, met 'strubbelingen' tussen het communistische en niet-communistische verzet. Na de plaatsing van het Nationaal Monument op de Dam in 1957 meldden zich de Indië- en Korea-veteranen, die wilden dat hun in die na-oorlogse oorlogen gevallen kameraden ook op 4 mei zouden worden herdacht. Latere 'herrie' ging onder meer over herdenking van vervolgte homoseksuelen en de aanwezigheid van Duitse hoogwaardigheidsbekleders.

In de jaren zestig en zeventig waren 'alternatieve herdenkingen' aan de orde van de dag. Een aanjager was de oorlog in Vietnam, die dezelfde rol vervulde als Gaza nu. Voor protestbewegingen waren de 'herdenkingsdagen 4 en 5 mei een ideaal strijdtoneel,' schrijft Ilse Raaijmakers in *De stilte en de storm*. 'Media-aandacht en publieke verontwaardiging waren vrijwel zeker gegarandeerd.'

In Amsterdam zou de stichting J'Accuse vanaf 4 mei 1968 zo'n twintig jaar een alternatieve, aanvullende herdenking organiseren in het aan de Dam gelegen hotel Krasnapolsky, om half negen 's avonds, aansluitend op de toen nog lokale avondherdenking. 4 mei moest 'geactualiseerd' worden, vond de

drijvende kracht achter de stichting, de Joodse Holocaustoverlevende Han Wielek. Vietnam, Nixon, Zuid-Afrika – alles kwam er voorbij. 'De vierde mei moet een politieke dag zijn,' vond Wielek. 'Het moet geen lief gezwam worden. Je moet de lessen uit het verleden trekken.'

Het zal activisten van nu die het 'hypocriet' vinden om stil te zijn in tijden van Oekraïne, Gaza, klimaat of wat dan ook, als muziek in de oren klinken. Ze staan in een lange traditie.

Letterlijk stil was het ook lang niet altijd. Malloten als de 'Damschreeuwer' – die op 4 mei 2010 de herdenking op de Dam verstoorde met zijn gebrul – zijn zeldzaam. Maar in *Zestig jaar herrie om twee minuten stilte* verbaast Maud van de Reijt zich over de 'vele knokpartijen' op 4 mei, van de vroege jaren vijftig tot ver in de jaren zeventig. Verstoorders van de stilte konden rekenen op halve lynchpartijen van omstanders. 'Wie de twee minuten stilte tartte, moest dat met klappen bekopen,' schrijft Van de Reijt. 'Het typeert de enorme waarde die door veel mensen aan het herdenken van de oorlogsslachtoffers werd gehecht.'

De demonstranten van dit weekend zijn gewaarschuwd.

Onze adviseurs luisteren ook naar wat er niet gezegd wordt.

Het bijzondere van een familiebedrijf is dat zakelijke belangen met privélevens kruisen. Maar deze kracht is ook meteen de grootste valkuil. Om samen verder te komen kunnen onze objectieve specialisten het verschil maken. Vanuit een vertrouwensband begrijpen zij ook wat er niet gezegd wordt. Opvolging, eigenaarschap, duurzaamheid en vermogen. Stuk voor stuk belangrijke onderwerpen voor uw familiebedrijf. Want een familiebedrijf gaat niet alleen maar over zaken. Scan de QR-code voor meer informatie.

www.gt.nl/familiebedrijven

Tegen heug en meug

Vier partijleiders leunen achterover. Twee informateurs schrijven en herschrijven. Nog even geduld. Dan is het slikken of stikken.

Eric Vrijzen in Den Haag

Na een half jaar formatie-toneel nadert de ontknoping van de derde akte. Eerst speelden PVV, VVD, NSC en BBB onder informateur Ronald Plasterk (PvdA), toen regisseerde Kim Putters (PvdA) en nu moet het duo Richard van Zwol (CDA) en Elbert Dijkgraaf (SGP) het afronden. Het Centraal Planbureau rekent 'varianten' door. Dat zijn de wensenlijstjes van de vier toekomstige regeringspartijen waarover tussen de vier nog geen overeenstemming bestaat.

Vanaf hun vakantieadres of vanuit huis moeten de partijleiders Geert Wilders (PVV), Dilan Yeşilgöz (VVD), Pieter Omtzigt (NSC) en Caroline van der Plas (BBB) elkaar per telefoon nog wat zien te

paaieren. Dan begint op 6 mei de 'finale en cruciale week', zoals de informateurs het noemen.

Zij hielden de voorbije weken een rustig tempo aan. Tja, dan breekt het lijntje niet. Wilders liep één keer boos weg en vloog op sociale media een keer uit de bocht, maar verder kon de coalitievorming voortkabbelen.

Eerdere kabinetsonderhandelingen konden niet zonder marathonvergaderingen. De mannen en vrouwen vergaderden totdat ze er bijna bij neerveelden. Uithoudingsvermogen – daarop kwam het aan. De beste vergadertijger won.

Niet dit keer. Een paar uur per dag, dan staan de onderhandelaars alweer buiten. De informateurs maakten zich

zelf eigenaar van de concept-teksten. Zij schrijven en herschrijven. Zij redigeren zichzelf op weg naar compromissen. De vier partijleiders markeren aan tafel de eigen positie zonder zich ergens op vast te leggen. Zo schiet het niet op.

Informateurs stelden zich voorheen altijd op als procesbegeleiders. Het Regeerakkoord was het product van de partijleiders. Dit keer moet alles anders, want er is een 'programkabinet' in de maak. De gladiatoren van de vier partijen leunen vrijblijvend achterover en reproduceren hun wensenlijstjes. Informateur Van Zwol liet doorschemeren dat hij en kompaan Dijkgraaf uiteindelijk 'de puzzel moeten leggen' en 'samenhang

De informateurs Van Zwol (links) en Dijkgraaf (rechts) staan de pers te woord. Op 15 mei is het rond – of niet

Dirk Ho/ANP

aanbrengen' tussen de verkiezingsbeloften van de vier partijen.

Van Zwol en Dijkgraaf hebben tot 15 mei. Vlak daarvoor komt de grote uitruil tussen de vier en is het slikken of stikken. Het Hoofdlijnenakkoord wordt de vier partijleiders door de strot geduwd, al zijn Geert Wilders (PVV) en Pieter Omtzigt (NSC) niet bepaald types die zich op die manier laten vermurwen. Ook Yeşilgöz en Van der Plas zullen weinig fiducia hebben in een coalitie op basis van een Tegen Heug en Meug-akkoord.

Waarschijnlijk wordt het stuk van Van Zwol en Dijkgraaf op 14 mei afgetikt en volgt meteen een naam van een nieuwe formateur, tevens beoogd premier. Of niet, maar dan knalt alles uit el-

kaar, vertelt Dijkgraaf op laconieke toon.

Dit is een treuzelformatie met een enorme geruchtenmachine die voortdurend het verhaal aanjaagt dat de vier partijen er geen zin in hebben, dat een rechts 'programkabinet' vanuit een permanente crisis zal moeten regeren en dat na hooguit anderhalf jaar de hele zaak instort. De stemming in het 'Formatiekwartier' van de parlamentsgebouwen laat kennelijk te wensen over.

Het gekke is dat in de rest van het Kamergebouw juist een andere wind waait. Rechts is aan zet. Links ligt eruit. Je zag het aan de beteuterde gezichten van de D66-fractieleden, toen vorige week met 73 stemmen voor en 70 stemmen tegen een motie van NSC en SGP werd aange-

nomen om de befaamde transgenderwet in te trekken.

Wat opvalt in de wandelgangen is dat er zo weinig schrijvende journalisten rondlopen. Ooit volgde alleen al *de Volkskrant* een persconferentie van een informateur met veertien reporters. Nu is er bijna alleen nog televisie, en dan vooral publieke omroep. Die draait op bijna een miljard euro belastinggeld per jaar. Rechtse politici zeggen steeds openlijker dat ze er klaar mee zijn, met die 'staatsomroep'. Pieter Omtzigt verzet zich er nog tegen, maar een rechts kabinet gaat erop beknibbelen. NPO-medewerkers noemen zich gekscherend 'demissionair journalist'. Soms roepen ze: 'Met niet meer dan drie collega's bij elkaar gaan staan, anders wordt er extra op ons bezuinigd.' Zwarte humor, maar de schrik voor rechts zit erin.

Wat dat betreft is het slim van Van Zwol en Dijkgraaf om de vier partijleiders zo kort mogelijk aan tafel vast te houden. Eenmaal buiten, ruiken ze de verkiezingsuitslag van 22 november weer. Hun enige optie is 'over rechts'.

De Kamer stelde de deadline van 15 mei voor deze fase van de formatie, maar 6 juni zoemt ook door het hoofd van de onderhandelaars. Op die dag worden de Europese Verkiezingen gehouden. Iedereen veronderstelt dat de opkomst laag zal zijn – maximaal 40 procent, ongeveer de helft van de Kamerverkiezingen – en dat Wilders dus verliest. Vorige keer haalde de PVV amper 3 procent en dus nul zetels. Maar dat kwam vooral door de opmars van Thierry Baudet. Zijn Forum voor Democratie kreeg 11 procent.

Bij eerdere EU-verkiezingen wist Wilders wel degelijk te scoren, ondanks de lage opkomst van 37 procent. Zo werd de PVV in 2009 de tweede partij met 17 procent. In 2014 was de PVV de derde partij met 13 procent van de stemmen.

Misschien gokken de andere partijen erop dat Wilders verzwakt uit de EU-verkiezingen komt en dus in het verdere verloop van de formatie een toontje lager zal moeten zingen. Maar dat is ijdele hoop. Gaan de drie anderen tijdrekken, dan zal Wilders de Europese Verkiezingen in zijn campagne bombarderen tot een referendum over de komst van een rechts kabinet. Dikke kans dat hij dan veel PVV-kiezers mobiliseert en zijn positie versterkt. **EW**

Je kiest niet voor pijn bij bewegen Maar wél voor Bergman Clinics

100%
vergoed

Heup

Hand & pols

Rug & Nek

Schouder

Voet & Enkel

Knie

10 focusklinieken | Bewegen

Naarden | Amsterdam | Breda

Capelle a/d IJssel | Den Bosch | Heerenveen

Arnhem | Rijswijk | Rotterdam | Alkmaar

- Focusklinieken door heel Nederland
- Specialistische zorg met persoonlijke aandacht
- Korte toegangstijden
- Beoordeeld met een 9.0 op Zorgkaart Nederland
- Na verwijzing door je huisarts 100% vergoed

GERRY VAN
DER LIST

Dromen van Mona Keijzer als premier

Zelden toonde een Nederlandse politicus zich zo kwetsbaar op televisie. Caroline van der Plas liet zich voor de verkiezingen van vorig jaar voor een documentaire volgen door Jaïr Ferwerda, wat op een zeker masochisme lijkt te wijzen. Al dan niet vanwege de aanwezigheid van de RTL-clown barstte de doorgaans zo stoer ogende vrouw van BBB twee keer voor de camera in snikken uit.

Memorabel is ook de nachtmerrie waarover de openhartige Van der Plas vertelde. Ze had gedroomd dat ze werd afgezet door een partijgenoot die haar weg wilde hebben. De naam van deze rivaal wilde ze niet noemen. De sensatiebeluste Ferwerda vroeg vervolgens aan Mona Keijzer of zij wellicht de coupplager uit de boze droom van Van der Plas was. Waarop de nummer 2 van de BBB-lijst begrijpelijkerwijs ijsig reageerde. Sowieso vond ze speculaties over spanningen tussen de twee vrouwelijke toppers getuigen van seksisme.

Niettemin wierp *Caroline* de vraag op of Keijzer goed past bij de BBB. Mooi in de documentaire is het beeld van de piekfijn geklede niet-roker die gereserveerd om de hoek van een rokerige ruimte keek toen de slonzige lijsttrekker met een sigaretje in de hand de manschappen toesprak. Haar blik en fysieke houding verrieden enige geestelijke distantie. De indruk werd zo versterkt dat de vrouw die twee keer vergeefs een gooi deed naar het leiderschap van het CDA, vooral uit persoonlijke ambitie naar een andere partij was overgestapt.

Hoe het ook zij, sinds haar te-

rugkeer in de Tweede Kamer maakt Keijzer een grootse indruk. Ze zegt eigenlijk alleen maar verstandige dingen. Veel wijsheid is al te vinden op haar X-account. Bovendien, bij een lichtelijk uitdagende foto van de wijdbeense, zelfbewust ogende politica in rood broekpak, wordt gewezen op het belang van ondernemerschap. Geld moet eerst worden verdiend voordat het kan worden uitgegeven, zo luidt de boodschap, en dus is het zeer kwalijk dat het bedrijfsleven in Nederland flink wordt gehinderd. Als bewindspersoon in het derde kabinet-Rutte nam ze het ook al dapper op voor ondernemers. Zelfs in coronatijd, waardoor ze door de zogenaamd liberale premier werd ontslagen.

In de Kamer toont Keijzer zich nu een vaardig debater en presenteert ze zinnige voorstellen. Bijvoorbeeld om de omvang van de publieke omroep te reduceren door Radio 2 niet meer met belastinggeld te financieren. Toen zij van D66-zijde het verwijt kreeg zo de gewone Nederlander de Top 2000 te willen ontnemen, legde ze rustig uit dat zulke populaire programma's prima door commerciële zenders kunnen worden uitgezonden.

Haar nek uitsteken durft Keijzer ook. Zoals die keer dat ze voorstelde eens serieus te kijken naar mogelijkheden om massaal toegestroomde Oekraïense vluchtelingen terug te sturen naar veilige delen van hun land. 'We kunnen hier niet iedereen huisvesten,' zei ze bij die gelegenheid. En zo is het maar net.

BBB schoof Keijzer naar voren als premierskandidaat. Dat was nogal overmoedig. Maar na een teleurstellend verkiezingsresultaat zou ze via een omweg het Torentje toch kunnen bereiken. Want stel dat de huidige kabinetsformatiepoging – onverwacht – slaagt en de PVV geen capabele, acceptabele premier weet te leveren, dan zou Geert Wilders het hoogste ambt kunnen gunnen aan de kleinste partij in de coalitie.

En wie is dan een betere kandidaat dan Keijzer? Uit een opiniepeiling van *EenVandaag* kwam eind vorig jaar naar voren dat ze goed ligt bij de achterban van de PVV. Haar denkbeelden over economie en migratie sluiten aan bij die van de VVD en ze steunde haar katholieke geloofsgenoot Pieter Omtzigt in diens strijd met Hugo de Jonge om het CDA-leiderschap. De voormalige advocaat beschikt over juridische kennis en heeft als wethouder en als staatssecretaris voor Economische Zaken bestuurlijke en internationale ervaring opgedaan. Bovendien kan ze, anders dan Caroline van der Plas, heel goed – en sierlijk – op hoge hakken lopen.

Misschien is Keijzer inderdaad in een nachtmerrie aan haar partijgenoot verschenen. Maar rechts Nederland zou heerlijk kunnen dromen over deze verstandige, nuchtere, kordate Volendamse als premier. **EW**

Na haar terugkeer in de Tweede Kamer maakt de nuchtere Volendamse een grootse indruk

Pastoor Mauricio Meneses bij de zevende kruiswegstatie, waarop rechtsboven Jan Toorop zelf *en face* te zien is

IN OOSTERBEEK

Trots op de Toorop(s)

Religieus kunstwerk over de veertien kruiswegstaties van Christus na 105 jaar opnieuw ontdekt dankzij columnist.

Gertjan van Schoonhoven

De stilte in de Sint-Bernulphuskerk in Oosterbeek is wat je noemt seeren. Behalve de verslaggever is er deze zonnige, maar koele voorjaarsdag niemand te zien. Opvallend. Het gastenboek waarin bezoekers hun indrukken kunnen achterlaten, verraadt namelijk dat er rond het laat-negentiende-eeuwse neogotische godshuis enige reuring is.

Reuring rond een overrompelend religieus kunstwerk dat er deze maand op de kop af 105 jaar hangt, maar dit voorjaar opnieuw werd ontdekt. Veertien houten panelen waarop de dan net tot het katholicisme bekeerde schilder Jan Toorop (1858-1928) in krijt en potlood de lijdensweg van Jezus verbeeldt, in veertien passages: de kruis-

wegstaties. Op de eerste is Jezus' veroordeling door Pontius Pilatus te zien, op de laatste wordt Jezus' lichaam in doeken gewikkeld voor het graf. Op 18 mei 1919 werden de panelen in aanwezigheid van Toorop ingezegend.

Het zijn wonderbaarlijk mooie kunstwerken, in particuliere opdracht gemaakt. De zevende statie wordt als hoogtepunt beschouwd. Toorop werkte drie jaar aan de panelen, toch hebben ze iets ruws en onafs. Alleen de grotere vlakken zijn ingekleurd met krijt; het triplex van de panelen zelf is kaal en wel onderdeel van het kleurenpalet. Alle schuine pot-

Pastoor Mauricio Meneses heeft slapeloze nachten van voorgenomen sluiting

loodlijnen geven de panelen iets van een architectonische schets.

Bijzonder is ook dat Toorop er zelf – *en face* – op staat als medegetuige van Christus' gang naar het kruis, evenals personen uit zijn eigen omgeving en toenmalig Oosterbeek. Een van hen zelfs met bril – een gewaagd anachronisme.

Omdat de Bernulphuskerk moet sluiten ('aan de eredienst wordt onttrokken') is de toekomst van de Toorop(s) ongewis. Sinds Stevo Akkerman er half april in *Trouw* een column aan wijdde ('Ik ging naar Oosterbeek om Jan Toorop te zien') komen er – getuige het gastenboek – mensen naar de Utrechtseweg om Toorop óók te zien. En in de Wageningse pastorie van pastoor Mauricio Meneses (39) rinkelt sindsdien de telefoon.

Andere kerken, musea, kunstenaars, journalisten... de belangstelling is groot, zegt Meneses, die tien jaar geleden uit Colombia kwam en sinds een jaar pastoor is van de Heilige Titus Brandsma-parochie, die vele geloofsgemeenschappen omvat met zes kerken in de gemeenten Wageningen, Ede, Veenendaal, Rhenen

De koningin is kwetsbaar

IN BRUSSEL

en Renkum, waarbij Oosterbeek hoort. De parochie daar staat aan de vooravond van haar 'voltooiing', zoals Meneses zegt. De lokale kerkgemeenschap vergrijsst. Voldoende vrijwilligers op de been brengen wordt steeds moeilijker. Energiekosten en onderhoud van de kerk – 'een van de mooiste' van zijn parochie, zegt Meneses – worden een zware last.

Niks doen is geen optie, vindt Meneses. 'Nederlanders praten in uitdrukkingen. Voor deze situatie geldt: "Regeren is vooruitzien."' De parochie komt geld tekort; met het geld dat verkoop van de Bernulphuskerk opbrengt, kan in de parochie worden gewerkt aan broodnodige vitalisering van de kerk. Het is niet dat er zich geen jongeren melden om te worden gedoopt. Alleen niet meer in Oosterbeek. Meneses: 'Het is tijd om met je netten naar het diepe te varen, zoals Jezus zei.'

Meneses maakt er in de stille ontvangstkamer van zijn pastorie geen geheim van dat hij er slapeloze nachten van heeft. Zijn herderlijke én bestuurlijke verantwoordelijkheden schuren hier hevig. Het sluiten van een kerk is iets heel pijnlijk. Het gaat over zo veel dingen tegelijk... Mensen. Geld. Erfgoed. Geschiedenis. Traditie. Identiteit.

Je pakt mensen hun kerk af – het is een illusie om te denken dat ze wel naar een andere kerk gaan, zegt Meneses. En dan gaat deze voorgenomen sluiting ook nog eens over een geliefd religieus kunstwerk. 'Het eerste wat mensen vroegen was: "Wat gebeurt er met de kruisweg?"'

Die vraag is nog niet beantwoord. Maar zoals het de bedoeling is om de kerk te verkopen aan een partij die er iets maatschappelijks mee wil, zo is het ook de bedoeling dat de panelen bij elkaar en in de buurt blijven, het liefst in een andere kerk. De geest van Toorops kruisweg staat eigenlijks niks anders toe.

Meneses: 'Toorop gaf Oosterbeekers en andere mensen van zijn tijd een rol in het lijdensverhaal van Jezus. Dat is durven hoor, binnen de katholieke kerk! Ik vond het eerst moeilijk om esthetisch de harmonie te vinden tussen staties en kerkgebouw. Er was iets van frictie. Later begreep ik het. Ze passen misschien niet zo goed bij het kerkgebouw, maar wel bij de levende kerk. Bij Oosterbeek.'

Al maanden geldt het in Brussel als 'zekerheidje': de Duitse christen-democrate Ursula von der Leyen (8 oktober wordt ze 66) is ook de komende termijn van vijf jaar voorzitter van de Europese Commissie.

Von der Leyen komt uit het grootste land en de grootste economie van de Europese Unie. Ze behoort als CDU-lid tot de EVP – naar verwachting ook na de verkiezingen in juni weer de grootste fractie in het Europees Parlement. En de meeste van de 27 regeringsleiders die besluiten of 'VDL' zichzelf mag opvolgen als 'koningin van Europa', zijn tevreden over haar functioneren.

Maar juist als in zo'n vroeg stadium een tweede termijn al lijkt vast te staan, kom je onder het vergrootglas te liggen. Dus toen Von der Leyen in april Europees Parlementariër Marcus Pieper (60), een land- en partijgenoot, benoemde tot speciale gezant voor het Europese midden- en kleinbedrijf, was verontwaardiging snel haar deel.

Twee vrouwelijke kandidaten waren 'beter gekwalificeerd', maar het is een publiek geheim dat Von der Leyen graag landgenoten benoemt op mooie posities. Een meerderheid in het Europees Parlement riep haar op om de benoeming terug te draaien en een 'open procedure' te voeren voor de baan (salaris: 18.000 euro per maand).

Zelfs in haar eigen clubje werd gemord. Europees Commissarissen Thierry Breton, Josep Borrell, Paolo Gentiloni en Nicolas Schmit zouden een kritische brief over de kwestie hebben geschreven. Om zichzelf én Von der Leyen gezichtsverlies te besparen, trok Pieper zich terug. Von der Leyen zei Piepers beslissing te 'respecteren en te betreuren'.

Nu moet VDL nog *Pfizergate* overleven. En dat heeft ze niet zelf in de hand. EPPO, het Europese Openbaar Ministerie, onderzoekt beschuldigingen van 'crimineel wangedrag' tijdens vaccin-onderhandelingen begin 2021 tussen Von der Leyen en de

EU-correspondent **René van Rijkvorsel** ziet de kansen van Ursula von der Leyen op tweede termijn langzaam slinken.

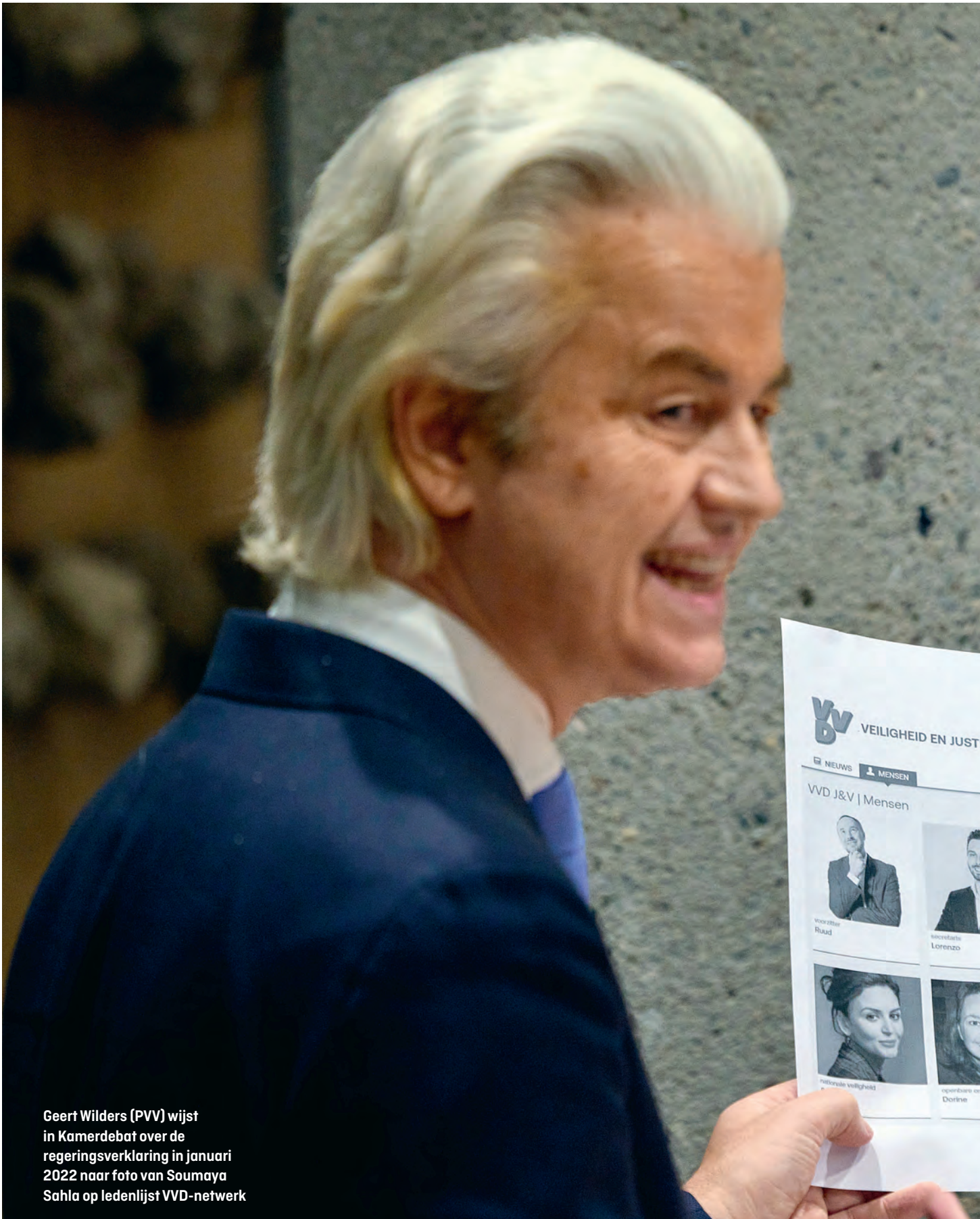
CEO van Pfizer, Albert Bourla. De aanklacht ('vernietiging van sms, corruptie en belangenverstrengeling') is niet mals. Hij is ingediend door een Luikse lobbyist en wordt gesteund door Hongarije (Polen trok zich na de regeringswissel terug). Ondanks aandringen van *The New York Times* en het Europees Parlement, heeft de Commissie nooit de tekstberichten willen vrijgeven waarin zij onderhandelde over de aankoop, ter waarde van 4 miljard euro, van vaccins die later goeddeels overbodig bleken.

De mogelijke kwetsbaarheid van 'VDL' leidt tot speculaties over andere kandidaten voor haar job. Meest kansrijk wordt Klaus Iohannis (64) geacht, de Roemeense president die ook van de EVP is en later dit jaar zijn termijn volmaakt. Hij kandideerde zich eerder voor de NAVO, maar legt het daar waarschijnlijk af tegen premier Mark Rutte.

En laat de baas van EPPO nou net een Roemeense zijn. Als Laura Codruta Kövesi (50) opschiet en Von der Leyen in staat van beschuldiging weet te stellen voordat de Europese toposities worden verdeeld, kan ze haar president een mooie dienst bewijzen.

Commissievoorzitter Ursula von der Leyen heeft overleven van *Pfizergate* niet zelf in de hand

Geert Wilders (PVV) wijst in Kamerdebat over de regeringsverklaring in januari 2022 naar foto van Soumaya Sahla op ledenlijst VVD-netwerk

Klem tussen Wilders en de macht

Na de verwerping van het beroep tegen het schrappen van haar lidmaatschap, hoopt de VVD af te zijn van Soumaya Sahla. De protegé van Frits Bolkestein was voor PVV-leider Geert Wilders vaak een bron van commotie.

Carla Joosten

Van trotse protegé van oud-VVD-leider Frits Bolkestein tot uit de partij geduwde lastpak. De liberalen hopen voorgoed af te zijn van Soumaya Sahla. Op 5 april verwierven ze haar beroep tegen het besluit tot roeyement door het hoofdbestuur vorig najaar. Alles was erop gericht om PVV-leider Geert Wilders geen reden meer te geven de VVD te tegen door de partij af te schilderen als beschermer van terroristen. Door Sahla toegang te verlenen tot de Tweede Kamer zou de VVD hem in levensgevaar hebben gebracht, zei Wilders. Het leidde tot ophef. Keer op keer kwamen de liberalen in verlegenheid als Wilders erover begon. Maar nu blijkt dat de PVV nota bene

de eerste partij was die Sahla in 2013 toegang bood tot de Tweede Kamer. Dat gebeurde op een parlementaire hoorzitting georganiseerd door PVV-Kamerlid Raymond de Roon. Sahla vergezelde de Israelisch-Amerikaanse hoogleraar recht aan de University of Utah Amos N. Guiora, met wie ze bevriend is.

Een vriendschap die de persoonlijkheid van Soumaya Sahla (40) typeert. Ze is veroordeeld voor lidmaatschap van een terroristische organisatie – als 21-jarige werd zij met vrienden opgepakt in het bezit van wapens – maar begon na drie jaar in de gevangenis aan een nieuw leven van studie en netwerken. Tot in de hoogste regionen van de politiek. Van Gert-Jan Segers (ChristenUnie) tot

Lijdensweg voor de VVD duurt nog even voort

Soumaya Sahla werd op 22 juni 2005 met een achterneef en een vriendin gearresteerd op verdenking van terroristische activiteiten.

Ze zat van 2005 tot 2008 in de cel, waar ze studeerde en schreef. Na haar celstraf begon ze een studie in Leiden. In 2011 raakte ze bevriend met oud-VVD-leider Frits Bolkestein en diens vrouw. Zij leerde van hem, hij kreeg via haar een inblik in de Haagse Marokkaanse moslimgemeenschap, vertelden ze in 2019 in een dubbelinterview met EW.

In 2018 werd Sahla lid van de VVD en in 2019 van het Thematisch VVD-Netwerk Veiligheid en Justitie, alsook tafelvoorzitter terrorisme en radicalisering. Een 'tafel' voor debat en advies van en voor VVD'ers.

De verkiezing van Sahla's zus Fonda (D66) in 2021 in de Tweede Kamer veroorzaakte ophef. PVV-leider Geert Wilders vroeg aan premier Mark Rutte of hij wist dat een zus van een veroordeelde islamitische terrorist in het parlement was gekozen en waarom hij daarover niet was geïnformeerd. Hij was immers destijds een van de doelwitten van de Hofstadgroep, waarvoor Sahla werd gerekend.

Rutte bagatelliseerde de kwestie, waarna Wilders er een rel over schopte bij het debat over de Regeringsverklaring in januari 2022. Hij suggereerde dat Sahla een officiële functie vervulde bij de VVD. De door Wilders aangevallen fractievoorzitter Sophie Hermans kreeg niet goed uitgelegd hoe het zat, namelijk dat Sahla niet voor de VVD werkte, maar er slechts actief in was.

Enkele dagen later kwam Hermans er op tv op terug. Ze zei dat ze zich 'ongemakkelijk' voelde over de aanwezigheid van Sahla in de partij. 'Ik vind dat wij hierover na moeten denken, en dat doen we ook.'

Weer enkele dagen later vertrok Sahla – op aandringen van de VVD – uit het Thematisch VVD-Netwerk. Wilders reageerde dat de VVD haar had moeten roeyen en zou de liberalen daarmee blijven tarten.

Partijleider Rutte verzekerde Sahla die dagen: 'We buigen niet voor Wilders, wij

mijn positieve bijdrage op dit moment in de weg staat'. Ze legde het 'tafelvoorzitterschap bij het Thematisch Netwerk Justitie en Veiligheid' neer, maar bleef lid van de VVD.

In de luwte bleef ze niet. Ze gaf binnen een jaar interviews aan het AD en trad op in het radioprogramma van Jort Kelder *Dr Kelder en Co.* In het AD maakte ze duidelijk haar plek binnen de VVD terug te willen veroveren. Bij Kelder sprak ze een week nadat Hamas dood en verderf had gezaaid in Israël over terrorisme.

Premier Mark Rutte: 'We buigen niet voor Wilders, we zijn trots op jou'

zijn trots op jou, je hoort bij ons. Maar de mensen willen dat je sorry zegt. Doe dat nou gewoon. Geef een verklaring uit, ga bij een talkshow zitten en zoek daarna even de luwte op.'

De verklaring kwam er, opgesteld met hoofd VVD-voorlichting Kees Berghuis en goedgekeurd door Rutte. Sahla verklaarde niet trots te zijn op haar verleden.

'Het zijn zwarte bladzijden in mijn leven. Ik betreur de keuzes die ik toen heb gemaakt ten diepste en iedereen in mijn omgeving weet dat van me. Ik constateer nu dat het goed is deze spijt ook publiekelijk uit te spreken.'

Ze verklaarde ook zich te willen blijven inzetten voor de veiligheid en vrijheid 'in ons mooie land' maar voegde eraan toe dat 'de commotie die is ontstaan

Najaar 2023 kwam Sahla – midden in de verkiezingscampagne – door toedoen van Bolkesteins neef Martijn weer in het nieuws. Ze zou de oud-leider geld hebben 'ontfutseld'. De VVD raakte in paniek en greep de kwestie aan om het lastigste lid in tijden te lozen.

'Wat een blamage voor de VVD die zich jarenlang heeft ingelaten met een veroordeelde moslimterrorist, mijn lange verzet daartegen in de Tweede Kamer negerde, en pas tot roeyment overgaat nadat haar eigen oud-partijleider is opgelicht', twitterde Wilders.

De VVD-beroepscommissie wees Sahla's beroep tegen het roeyment 5 april af. Sahla deed aangifte tegen Martijn Bolkestein wegens laster, smaad en belediging. Het Openbaar Ministerie onderzoekt de zaak.

Pieter Omtzigt (NSC) en van mentor Frits Bolkestein tot generaal-majoor Frank van Kappen, oud-senator van de VVD. En van BBB-Kamerlid Gijs Tuinman tot rabbin Aryeh Leib Heintz, pas nog in het nieuws omdat hij werd aangevallen.

Om nog niet te spreken van haar netwerk in de media. Of ze na het verwerpen van haar beroep tegen het VVD-roeyment van het toneel verdwijnt, zoals de partijtop hoopt, valt te bezien.

Sahla laat zich door de VVD noch Geert Wilders bang maken en gaat geen berg uit de weg. Haar promotieonderzoek (Rechtsfilosofie) richt zich op de invloed van Aristoteles op het werk van de islamitische filosoof Al Ghazali.

In juni is ze een van de sprekers op het 45ste symposium van de prestigieuze Leidse Veerstichting, een gezelschap dat, aldus de website van de stichting, 'jonge, ambitieuze studenten en de zogenoemde vormgevers van de maatschappij' samenbrengt.

Het thema die dag is in het licht van de wederwaardigheden van Sahla pikant: *Tussen man en macht*. Daarover kan ze aan de hand van haar eigen geschiedenis een boekje opendoen.

Gaandeweg ging de in de Haagse wijk Transvaal opgegroeide Sahla als politiek dynamiet fungeren tussen Geert Wilders en de VVD. Ze had zich dan wel ontpopt tot terreur- en deradicaliseringsdeskundige – haar scriptie waarop ze cum laude afstudeerde, zit om veiligheidsredenen achter slot en grendel in Leiden – maar haar verleden werd haar nog altijd aangerekend. Althans, als Wilders weer eens belletje trok.

Dat ze actief was voor de partij en daardoor toegang had – dat zei Wilders tenminste – tot de Tweede Kamer, was van de gekke. Ze behoorde immers tot de Hofstadgroep, die het begin deze eeuw had gemunt op Theo van Gogh en Ayaan Hirsi Ali. Ze zou hem dus vast nog steeds dood willen. Zoals hij zich ook afvroeg of Dilan Yeşilgöz (VVD) als minister van Justitie en Veiligheid hem wel voldoende zou beschermen. 'Een VVD'er van Turkse afkomst op Justitie. En nu maar hopen dat ze mijn beveiliging niet opheft want het liefste zien ze me natuurlijk onder het gras verdwijnen,' zo heette Wilders

Soumaya Sahla vindt dat de VVD haar ten onrechte royeerde en wil terugkeren bij de partij

Josanne de Wilde

haar welkom als minister begin 2022.

De telkens opblazende commotie rond Sahla (zie 'Lijdensweg voor de VVD duurt nog even voort' op pagina 34) leidde tot ergernis bij de VVD. De laatste affaire volgde op een artikel in *HP/De Tijd* vorig najaar, waarin Frits Bolkesteins neef Martijn Bolkestein Sahla ervan beschuldigde de oud-VVD-leider geld te hebben 'ontfutseld'. Net als eerder, volgde ophef, inclusief 'boze e-mails en opzeggings van partijleden.

In 2019 zei Bolkestein tegen *EW* dat hij Sahla steunde. Ook financieel. Promotor Andreas Kinneging had op zijn faculteit geen budget meer voor een nieuwe promovendus, waarop de oud-VVD-leider bijsprong. Toen werd niet openbaar dat het ook om geldelijke steuning. Sahla vond dat privé, maar Bolkestein bevestigde het in het gesprek. Hij had ook een andere studente gesteund.

Volgens Martijn Bolkestein zat het anders en had Sahla zijn oom het geld 'ontfutseld'. Gealarmeerd door de berichtgeving en nieuwe opwindings rond Sahla verifieerde het VVD-hoofdbestuur dit verhaal bij diezelfde Martijn Bolkestein.

Deze hield zijn beweringen staande, waarop de hakbijl viel: Sahla moest weg.

Het VVD-bestuur bleek de inhoud van dat artikel voor waar aan te nemen. 'In berichtgeving van *HP/De Tijd* vertelt de familie Bolkestein hoe u financieel heeft geprofiteerd van de goedheid van ons erelid Frits Bolkestein in een voor hem kwetsbare periode. Dit terwijl Frits Bolkestein veel in het werk heeft gesteld u te helpen bij uw tweede kans, zowel in de samenleving als in onze partij. Wij hebben navraag gedaan bij de familie Bolkestein. Zij hebben de juistheid van de berichtgeving bevestigd. Van de VVD kan redelijkerwijs niet gevergd worden uw lidmaatschap te laten voortduren.'

Sahla ging tegen het roeyement in beroep bij de VVD-beroepscommissie. Bolkestein kon niet meer worden gehoord vanwege zijn verslechterde gezondheid.

Sahla ontkende dat Bolkestein wils-

Sahla voelt zich door de VVD geofferd op het altaar van de beeldvorming

onbekwaam was toen hij haar begon te steunen. Ze verweet het VVD-bestuur geen hoor en wederhoor te hebben gepleegd. De partij had immers alleen bevestiging gevraagd bij de bron van het verhaal: Martijn Bolkestein.

Het VVD-hoofdbestuur benadrukte tegenover de beroepscommissie dat het de belangen van de partijleden zwaarder had laten wegen dan het belang van Sahla. Haar werd verweten dat ze, een jaar nadat ze de luwte in was gegaan, alweer interviews gaf en haar 'actieve terugkeer' naar de VVD aankondigde. 'Dit genereerde weer negatieve aandacht,' en dat midden in de campagne van de verkiezingen voor Provinciale Staten. Over die interviews had Sahla naar eigen zeggen tevoren met de VVD overlegd.

De VVD vreesde dat de negatieve publiciteit rond Sahla de partij zou blijven schaden. De commissie van beroep stelt het hoofdbestuur in het gelijk.

Of ze misbruik heeft gemaakt van Bolkestein zegt de commissie niet te kunnen beoordelen. Verdere schade aan de reputatie van de partij moest worden voorkomen, zeker gezien de naderende Tweede Kamerverkiezingen en daarom acht de commissie het roeyement terecht, aldus de beroepscommissie onder leiding van oud-Kamerlid Willibrord van Beek.

Sahla voelt zich 'geofferd op het altaar van de beeldvorming'. Ze vindt dat de VVD de reputatie van Bolkestein en haarzelf heeft beschadigd. 'Frits wordt weggezet als een *seniele sugardaddy* en ik als een dief.' Ze ziet zichzelf na het uitzitten van haar straf en haar verdere ontwikkeling als een voorbeeld van het 'ontpooingsliberalisme' en geeft niet op. Sahla heeft bij het Openbaar Ministerie aangifte gedaan tegen Martijn Bolkestein en is vast van plan terug te keren bij de VVD, nog altijd haar partij.

Frits Bolkestein en zijn vrouw zoekt ze nog altijd op. Het VVD-erelid ziet Sahla volgens biograaf Dik Verkuil als zijn 'geestelijk erfgenaam' en zette haar in zijn testament als erfgenaam voor al zijn boeken. Omdat hij en zijn vrouw elders zijn gaan wonen, heeft Sahla inmiddels honderd dozen vol boeken van de familie ontvangen. **EW**

Zijn wij in oorlog of lijkt het maar zo?

De overheid verwaarloosde defensie en wil dat wij vooral 'onzelf zijn'. Terwijl zij ons nu juist zou moeten winnen voor een nationaal belang.

Martin Sommer

Illustratie Peter ter Mors

Ingrid Thijssen van VNO/NCW was voorlopig de laatste die ons wilde overtuigen van de noodzaak van een oorlogseconomie. We moeten kogels maken in plaats van kleurpotloden, zei ze. Het leek me eerder een frivool dan een indringend beeld, met die kleurpotloden. D66-minister Ollongren (Defensie) zei bij het Leidse Minerva dat studenten zich meer moesten spiegelen aan de Soldaat van Oranje. Ik was meer verbaasd over de combinatie Oranje en D66 dan onder de indruk. De noodzaak mij aan te gorden voor de vijand wil maar niet indalen. En niet alleen bij mij. De nieuwe voorzitter van de Atlantische Commissie werd onlangs geïnterviewd in *EW*. Zij onthulde dat ze ook nog geen flessen water had ingeslagen voor het geval dat.

Als de Atlantische Commissie er zelf niet in gelooft, is de vraag gewettigd waarom de oorlog in Oekraïne ons maar niet wil raken. De krant vertelt week in week uit dat de Oekraïners vechten voor onze vrijheid, maar ik ken niemand die serieus denkt dat onze vrijheid in het geding is. De ECFR, de Europese Raad voor Buitenlandse Betrekkingen, peilde dat slechts één op drie Europese burgers Oekraïne wil steunen. De Raad concludeerde met gevoel voor understatement dat 'Europeaanen niet in een erg heroïsche bui zijn'. Zelf doe ik mijn uiterste best om Oekraïne wél te willen steunen – maar het lukt zo slecht, en ik vraag me af waarom.

Om te beginnen helpt het niet erg dat onze aanvoerder Mark Rutte is. Hij heeft zijn jasje zo vaak gedraaid dat je er zelf draaierig van wordt. Hij staat aan het hoofd van de troepen met ontblote borst, maar dezelfde Rutte had Defensie bijna fataal de nek omgedraaid. Ik sprak oud-minister van Defensie Hans Hillen, die per telefoon door een razende Rutte was ontslagen, omdat hij verder

bezuinigen onverantwoord vond. Het kwam er niet van, dat ontslag bedoel ik. Want die bezuiniging ging wel door. Dit speelde in 2010, maar de kenners weten dat Poetin een paar jaar eerder al de oorlogstrom beroerde. In West-Europa hielden we de oren stijf dicht en de ogen gesloten.

Mart de Kruif, ex-bevelhebber landstrijdkrachten, thans competent commentator, zei op de radio dat je de voorgeschiedenis moet kennen om de huidige toestand te begrijpen. Vijftien jaar heb ik zelf in Den Haag rondgelopen, en al die tijd heb ik me verwonderd over de operbevelhebbers. Defensie was min of meer opgeheven, maar stuk voor stuk zeiden ze dat ze 'de taken' nog konden uitvoeren. Dick Berlijn meende dat we veertig jaar in Afghanistan moesten blijven, om ervoor te zorgen dat de meisjes naar school konden, Peter van Uhm maakte dezelfde geluiden, en Tom Middendorp bekommerde zich vooral over het klimaat. Een vijand was in geen velden of wegen te bekennen, Francis Fukuyama's Einde van de Geschiedenis was aangebroken, de liberale democratie had gewonnen en de rest was een kwestie van het opruimen van de schillen en de dozen. Zo erg was het niet dat de rekruten tijdens de oefening piefpappoef moesten roepen omdat de kogels op waren.

Martin Sommer

is historicus en journalist. Hij schrijft om de week een beschouwing over politiek.

Nu is alles anders maar ontbreekt het smartelijk aan nieuwe woorden. Onze hoogste militair bij de NAVO, Rob Bauer, probeerde aarzelend iets te zeggen over het ik-tijdperk. We zijn bezig met ons eigen kleine zelf, zei hij, en veiligheid betekent dat onder het klimrek rubbertegels moeten liggen voor de peuters. Het verhaal over het dikke ik kennen we. Maar wat Bauer niet kon of durfde zeggen, is dat de overheid zélf het

hardst predikt dat er geen hogere waarde bestaat dan jezelf zijn of worden.

Alle aandacht voor het antidiscriminatie-artikel 1 van de Grondwet gaat over het recht om je individuele zelf te zijn. Hetzelfde geldt voor de ophef over grensoverschrijdend gedrag, of over transseksualiteit. Het was D66-minister Ernst Kuipers (Volksgezondheid) die namens het kabinet ouders vermanend toesprak, voor het geval ze wilden proberen hun kind dat meende zich in het verkeerde lichaam te bevinden op andere gedachten te brengen. Iedereen moet zijn eigen weg kunnen gaan, en niemand anders mag zich daarmee bemoeien.

We moeten dringend nadenken over wat het betekent om vijanden te hebben

In het liberalisme is het individu het hoogste goed en dat is uitstekend. Maar de collectieve kant van de liberale gedachte, het algemeen belang, is er intussen bij ingeschooten. Het begrip *nationaal* belang werd al helemaal onuitsprekelijk. De krijgsmacht was daarvan bij uitstek de uitdrukking, en vandaar dat er zonder nationaal belang ook geen behoefte meer bestond aan een krijgsmacht. In het Fukuyama-liberalisme was er eigenlijk geen buitenland meer, aangezien iedereen onze waarden deelde, ofwel op weg was om dat binnenkort te gaan doen. En als iedereen zich maar aan de afspraken hield, kwam het vanzelf goed.

We zijn nog steeds ruw aan het ontwaken. China werd lid van de Wereldhandelsorganisatie (WTO) om daarna alle regels aan zijn laars te lappen. Poetin bleek geen partner maar een ploert, maar het duurde tot ver na MH17 tot onze premier en de bondskanselier zich realiseerden dat ‘*Wandel durch Handel*’ een sprookje was. Nog altijd is het buitengewoon moeilijk om een andere gedachte toe te laten dan dat op termijn de eeuwige vrede van Kant alsnog zal aanbreken. Zo vertelde minister Hanke Bruins Slot (Buitenlandse Zaken, CDA) in de krant dat haar belangrijkste besogne niet de Russische agressie-oorlog is maar ‘het belang van multilateralisme’ en ‘overall ter wereld te zorgen dat je

bruggen bouwt’. Nee, het was niet volgens de regels van de internationale rechtsorde om zomaar een land binnen te vallen, zei de minister. Het deed me denken aan premier Balkenende die na de moord op Theo van Gogh zei dat we zo niet met elkaar omgaan in dit land.

Nee, zo gaan we niet met elkaar om. In de harde werkelijkheid is het grootste deel van de wereld helemaal niet op weg naar de liberale democratie. Wij moeten dringend overdenken wat het betekent om vijanden te hebben in plaats van partners. Laten we beginnen met de woorden nationaal belang te prevelen, zachtjes voor ons uit, als niemand anders luistert.

BLOEMEN

Groter areaal bollenvelden

Sierteelt staat in bloei. Afgelopen jaren nam grondgebruik flink toe.

Victor Pak

Onlosmakelijk verbonden met het voorjaar in Nederland: de kleurrijke bloemenvelden. Met de tulp als uithangbord van de sierteelt. Elk jaar trekt het vrolijke aangezicht dagjesmensen uit eigen land en buitenlandse toeristen.

De afgelopen jaren beleefde de bloementeelt een florissante periode, blijkt uit cijfers van het Centraal Bureau voor de Statistiek. Er komen steeds meer bedrijven die bloemen telen en de waarde van de export stijgt. In 2022 werden meer dan 7 miljard bloembollen uitgevoerd, goed voor meer dan een miljard euro.

Bijna 30 procent meer dan vijf jaar geleden.

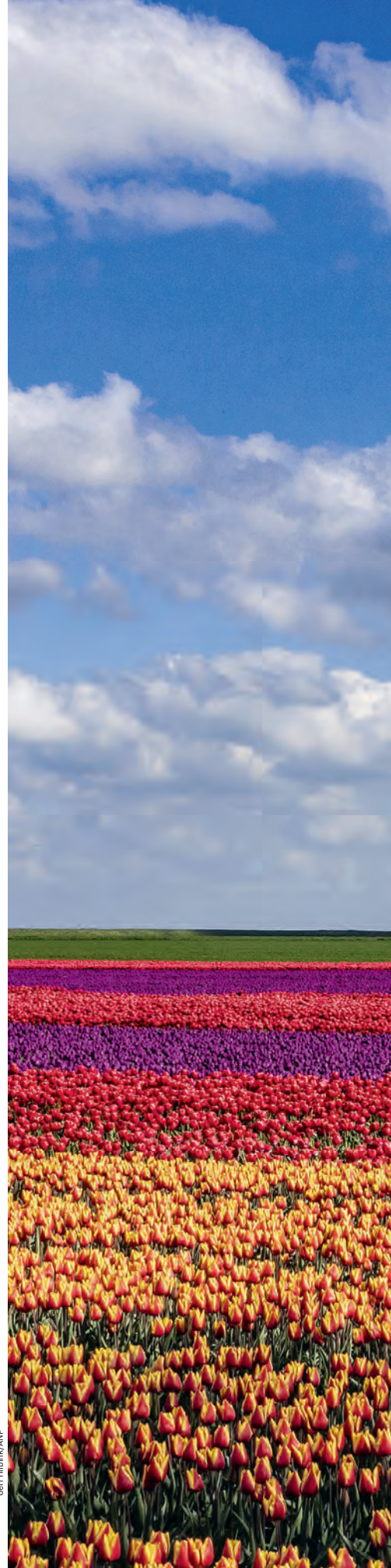
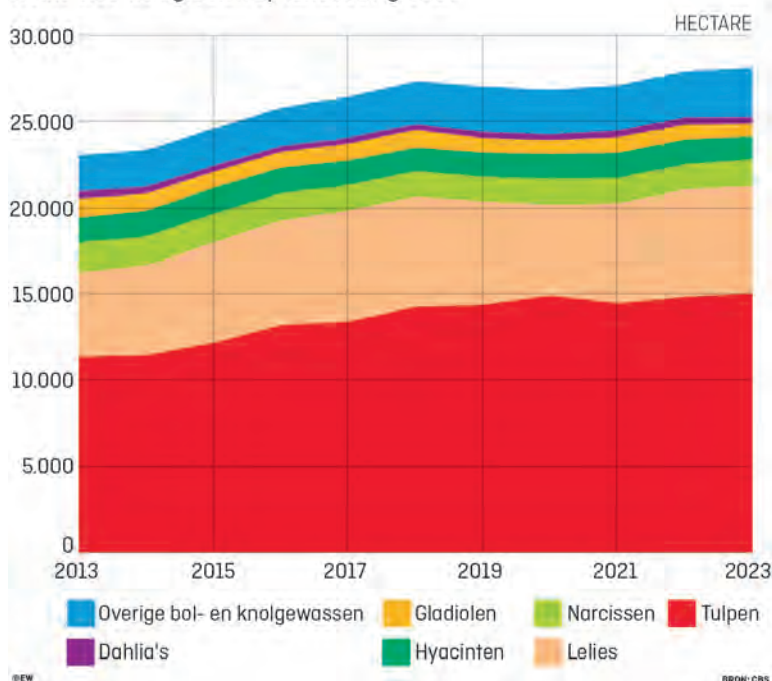
De bollen werden in 2023 geteeld op meer dan 28.000 hectare. Een groei van liefst 21 procent vergeleken met 2013. De tulp eist steeds meer ruimte op. Meer dan de helft van het totale aantal hectares wordt ingezet voor het telen van tulpen.

Ook lelies werden populairder. Het areaal daarvoor nam toe met bijna 28 procent. Groei die ten koste gaat van de ruimte voor narcissen en gladiolen. Al is er meer kleurenpracht om van te genieten, de diversiteit van de velden nam dus wel af.

EW

Steeds meer tulpen

Welke bloemen groeien op landbouwgrond?

Remco Koolmees en zijn vader Pieter van het familiebedrijf Forceertechniek Koolmees B.V. RSM begeleidde de eigendomsoverdracht naar de nieuwe generatie.

Ontgrendel samen met RSM het potentieel van uw familiebedrijf

Op 23 mei 2024 wordt het boek 'Eigendomsoverdracht van familiebedrijven' officieel gelanceerd; een onderwerp dat op dit moment bij bijna een derde van de familiebedrijven relevant is. Dit boek is tot stand gekomen dankzij gezamenlijk onderzoek door Nyenrode, Van Lanschot Kempen en RSM. Ontvang waardevolle inzichten en vraag het boek aan via deze QR-code:

Sta sterk in de dynamische wereld van familiebedrijven met RSM. Als toonaangevende expert in fiscale advisering en financiële begeleiding, bieden wij maatwerkoplossingen voor uw familie en onderneming. Met onze succesvolle focus op familie zaken tillen we uw bedrijf naar nieuwe hoogten. Als trotse partner van Nyenrode Business Universiteit op het gebied van familiebedrijven bieden wij diepgaande expertise en een persoonlijke aanpak. Bovendien kunt u rekenen op een vast team van experts dat uw familie en bedrijf door en door leert kennen. Van Estate Planning tot bedrijfsadvies, van familiestatuu t tot controle van uw jaarrekening; wij staan voor u klaar.

Ervaar het verschil met RSM.

Estate Planning | Family Governance | Family Office | DGA advisering
Assurance | Tax | Consulting

rsmnl.com

GEERTEN
WALING

Ook de ‘juiste mening’ is maar kuddegedrag

Het is een grove misvatting dat de begrippen ‘mening’ en ‘opinie’ synoniemen zouden zijn. Ja, het Engels kent voor beide fenomenen het woord *opinion*, maar de Nederlandse taal maakt gelukkig een elegant onderscheid tussen dat eenvoudige waardeoordeel (mening) en de met feiten en argumenten onderbouwde, intellectuele positie (opinie). *EW* is dan ook een *opinie*blad – al mag er tussen al die feiten en argumenten natuurlijk af en toe ook plek zijn voor een wat minder gefundeerde, maar wel lekker herkenbare mening.

Hoe vormt de mens zich eigenlijk een oordeel over de wereld? De pijnlijke realiteit is dat we zelden toekomen aan een nuchtere, rationele afweging van alle voors en tegens, met als resultaat een diepgravende opinie. Ja zeg, het leven is al druk genoeg – en het moet wel een beetje gezellig blijven. Dus wat we ergens van ‘vinden’, komt niet voort uit een denkproces, maar uit ingesleten karaktertrekken, eerdere ervaringen en – vooral – onze sociale omgeving. Want het primatenbrein is evolutionair gevormd om dezelfde gewoonten, normen en waarden te omarmen als onze ouders en andere leden van onze stam. Wat we nu ‘politiek correct’ noemen, was in de prehistorie noodzaak: imiteren is overleven.

Wel kan het dominante oordeel in de samenleving – soms onterecht publieke ‘opinie’ genoemd – opvallend snel veranderen. Neem nu het denken over homoseksualiteit. In 1981 gaven Nederlanders, volgens de geweldige datacollectie Atlas of

European Values, op de vraag of homoseksualiteit ‘te rechtvaardigen’ is – op een schaal van 0 (nooit) tot 100 (altijd) – gemiddeld het cijfer 51. Toen al de hoogste score van Europa – en me dunkt van de hele wereld. Maar let op: negen jaar later, in 1990, ging het al om 69 en in 1999 om 76. Na een korte stagnatie steeg het acceptatiecijfer van homoseksualiteit verder naar 85 in 2017.

En wilde in 1990 nog 12 procent van de Nederlanders liever geen homo als buurman, in 2017 was dat nog slechts minder dan 4 procent! Let wel, dat is ondanks het groeiende aandeel – bijna 10 procent – van inwoners uit niet-westerse, homofobe culturen.

Er is dus nog steeds morele vooruitgang mogelijk, denkt deze optimistische liberaal. Toch voelt de werkelijkheid soms anders. Niet alleen blijkt de sociale veiligheid en acceptatie van homo’s en lesbiennes verre van vanzelfsprekend, ook op andere gebieden zien we de gedeelde moraal soms ineens keihard achteruitvallen. Zeker nu een agressief soort activisme weer de kop opsteekt: van Extinction Rebellion, de anti-Israël-demonstranten en de transgenderactivisten tot Pegida met zijn koranverbrandingen en, lokaler, de boze boeren en de milieu- en dierenlobby.

De roep om ‘ergens voor te staan’ en ‘iets te doen’ klinkt luid, maar de activisten klampen zich vast aan gemakzuchtige meningen, zonder onderbouwing en zonder duidelijk moreel kompas. Intussen verdwijnen oude omgangsvormen, zoals tolerantie en wellevendheid, uit het zicht en zien we hoe morele ankers, zoals de gitzwarte lessen van de Tweede Wereldoorlog, de samenleving eerder verdelen dan verenigen.

Dat morele oordelen vaak selectiever en opportunistischer zijn dan de drager wil toegeven, bracht genocide-onderzoeker Ugur Ümit Üngör (Universiteit van Amsterdam) goed onder woorden. De hoogleraar riep zijn collega’s in de geschiedwetenschap op ‘minder emotie’ toe te laten in hun werk. In *Historisch Nieuwsblad* zei hij: ‘Onderzoekers moeten reflecteren op hun emoties. Je kunt jezelf de vraag stellen: waarom ben ik emotioneel meer betrokken bij genocide A dan bij genocide B? Ik heb die oproep gedaan omdat allerlei mensen die zich nooit eerder interesseerden voor geweld in het Midden-Oosten opeens hoog van de toren blazen over genocide of geen genocide in Gaza. Ik doe dit werk al twintig jaar, maar ik heb die mensen nooit gehoord bij andere uitbraken van massaal geweld in de regio.’

Meningen hebben we genoeg, daar zorgt dat oude primatenbrein wel voor. Maar wie tegelijkertijd recht wil doen aan onze ongekend ontwikkelde beschaving, die moet af en toe de evolutie te tartten en zijn hersens uitdagen om ook zelf eens rustig na te denken.

EW

Wat we ‘politiek correct’ noemen, was in de prehistorie noodzaak: imiteren is overleven

INTERVIEW

Als een van de eersten verdiepte sociaal psycholoog **Jan-Willem van Prooijen** (49) zich in de geest van de complotdenker. 'Wie dat konijnenhol is ingekropen, kan er ook uitkomen.'

'Hoe groter de crisis, hoe meer neiging tot complotdenken'

Liesbeth Wytzes

Foto's Friso Keuris

De gekste complottheorie die hij ooit hoorde? 'Kleine kinderen worden ontvoerd en naar ruimtestations op Mars gebracht. Als ze daar aankomen, zijn ze vanwege de lange reis ruim twintig jaar oud. Op Mars worden ze tewerkgesteld als arbeiders of seks-slaven.' Sociaal psycholoog Jan-Willem van Prooijen begint zijn boek *Hoax* ermee. Zo hardnekkig bleek dit idiote verhaal, dat ruimtevaartorganisatie NASA in 2017 een officieel bericht naar buiten bracht om het verhaal te ontkennen. Het was de wereld in gebracht door een gast in de show van de notoire complotdenker Alex Jones, die ook beweert dat de schietpartij op de basisschool in Sandy Hook, Verenigde Staten, waar twintig kinderen omkwamen, een verzinsel is. Apart is dat Jones niet gelooft dat de maanlandingen van eind jaren zestig, echt hebben plaatsgehad: ook een verzinsel.

Overal in de wereld en dus ook in Nederland geloven mensen in bizarre complotten. Van Prooijen herinnert even aan 2021, toen bij een beruchte complotdenker een onderdrukte herinnering naar boven kwam. Hij was als kind seksueel misbruikt door onder anderen viroloog Jaap van Dissel, die tijdens de coronapandemie bekendheid kreeg.

'Er was ook sprake van satanische rituelen. In een onlinegroep heeft dat ver-

haal echt aanhang gekregen en dat heeft ertoe geleid dat mensen naar de begraafplaats in Bodegraven gingen en wekelang bloemen en briefjes legden op graven van kinderen die slachtoffers zouden zijn van dat satanische misbruik. Je bloed kookt bij het idee! Afschuwelijk.'

In zijn boek beschrijft Van Prooijen talloze complotten en legt hij uit waarom mensen daar soms zo sterk in geloven. Dat doet hij met bewonderenswaardig begrip, dat hem wel eens wat moeite kostte, want sommige complottheorieën zijn ronduit kwaadaardig. Maar ook geeft hij advies hoe je mensen die in zulke gedachten zijn verstrikt en – zoals dat heet – in het konijnenhol zijn afgedaald, terug kunt krijgen in de normale wereld. 'Want wie dat konijnenhol is ingekropen, kan er ook weer uitkomen. Tenzij zo iemand geestesziek is.'

Er zijn werkelijk mensen die ervan overtuigd zijn dat de aarde plat is; dat de CIA achter de moord op John F. Kennedy zat; dat er microchips in de coronavaccins zaten om mensen in bestuurbare robots te veranderen, en ga zo maar door. Maar, zegt Van Prooijen, soms zijn er ook echt complotten en zijn het geen gekke verzinsels of hersenschimmen. 'Watergate bijvoorbeeld was echt een complot.'

Van Prooijen is met zijn onderzoek één van de wegbereiders geworden in dit specifieke onderdeel van de sociale psychologie. Dat hadden ze vroeger op zijn middelbare school niet van hem gedacht, en hij misschien zelf toen ook wel niet. Van Prooijen groeide op in Rotterdam en ging daar naar het Johannes Calvijn Gymnasium. School was niet aan hem besteed. In de vijfde klas bleef hij zitten. 'Ik was te recalcitrant, alleen maar aan het spijbelen en aan het blowen in de coffeeshop. Ik was echt verschrikkelijk toen ik zeventien was. Ik vond de middelbare school nooit leuk, deed alles met tegenzin. Mensen zeiden tegen me: "Waarom ga jij naar de universiteit, dat kan je helemaal niet!" Inmiddels ben ik een heel brave burger.'

En dat niet alleen: ook een heel geleerde burger. Naast zijn aanstelling als bijzonder hoogleraar radicalisering en

'Ik vond de middelbare school nooit leuk, deed alles met tegenzin'

Jan-Willem van Prooijen

(1975, Rotterdam) studeerde psychologie in Leiden, promoveerde daar in 2002. Aanstellingen aan Universiteit Maastricht, senior onderzoeker bij het NSCR. Schreef diverse wetenschappelijke boeken.

complotdenken aan de Universiteit Maastricht is Van Prooijen verbonden aan de Vrije Universiteit en aan het Nederlands Studiecentrum voor Criminaliteit en Rechtshandhaving. Hij heeft een waslijst aan onderzoeken gepubliceerd en een bijzondere belangstelling voor de meer obscure kanten van de menselijke geest.

Alles veranderde voor hem toen hij ging studeren. 'Ik ging psychologie doen. Wat mensen drijft, wat ze doen, de gekke dingen die ze soms denken, vind ik fascinerend. Maar ik had geen duidelijk beeld van wat ik ermee wilde. Meteen in de eerste weken kregen we een introductie cursus om kennis te maken met alle soorten psychologie die er zijn: klinische, organisatie, cognitieve – alles passeerde de revue. En sociale psychologie. Ik was meteen zo opgewonden over dat vak, zo gegrepen en intrinsiek gemotiveerd, dat ik vanaf het eerste moment alleen nog maar daarmee bezig was. Ik wilde er alles van weten en las veel meer dan we moesten lezen, omdat ik het zo interessant vond.'

Van Prooijen promoveerde in 2002 op een proefschrift naar procedurele rechtvaardigheid: wat zorgt ervoor dat mensen vinden dat autoriteiten rechtvaardig of onrechtvaardig handelen?

'Ik merkte dat mensen vaak niet weten hoe autoriteiten te werk gaan. Wij weten helemaal niet precies wat er in de politiek, in de Tweede Kamer, achter gesloten deuren, wordt besproken. En op een gegeven moment zag ik een documentaire over de 9/11 Truth-beweging: de aanhangers daarvan denken dat de Amerikaanse overheid achter de aanslag op de Twin Towers zit, om zo de eigen oliebelangen veilig te kunnen stellen. Toen viel het kwartje. Mensen gaan hun eigen verhaal maken van zo'n gebeurtenis, en dat is meestal

niet zo positief. Ik wist wel dat die complottheorieën bestonden, maar ik had er nooit zo over nagedacht.'

Inmiddels is dit onderdeel van zijn vakgebied 'ontploft'. Want, zegt Van Prooijen, het is dan wel een jong vakgebied, 'maar het is wel duidelijk geworden hoe relevant het maatschappelijk is. En we willen graag onderwerpen bestuderen die wat betekenen in de maatschappij.'

Waarom gaan mensen geloven in complottheorieën? Hoe kunnen zo veel mensen vatbaar zijn voor ideeën die soms toch heel onwaarschijnlijk en onwaar zijn?

'Daar zijn diverse redenen voor. Hoe groter de crisis, hoe groter de neiging tot complotdenken. Dat zag je bij 9/11, bij de coronapandemie. Het is eigenlijk een natuurlijke reactie op de perceptie dat er iets helemaal verkeerd gaat. Dan zoek je houvast, een verklaring. En een complottheorie kun je zelf verzinnen en er een samenhangend en logisch verhaal van maken.'

Vanuit wetenschappelijk oogpunt moet de coronapandemie voor een sociaal psycholoog boeiend zijn geweest. Het wemelde immers van vermeende complotten.

'Heel boeiend dat de complottheorieën verschoven. In het begin had je die theorie dat het virus een biologisch wapen was, gemaakt in een laboratorium om ons te vermoorden. Naarmate de pandemie vorderde en duidelijk werd dat je er niet per se aan zou overlijden, ver-

schoof het naar het idee dat juist het vaccin heel gevaarlijk was.’

Uit onderzoek blijkt dat lager opgeleide mensen die zich in een precare maatschappelijke positie bevinden, bevattelijker zijn voor complotdenken. ‘Dan kunnen die theorieën een verklaring bieden voor de situatie waarin ze zich bevinden. Naarmate je het gevoel hebt machtelozer te zijn en dat andere groepen in jouw ogen machtiger zijn, komt dat wantrouwen op.’

Maar iedereen kan voor de bijl gaan: Van Prooijen beschrijft in zijn boek Nobelprijswinnaar Kary Mullis, die vraagtekens had bij de oorsprong van aids en die van klimaatverandering. Hoe zit dat met hem zelf? De hoogleraar kijkt even bedremmeld uit het raam.

‘Ik was er in 2016 door Wikileaks redelijk zeker van dat toenmalig president Donald Trump achter de schermen hulp had gehad van Rusland. Maar toen dat rapport van Robert Mueller in 2018 aantoonde dat daarvoor geen bewijs was, vond ik dat overtuigend.’

De neiging tot complotdenken zit ingebakken in de mens, denkt Van Prooijen. ‘Er is vaak wantrouwen ten aanzien van autoriteiten, van machtige groepen. Die hebben natuurlijk ook het vermogen om kwaad te doen. Hoe groter de potentie tot schade berokkenen, hoe meer mensen op hun hoede zijn. Dat zie je terug in complottheorieën.’

‘Veel daarvan gaan over machtige groepen, zoals de overheid en grote bedrijven. Over Big Pharma en het World Economic Forum doen allerlei complottheorieën de ronde. Grote machtsstructuren als de Europese Unie en de NAVO hebben geen duidelijk eigen gezicht, en mensen weten dan niet meer zo goed wie waarvoor verantwoordelijk is.’

Niet alleen de omstandigheden kunnen ertoe leiden dat mensen in de ban van een complot raken, er zijn ook bepaalde persoonlijkheidstrekken die daarin een rol spelen. ‘Narcisme bijvoorbeeld. Dan overschat je je intelligentie, competenties, leiderschapskwaliteiten. Dat hangt samen met het gevoel dat je recht hebt op dingen waar je eigenlijk helemaal geen recht op hebt, dat je beter bent dan anderen en slecht met kritiek omgaat. Narcisten hebben vaak een enorm positief zelfbeeld en zijn sneller tot complotdenken geneigd.’

‘Dat vind ik ook niet zo gek. Het toont wel een soort zelfoverschatting aan als je alle expertise over een onderwerp waarvan je niets weet terzijde schuift, en dan zegt: nou, zo en zo zit het gewoon.’ Zulke mensen zeggen dan over de meest ingewikkelde zaken: ‘Doe je eigen onderzoek.’ Hierover kan Van Prooijen zijn irritatie slecht verbergen. ‘Hoe denken ze dat je dat kunt doen – door YouTube-filmpjes te bekijken? Rampzalig. Ga maar eens achter het stuur van een Boeing zitten en kijk wat er gebeurt, op basis van filmpjes van mensen die zelf helemaal niet kunnen vliegen. Die mensen baseeren zich op eigen wetenschap en wantrouwen de echte wetenschap.’

Daar bespeurt hij ook de invloed van

‘Debunken, het rationeel ontkrachten van een complottheorie, heeft zin’

internet, van online echokamers waarin mensen elkaar in hun eigen gelijk bevestigen en er geen ruimte is voor een andere mening.

Kan complotdenken kwaad? Laat mensen lekker in hun eigen onzin geloven als ze dat zo graag willen. Maar neem nu de zogenoemde soevereinen of autonomen, over wie de veiligheidsdienst AIVD onlangs zei dat een deel van hen geweld niet zou schuwen. Dat is niet meer zo grappig. Daar ziet Van Prooijen een duidelijk verband met radicalisering.

‘Soevereinen lappen de ene na de andere wet aan hun laars, omdat ze denken dat die wetten niet op hen van toepassing zijn. Zij geloven ook in een geboortetrust van 1,5 miljoen euro: daar heeft iedere Nederlander recht op. Om dat potje te bemachtigen, sturen ze brieven aan de Belastingdienst en daardoor weet die precies wie bij deze beweging horen. Lijkt me trouwens een enorm leuke baan om die brieven af te handelen. Ik vind die soevereinen zeker zorgwekkend, vooral voor hen zelf, omdat ze vaak toch al financiële problemen hebben.’

Van Prooijen kreeg zeker tijdens de coronaperiode geregeld brieven van wanhopige mensen die een geliefde in dat konijnenhol zagen wegglijden, want complotdenken kan tot een naargeestig sociaal isolement leiden. Kon hij helpen? ‘Dan zeg ik: ik ben geen therapeut, maar

ik raad ze bepaalde boeken aan.’

In het algemeen geldt dat je moet blijven praten en die mensen zeker niet wegzetten als wappies of gekken. ‘Het zijn over het algemeen normale, goed functionerende mensen.’ Twee ‘interventies’ lijken goed te werken, om psychologisch jargon te gebruiken: debunken en prebunken.

‘Debunken is het rationeel ontkrachten van een complottheorie met feiten. In tegenstelling tot wat vaak wordt gedacht, heeft dat wel degelijk zin. Er waren tijdens corona veel mensen die twijfelden en dachten: moet ik dat allemaal geloven, van die vaccins. Die zijn echt niet ongevoelig voor wat een wetenschapper in de media uitlegt. Als die dat heel rustig en rationeel doet, scheelt dat zeker.’

‘Er zijn ook mensen die hun gevoel laten spreken en zeggen: die vaccinaties – of dat nu tegen corona is of tegen kinderziekten – voelen niet goed. Dat is een kenmerk van complotdenkers: afgaan op gevoel en niet op de wetenschap. Moeilijk om daartegenin te gaan, want je kunt iemands gevoel niet in twijfel trekken.’

En dan prebunken: van tevoren debunken, als het ware. Prebunken is een methode die steeds meer aandacht krijgt en is ontwikkeld door Van Prooijens collega Sander van der Linden, verbonden aan de Universiteit van Cambridge in Engeland. Het houdt in dat je mensen weerbaar maakt voor de methodes en technieken die complotdenkers gebruiken, zodat ze er niet in tuinen. ‘Sander heeft daarvoor een game ontwikkeld waarin hij een bepaalde stelling laat zien. Je kunt dan reageren door te zeggen of dat waar is of niet, en dan zie je het correcte antwoord, met uitleg. Net zoals je door een vaccin een beetje wordt blootgesteld aan een bepaalde ziekte zodat je antistoffen aanmaakt, zo word je met prebunken een beetje blootgesteld aan bepaalde complottheorieën, of aan de retoriek van complotdenkers zodat je daarvoor weerbaarder wordt.’

Hebben de media hierin ook een rol? ‘Negeren kan niet, maar niet te veel aandacht geven, zou ik zeggen. Hardnekkige complotdenkers als Willem Engel geen groot podium geven en geen interview van twee pagina’s, zoals een krant deed. Dus zeker niet als een serieuze stem presenteren tijdens een serieuze crisis, waarin we juist de wetenschap keihard nodig hebben.’

Rwanda eindelijk veiliggesteld

Zwaarbevochten Brits asielplan wordt volgens premier Rishi Sunak doorbraak in mondiale migratie-aanpak. Is het *batshit* of baanbrekend?

Patrick van IJzendoorn

in Londen

Wie bestuurt Groot-Brittannië? Die vraag is vaak gesteld tijdens het debat over het Britse plan om kansloze asielzoekers naar Rwanda te sturen. Een halfjaar geleden had het Britse Hooggeerechtshof, mede op basis van een kritisch rapport van de Verenigde Naties, bepaald dat het Oost-Afrikaanse land te onveilig was. In plaats van de strijd op te geven, besloot premier Rishi Sunak wetelijk vast te leggen dat Rwanda wel degelijk veilig is. Daarmee gaf hij de rechters het nakijken. In juli moeten de eerste asielvluchten vertrekken, tenzij de rechters er alsnog tegenin gaan.

Wekenlang heeft het ongekozen Hogerhuis tegengestribbeld, maar uiteindelijk werd de *Safety of Rwanda (Asylum and Immigration) Bill* gewoon aangenomen door zijn gekozen collega's in het Lagerhuis. De verdraging kwam Sunak niet slecht uit, want het uitzetten van asielzoekers is een flinke logistieke operatie. Dat er op de ministeries van Binnenlandse en Buitenlandse Zaken weer-

stand bestaat tegen dit uitzettingsbeleid, maakt het er niet makkelijker op. Minister van Binnenlandse Zaken James Cleverly zou het Rwanda-plan ooit hebben omschreven als *batshit* – gestoord.

Gestoord of niet, in de zomer moet de eerste lichter van driehonderd asielzoekers vertrekken, die via Het Kanaal illegaal in Engeland waren gearriveerd. Ze kunnen in Rwanda asiel aanvragen en de kans is groot dat die aanvraag wordt gehonoreerd. Sinds de genocide in de jaren negentig is het Oost-Afrikaanse land relatief onderbevolkt. Er bestaat behoefte aan verse arbeidskrachten. Rwanda, zo is vastgelegd, mag asielzoekers niet tegen hun wil naar een derde land sturen. Wanneer een aanvraag wordt afgewezen, volgt terugkeer naar het Verenigd Koninkrijk. Tot nu toe heeft het Rwanda-plan 500 miljoen euro gekost.

De Britse overheid is nu naarstig op zoek naar beslisambtenaren, begeleiders en juristen. Ook moeten er vliegtuigen worden geregeld. Hoewel Ryanair heeft aangeboden mee te werken, vrez-

Bij Dover komen veel bootmigranten illegaal aan via Het Kanaal. De Rwanda-deal moet deze kansloze overtochten ontmoedigen

Dan Kinwood/Getty Images

veel vliegtuigmaatschappijen imago-schade. Daarom bestaat de kans dat de luchtmacht wordt ingezet. Desnoods stelt Sunak het regeringsvliegtuig ter beschikking, opperde Lagerhuislid Sir Jacob Rees-Mogg. Er worden massale acties van linkse activisten verwacht, zeker bij de militaire basis waar de vliegtuigen moeten opstijgen. Volgens peilingen zijn de meningen onder de bevolking verdeeld, maar het heersende sentiment is 'eerst zien, dan geloven'.

Twee jaar geleden werd een Rwanda-vlucht op het laatste moment geannuleerd, omdat een Europese rechter had bepaald dat de Britse rechters eerst de rechtmatigheid moesten toetsen. In de nieuwe wet is vastgelegd dat de regering zo'n interventie kan negeren. Rechtse critici zijn er niet gerust op. 'Geen enkel persoon gaat naar Rwanda,' voorspelde Brexit-voorzitter Nigel Farage. Oud-minister van Binnenlandse Zaken Suella Braverman zei dat het beleid gedoemd is te mislukken zolang de Britten deel uitmaken van het Europees Verdrag voor de Rechten van de Mens. Maar als Sunak de

Britten uit het EVRM haalt, ontstaat er een kabinetscrisis.

Maar voormalig Supreme Court-rechter, historicus en Hogerhuislid Lord Jonathan Sumption verwacht geen grote juridische problemen meer. 'Nu de rechtbanken, inclusief het Supreme Court, op basis van de Rwanda-wet moeten aannemen dat Rwanda veilig is, zie ik geen juridische obstakels,' zegt Sumption (75) tegen *EW*. 'Binnen onze staatshuishouding heeft geen Hof de macht om parlementaire wetten af te wijzen. Ik zie geen reden dat, nu de wet is aangenomen, de vluchten niet zullen opstijgen. De regering heeft de bezwaren die het Supreme Court had, ter harte genomen.'

Terwijl het Rwanda-plan volgens linkse tegenstanders niet meer dan een verkiezingsstunt is, verwacht Sunak dat deze aanpak een brede betekenis heeft. 'Het aannemen van deze baanbrekende wetgeving is niet alleen een stap voorwaarts, maar ook een fundamentele verandering in de wereldwijde kijk op migratie.' Vanuit het buitenland wordt de

'Britse aanpak' belangstellend gevolgd. De Duitse christen-democraat en oud-minister Jens Spahn heeft eind vorig jaar zijn interesse uitgesproken. De Deense minister van Immigratie Kaare Dybvad Bek zegt er ook voor te voelen.

De Britse regering kijkt al naar andere landen om ongewenste vreemdelingen naartoe te sturen. Er zijn gesprekken gaande met Armenië, Ivoorkust, Costa Rica en Botswana, zo bleek uit overheidsdocumenten in handen van dagblad *The Times*. Ook probeert Londen bilaterale deals te sluiten met de herkomst-

landen van veel migranten. Dat is redelijk gelukt met Albanië. Er zijn gesprekken met Vietnam, omdat het aantal migranten uit dat land het afgelopen jaar is vertienvoudigd. Het aantal bootmigranten uit oorlogsgebieden is relatief klein.

Rwanda zou bereid zijn om vijfduizend 'Britse' asielzoekers per jaar op te nemen. Bij pogingen om Rwanda te kenmerken als een veilig onderkomen, krijgt president Paul Kagame hulp van Britse politici. Tijdens het Rwanda-debat bevestigde de staatssecretaris van Buitenlandse Zaken Andrew Mitchell zelfs dat

de Rwandese hoofdstad Kigali dezer dagen veiliger is dan Londen. De gastvrijheid van Rwanda bleek op de avond na het parlementaire debat ook in het Emirates-voetbalstadion in Londen. Tijdens Arsenal-Chelsea verscheen de tekst 'Visit Rwanda' op de reclameborden. Geen politieke stunt, maar een uitnodiging van het Rwandese toerismebureau.

aartsen®

fruit and vegetables

Grenzeloze ambitie? Groei mee met Aartsen.

**nonstop
fresh/**

Wij weten dat je werk veel voor je betekent. Daarom kan jij ook veel voor Aartsen betekenen. We zijn een internationaal familiebedrijf. Waar passie voor groenten en fruit de drijvende kracht is. Waar ambitie wordt aangemoedigd. Waar prestaties worden beloond. Waar je samenwerkt met mensen die dezelfde passie delen. Waar je kunt groeien zonder grenzen. Kijk voor meer informatie op www.aartsen.com/work.

ROBBERT
DE WITT

‘Hoera voor de UNRWA!’ komt echt te vroeg

Hopelijk komt het slordig lezen voort uit oprechte zorgen om het lot van de Palestijnen. Want het langverwachte rapport over de UNRWA, de VN-organisatie die zich ontfemt over de Palestijnen, stond nog maar net op internet, of daar klonken al oproepen om subiet weer geld over te maken naar deze omstreden organisatie.

Begrijpelijk ook natuurlijk. Honderdduizenden Palestijnen in de Gazastrook zuchten onder de oorlog, berichten over grote voedseltekorten zijn er al maanden. En volgens velen is de UNRWA – voluit United Nations Relief and Works Agency – de enige organisatie die de nood kan verlichten. Maar verscheidene westerse landen, waaronder Nederland, waren gestopt met het uitschrijven van cheques – zoals bekend zijn westerse landen toch altijd weer de gulle gevers, ook al zijn er genoeg Arabische broederlanden die bulken van de oliedollars.

De financiële hulp werd gestaakt nadat Israël UNRWA-medewerkers uit Gaza had beschuldigd van betrokkenheid bij de massamoord op ruim 1.200 Israëliërs, op 7 oktober afgelopen jaar. Twaalf ‘hulpverleners’ die lid zouden zijn van de terreurorganisaties Hamas en Islamitische Jihad, zouden actief hebben deelgenomen aan de pogrom. Van de dertienduizend lokale medewerkers (Palestijnen uit de Gazastrook zelf) zou 12 procent banden hebben met Hamas of Islamitische Jihad.

Vijftig medewerkers zijn per direct op non-actief gesteld, de VN stelden een onderzoek in, donoren schortten hulp ter waarde van ruim 450 miljoen euro op.

Vorige week concludeerde de onderzoekscommissie onder leiding van de Franse oud-minister Catherine Colonna dat Israël niet over de brug was gekomen met bewijs en dat de beschuldigingen dus ‘ongefundeerd’ zijn. Hoera, de UNRWA is toch okay, zo klonk het – en nu snel de hulp hervatten. Maar zo simpel is het niet.

Dat Israël het bewijs niet heeft overhandigd, wil niet zeggen dat de beschuldigingen zijn verzonnen. Integendeel: op internet zijn bijvoorbeeld met enkele muisclicks beelden te vinden van UNRWA-medewerker Faisal Ali Mussalem al-Naami die op 7 oktober in kibboets Be’eri een Israëliërsch slachtoffer afvoert naar Gaza. En er staan euforische berichten op sociale media van UNRWA-personeel, kort na de moordpartijen op 7 oktober.

Fundamenteler is dat de onderzoekers helemaal niet de opdracht hadden om te onderzoeken of de beschuldigingen kloppen. Er loopt namelijk nóg een VN-onderzoek, naar de betrokkenheid van UNRWA-medewerkers bij de antisemitische slachtpartij.

De club van Colonna onderzocht iets anders: of de UNRWA wel neutraal is in het conflict tussen Israël en de Palestijnen. En of de UNRWA voldoende procedures heeft om die voorgeschreven neutraliteit te waarborgen.

Allereerst benadrukken Colonna en consorten (verbonden aan drie Scandinavische instituten) dat de UNRWA van levensbelang is voor het welzijn van de Palestijnen in de Gazastrook. En dat er bij de UNRWA meer procedures nodig zijn dan bij andere VN-organisaties, omdat bijna al het personeel uit Gaza zelf komt. Zo moeten nieuwe medewerkers cursussen volgen en worden zij gescreend.

Maar, stelt het rapport, dit blijkt niet afdoende. Zeker op sociale media uiten UNRWA-medewerkers nogal eens hun sympathie voor Hamas, de machthebbers in Gaza. Ook roept het rapport op om VN-lesmateriaal – de UNRWA verzorgt het onderwijs in Gaza – eens goed onder de loep te nemen. Want daarin staan passages die ‘niet passen bij de waarden en uitgangspunten’ van een neutrale VN. Het gaat dan bijvoorbeeld om kaarten van de regio waarop Israël is weggelaten. Of waarop Jeruzalem de hoofdstad is van ‘Palestina’.

Goh, zijn ze wakker bij de VN? Deze beschuldigingen klinken immers al jaren: Palestijnse kinderen wordt op UNRWA-scholen geleerd dat Israël geen bestaansrecht heeft. Die beschuldigingen werden vaak weggewuifd, maar worden nu dus bevestigd. Terwijl de Verenigde Naties officieel neutraal zijn en toch ten doel hebben om beide partijen nader tot elkaar te brengen.

Maar deze pijnlijke conclusies bleven bij de presentatie van het Colonna-rapport onbelicht. Het geld moet blijkbaar snel weer naar de UNRWA, koste wat kost. **EW**

Dat Israël geen bewijs overhandigde, wil niet zeggen dat de beschuldigingen vals zijn

IN MADRID

Links drinkt geen cocktails

De naam van de straat mag anders doen vermoeden, maar in Calle del Ave Maria in Madrid heeft de kerk niets te zeggen. Waar de straat en zijn omgeving wel om bekend staan, zijn krakers, veganistische eetcafés en illegale feesten.

Ze dachten alles wel te hebben gezien in de meest linkse buurt van de Spaanse hoofdstad, die al drie decennia door rechts wordt bestuurd. En toen opende in Calle del Ave Maria bar Garibaldi, alleen voor 'roden'. Eigenaar is Pablo Iglesias (45), in het vorige kabinet vicepremier namens het radicaal-linkse Unidas Podemos – samen kunnen we het. Veel conservatieve Spanjaarden trokken hem slecht: zo'n vooraanstaand politicus met een lange paardenstaart.

Die staart was blijkbaar een politiek provocatiemiddel. Iglesias heeft tegenwoordig kortgeknipt haar. De veelal gepijnigde gelaatsuitdrukking die hij had als politicus, heeft plaatsgemaakt voor een vaak lachend hoofd, nu hij bareigenaar is.

Toch is het runnen van een kneiterlinkse bar niet eenvoudig. Anarchisten bekladden de gevel, boos over de cocktailkaart. Tussen de Fidel Mojito en de Che Daiquiri stond de Durriti Dry Martini. Buena-ventura Durriti, centrale figuur binnen links in de jaren voor de Spaanse burgeroorlog, wordt niet door iedereen gewaardeerd. Er was ook kritiek op de glossy uitstraling van de menukaart. En of de foto's wat soberder konden. De bar moest een paar dagen dicht, officieel vanwege problemen met de leidingen in de tap. 'Leuk bedacht,' vertelt Jaime Prat (68) die op vrijdagmiddag aan de bar zit, 'maar het bier was gewoon op. Ze zijn trots op die cocktails en de namen ervan, maar echte linkse arbeiders drinken bier.'

Prat vergeeft het Iglesias. 'Hij heeft een mooi links nest neergezet in deze stad van steeds maar groter geld. Hij incasseert geen wachtgeld. Dat vind ik netjes. Maar uit die cocktails blijkt dat politieke leiders vaak niet snappen voor wie ze het doen.'

Richard Hogenkamp

bezoekt in Madrid de politiek getinte bar van een radicaal-linkse oud-vicepremier van Spanje.

Richard Hogenkamp

Bar Garibaldi van oud-vicepremier Pablo Iglesias is 'alleen voor roden', in het rechtse Madrid

Charly Triballeau/AFP/Getty Images

Anti-Israël-demonstranten bezetten campus van Columbia University in New York

OP DE KAART

Verenigde Staten

Op diverse universiteiten is fel gedemonstreerd tegen Israël. Er zijn honderden arrestaties verricht. Republikeinse politici pleiten voor een hardere aanpak, terwijl de spanningen stijgen. Joodse studenten voelen zich bedreigd door antisemitische leuzen en intimidatie. De protesten begonnen aan Columbia University in New York en breidden zich uit naar onder meer Yale en Harvard aan de oostkust en UCLA in Californië. De demonstranten eisen dat universiteiten niet meer investeren in Israëlische bedrijven.

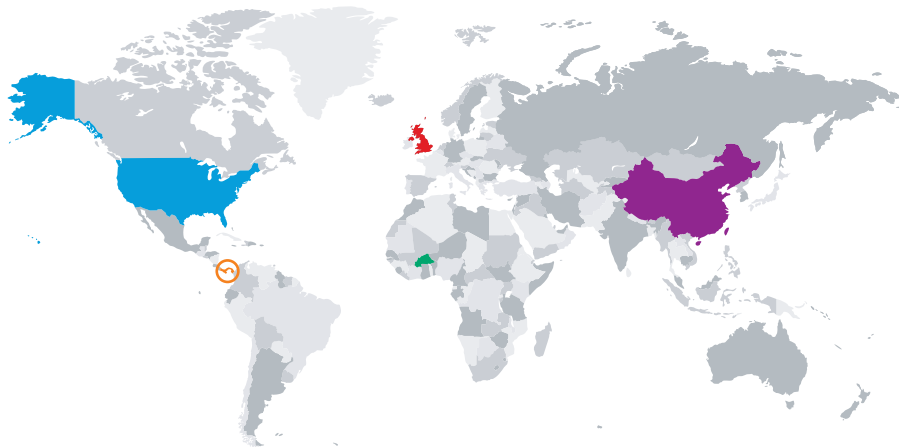
5 VRAGEN

over **Zwitserland** en EU die de banden aanhalen.

Renske Heddema in Bern

1 Onlangs werden de onderhandelingen tussen Zwitserland en de Europese Unie voor nieuwe bilaterale verdragen heropend. Waarom moest dat? De bestaande verdragen over een vrij verkeer van personen, goederen en diensten lopen af. Die overeenkomsten geven de Zwitsers toegang tot de interne markt van de Europese Unie. Brussel wilde die vernieuwen met een nieuw raamverdrag, dat Zwitserland juridisch sterker aan de EU zou binden. In 2021 liepen de onderhandelingen daarover na zeven jaar stuk. De Zwitserse regering werd teruggefloten door de bevolking, de kantons (deelstaten) en sociale partners.

2 De EU was zeker niet blij? Klopt. De Zwitsers werden gezien als uiterst

1.370.000

EURO

bracht een horloge op op een veiling in Londen. Het behoorde toe aan de rijkste passagier op rampschip *Titanic*.

Panama

Zondag 5 mei zijn in Panama presidents- en parlementsverkiezingen. Verkiezingsthema nummer één: corruptiebestrijding. Favoriet voor de verkiezingen was oud-president Ricardo Martinelli, maar ironisch genoeg is juist hij van het stembiljet verwijderd wegens een veroordeling voor witwassen. Oudminister José Raúl Mulino heeft Martinelli opgevolgd als leider van het liberaal-rechtse Realizando Metas. Die partij voert de peilingen aan. Mulino lijkt te mogen intrekken in het Palacio de las Garzas in Panama-stad.

Burkina Faso

Het militaire regime in Burkina Faso blokkeert diverse buitenlandse media vanwege hun berichtgeving over een rapport van Human Rights Watch (HRW). Het gaat om het Franstalige TV5MONDE en de websites van *The Guardian*, *Le Monde* en APAnews. HRW beschuldigt het leger ervan 223 burgers te hebben geëxecuteerd. Ibrahim Traoré, leider van het land sinds de staatsgreep in 2022, zoekt militaire steun bij Rusland. Eerder al werden BBC Africa en Voice of America om dezelfde reden geblokkeerd.

China

Peking heeft de weg vrijgemaakt voor zelfrijdende Tesla's door de regelgeving te versoepelen. Dit besluit kwam na een onverwacht bezoek van Tesla-eigenaar Elon Musk. Al jaren streeft de fabrikant van elektrische auto's ernaar om de Full Self-Driving-software in China te implementeren. Het bedrijf kampt met tegenvallende resultaten en kan de Chinese markt goed gebruiken. In ruil voor toegang moet Musk wel verplicht samenwerken met techbedrijf Baidu.

Jibbe Slofstra

De Zwitserse president Viola Amherd was op 18 maart in Brussel om de banden met de EU aan te halen

hebben ze dezelfde culturele waarden. Anderhalf miljoen EU-burgers wonen en werken in Zwitserland, de 400.000 dagelijkse grensgangers niet eens meegerekend.

4 Belangrijke bezwaren van de Zwitsers tegen het raamverdrag waren onder meer toegang tot Zwitserse sociale voorzieningen voor EU-burgers en de automatische overname van het EU-recht. Zijn die bezwaren weg? Ja. De Zwitserse hand in de tekst van de nieuwe verklaring is duidelijk zichtbaar. Brussel lijkt zich nu pas te realiseren dat in Zwitserland niks gebeurt zonder de goedkeuring van de bevolking. Daarom staan er uitzonderingen in de verklaring. Bijvoorbeeld als het gaat om overname van het EU-recht.

5 Maar als de Zwitsers straks weer nee zeggen? Geen land profiteert meer van de interne EU-markt dan Zwitserland, weten ze. Maar dat er in 2024 al kan worden getekend, waarop Brussel en Bern aansturen, lijkt te ambitieus.

Brussel lonkt naar Bern

onbetrouwbaar. Er volgde een ijstijd, met gesprekken achter de schermen. Na een 'Verklaring van Wederzijds Begrip' zijn de echte onderhandelingen hervat. In die verklaring zijn door beide zijden concessies gedaan. Daarom is er gematigd optimisme dat partijen er dit keer uitkomen. Zwitserland mag al drie jaar niet meer meedoen met EU-onderzoekspro-

gramma's als Horizon. En bedrijven in medische apparatuur, voor wie het bilaterale verdrag eerder was verlopen, zijn uit de interne markt gezet. Dat schaadt wetenschap en bedrijfsleven.

3 Waarom wil de EU de verhouding herstellen? Zwitserland en de EU zijn belangrijke handelspartners. Ook

Een andere eenling in het Kremlin kan het tij keren

Toont de oorlog dat niet alleen Poetin, maar heel Rusland het probleem is? Dat is te makkelijk gedacht. Vergeet niet dat velen zijn criminele militaire mars achternalopen met een bajonet in de rug.

Pieter Waterdrinker

Ik had het genoeg even in Den Haag te zijn, waar ik niet alleen werd vergast op een overheerlijke Indonesische rijsttafel, maar tevens het eerste exemplaar kreeg uitgereikt van Rob de Wijks jongste meeslepende boek *Het nieuwe IJzeren Gordijn*.

Amsterdam heeft de naam, maar Den Haag is natuurlijk de werkelijke kosmopolitische hotspot van ons land. Voor wie er oog en oor voor heeft, blijken medewerkers van ambassades, internationale organisaties, grote bedrijven en gisse lobbyisten en hun nogal welvarende gezinnen alom aanwezig.

Op het verwarmde terras van 't Goude Hooft luisterde ik hun gesprekken in het Engels, Frans, Duits en Russisch af. Kostelijke verhalen over wat er gebeurt in hun bestaan en landen, alsook hoe ze hun verblijf in ons polderland beleven. Vreemd dat je over deze Haagse expats zo weinig leest. In zijn beroepsfixatie op het Binnenhof laat het in Den Haag gestationeerde journaal volgens mij veel moois liggen.

Het Binnenhof zelf lag er overigens kreupel en gesloten bij, als symbool voor de huidige parlementaire tijd. Maar in het pand tegenover dat van de

Raad van State waar de boekpresentatie plaatshad, heerste volop leven, als in een deftige vogelkooi.

Wat zeg je in een deftige vogelkooi tegenover deftig publiek – ik zag onder anderen Zijne Majesteits ambassadeur te Londen in een hoekje zitten – over een boek dat je reeds in drukproef hebt mogen lezen, van iemand die je zowel bewondert als graag mag? Natuurlijk louter aardige dingen, wat ik dan ook deed. Nu heeft Rob de Wijk bepaald geen last van gebrek aan aandacht in de media. Bovendien is hij mans genoeg om zelf de uiterst urgente inhoud van zijn boek aan de man te brengen. Die komt er volgens mij hier op neer: na jaren van zorgeloosheid na de val van de Berlijnse Muur in 1989 en het uiteenvallen van de Sovjet-Unie in 1991, zijn we terug bij af.

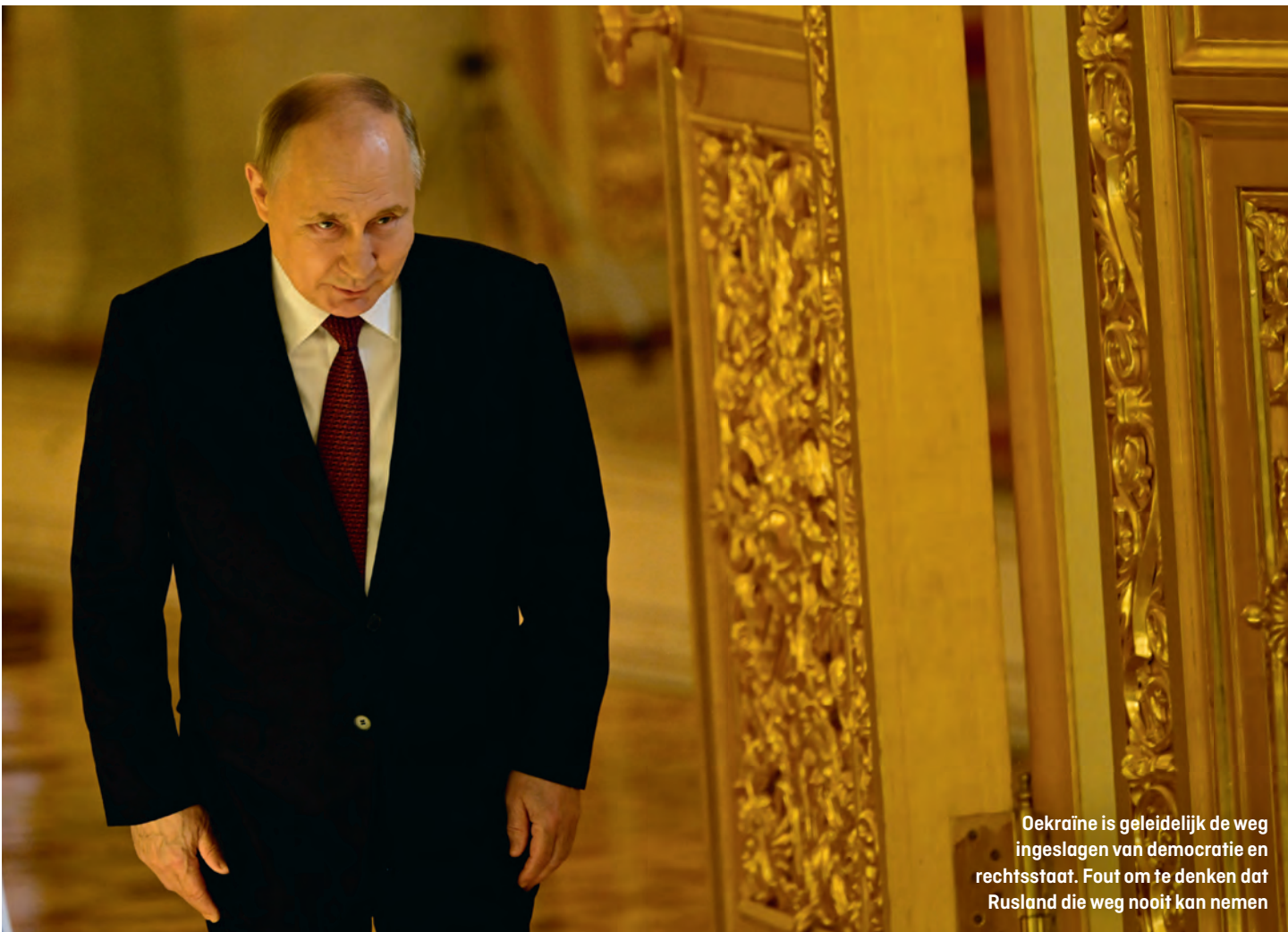
De tijd van de moreel-idealistische vredes- en andere missies in voormalig Joegoslavië, Afrika, Afghanistan en elders op de aardbol om de wereld 'beter' te maken, waarin we tegelijkertijd ons leger afbouwden en ons dikwijls lelijk aan onze militaire missies vertilden, is voorbij. Na de invasie van Oekraïne door Rusland heerst weer de kille cyni-

sche machtspolitiek uit de tijd van de Koude Oorlog. Met als resultante een nieuw IJzeren Gordijn. We zien het voor onze ogen gebeuren.

Grosso modo ben ik het met deze visie eens, al verschil ik van mening over een van de conclusies van het boek dat we de facto de persoonlijke, culturele, handels- en andere contacten met Rusland tot een minimum moeten terugbrengen. Om niet langer speelbal te zijn van Moskou. Volgens De Wijk heeft de oorlog in Oekraïne sinds twee jaar aangetoond dat niet alleen Poetin het probleem is, maar heel Rusland.

Daar denk ik iets anders over. Ik vind dat we de miljoenen welwillende Russen – die zijn er namelijk – niet van ons moeten vervreemden. Omdat contact met hen in het huidige Rusland vrijwel onmogelijk is geworden, zouden wij in het Westen misschien proactief contacten moeten aanknopen met oppositionele krachten in de Russische diaspora.

Als land loopt Rusland collectief Poetins criminele militaire avontuur in Oekraïne achterna. Daarin heeft De Wijk zeker gelijk. Maar het is voor miljoenen een gedwongen mars, met een bajonet in de rug. Een mars zonder keuze. Dat mogen we niet vergeten. Oekraïne is als

Sefa Karacan/Anadolu via Getty Images

Oekraïne is geleidelijk de weg ingeslagen van democratie en rechtsstaat. Fout om te denken dat Rusland die weg nooit kan nemen

voorheen corrupt, nepotistisch en wetteloos land de laatste decennia geleidelijk de Europese weg ingeslagen van democratie en rechtsstaat.

Het zou een fout zijn te veronderstellen dat Rusland die weg nooit zou kunnen nemen. De macht van de eenling, in casu die van Poetin, is veel groter dan we wellicht denken. Een andere eenling in het Kremlin kan het tij keren. En nee, ik ben niet naïef: dat kan nóg negatiever dan nu, maar ook positief uitpakken.

De Wijk, met zijn benijdenswaardige kop met jongenshaar, is een soort geopolitieke popartiest. Door velen geprezen, door anderen gehoond. Wat zijn boek zo uniek maakt, zijn de vele persoonlijke ervaringen, reizen, belevenissen en ontmoetingen met de invloedrijken en hogen der aarde waarmee hij zijn historische overzichten, analyses en prognoses lardeert.

Toen ik als jongeling de memoires las van Konstantin Paustovski over de Russische revolutie van 1917, dacht ik soms: hoe is dit toch mogelijk? Dan weer komt hij op de bladzijden Lenin tegen, dan weer spreekt hij Trotski, dan weer een andere persoon die later historisch blijkt te zijn geworden.

Pas jaren later – in Moskou, in Kyiv, op andere plekken – besefte ik dat je de toekomstige historie kunt beleven met de voornaamste protagonisten ervan, simpelweg door erop af te gaan. Naar conferenties en party's, naar revoluties en oorlogen.

Als geopolitieke popartiest heeft Rob de Wijk een heel beroepsleven niets anders gedaan, wat af en toe resulteert in

We moeten miljoenen welwillende Russen niet van ons vervreemden

biografische pareltjes. Van de vroegere DDR, het Oostblok-Polen en de voormalige Sovjet-Unie naar China, de Verenigde Staten, het Balticum, Rusland en Afghanistan nu. Dat je dan soms dingen beleeft, ziet en hoort die anderen maar met moeite kunnen geloven – of simpelweg niet geloven – is dan op zijn zachtst gezegd nogal zuur.

Zoals die keer dat hij op een februedag in 2011 bij een briefing in Afghanistan terloops de verblijfplaats verneemt van ene Geronimo – het alias van de dan meest gezochte terrorist ter wereld Osama bin Laden – ten noorden van de Pakistaanse hoofdstad Islamabad.

Al even terloops en superieur dient De Wijk in *Het nieuwe IJzeren Gordijn* de media die hem destijds niet geloofden van repliek door kort inzage te geven in zijn Afgaanse dagboek. Wat er stond? Dat moet u zelf maar lezen.

DEMOGRAFIE

Explosieve bevolkingsgroei veroorzaakt in Afrika verwoestijning, oorlog en migratie. Maar programma's voor geboortebeperking hebben weinig effect. Vijf oorzaken waardoor ze niet werken.

Gerbert van der Aa

in Mauritanië

Vrouwen in Niger zijn wereldkampioen kinderen krijgen. In het land bij de zuidkant van de Sahara baart iedere vrouw gemiddeld bijna zeven baby's. De meeste andere landen op het continent hebben een geboortecijfer dat niet veel lager ligt. De afgelopen jaren zijn de aantallen weliswaar licht afgenomen, maar nog steeds worden nergens ter wereld per vrouw zoveel kinderen geboren als in Afrika. Terwijl het geboortecijfer in Azië en Latijns-Amerika is gedaald naar iets meer dan twee, krijgen Afrikaanse vrouwen gemiddeld nog altijd meer dan vier kinderen.

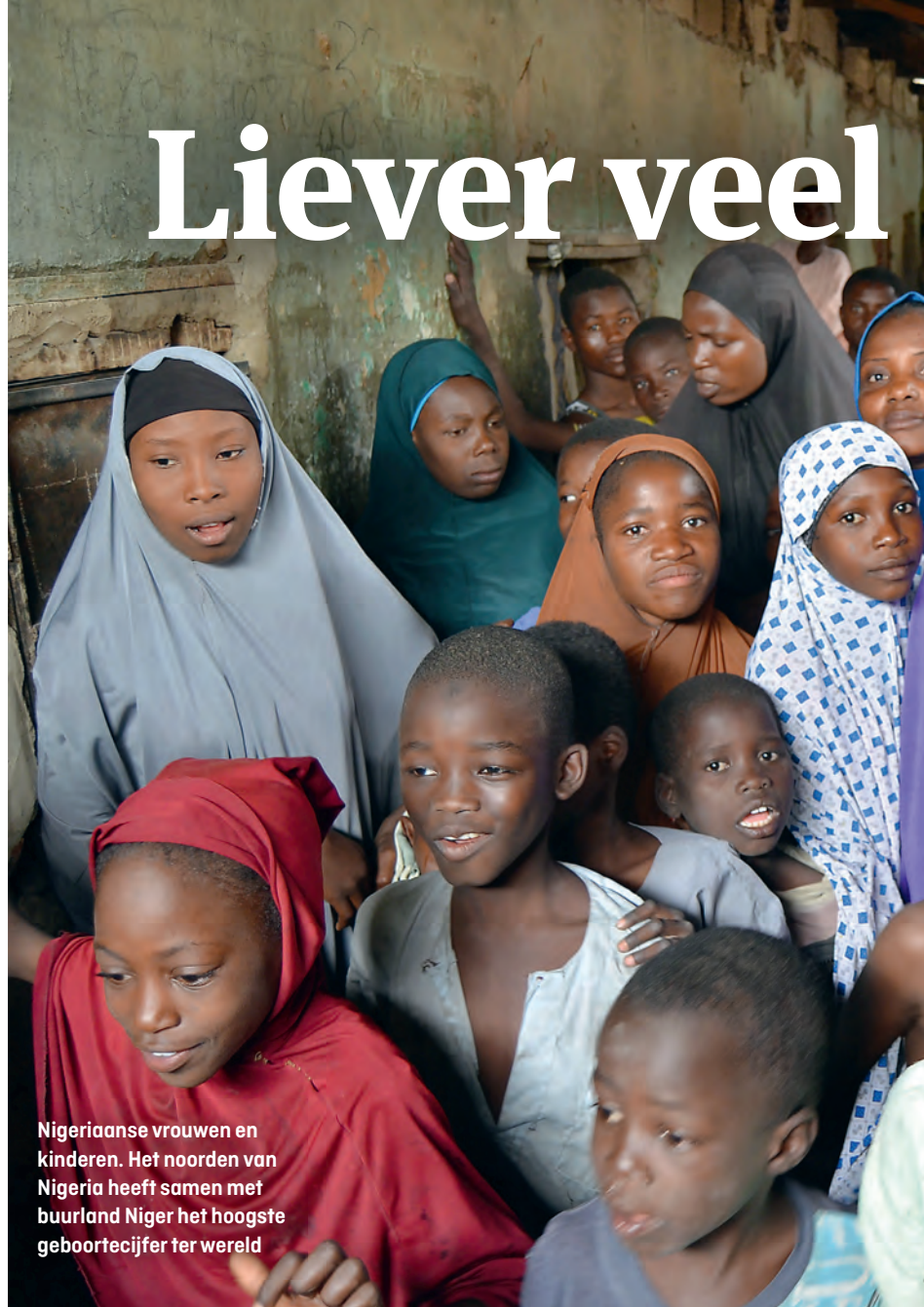
De vele geboortes veroorzaken explosieve bevolkingsgroei en zijn een recept

voor een breed scala aan rampen. Kinderen moeten eten, naar school, een dak boven hun hoofd en – op latere leeftijd – een baan. De concurrentie om schaarse natuurlijke hulpbronnen, zoals water en land, leidt op veel plaatsen tot verwoestijning en geweld. Alleen al in Nigeria komen er door natuurlijke aanwas jaarlijks ruim vijf miljoen inwoners bij. Waarschijnlijk is geen enkel land ter wereld in staat zo veel nieuwe mensen geruisloos in te passen in de maatschappij.

Om nog maar te zwijgen over de ontwrichtende effecten van de Afrikaanse bevolkingsexplosie elders in de wereld. Op zoek naar een beter leven trekken jonge Afrikanen massaal naar Europa. De stroom migranten die dwars door de

Sahara naar het Middellandse Zeegebied reist en illegaal per boot Italië of Spanje binnenkomt, vormt een van de grootste hoofdpijndossiers voor politici in Europa. Strengere grenscontroles helpen maar heel beperkt om het probleem aan te pakken. Op zoek naar effectievere oplossingen vragen politici en hulporganisaties meer aandacht voor geboortebeperking in Afrika. Volgens hen zijn investeringen in voorbehoedmiddelen en voorlichtingscampagnes de aangewezen methodes om de snelle bevolkingsgroei in Afrika af te remmen. Maar de kans op succes is klein, zo maakt de praktijk duidelijk. Vijf oorzaken waardoor programma's voor geboortebeperking niet werken in Afrika.

Liever veel

Nigeriaanse vrouwen en kinderen. Het noorden van Nigeria heeft samen met buurland Niger het hoogste geboortecijfer ter wereld

kinderen

1 Armoede vereist veel nageslacht

In arme landen vormen kinderen een noodzakelijke oudedagsvoorziening. De meeste Afrikaanse landen hebben slecht functionerende overheden, zonder systeem van uitkeringen en gratis ouderenzorg. Wie op latere leeftijd verzekerd wil zijn van zorg en inkomen, kan het best zo veel mogelijk kinderen produceren. Als het meezit is er wel één die een goede baan vindt – wellicht na emigratie naar Europa – en zijn of haar behoeftige ouders kan onderhouden.

‘Een grote familie geeft zekerheid,’ zegt Taha oud Baisif (70), een gepensioneerde kamelendrijver uit het dorp Tanouchert in Mauritanië. Zittend op een

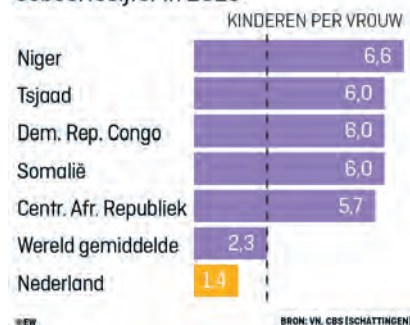
plastic mat in de schaduw drinkt Ould Baisif door zijn vrouw gezette thee. Twee zoons zijn druk met het bouwen van een nieuw huis, gemaakt van een houten geraamte en palmladeren. ‘Mijn oude woning is door de wind verdwenen onder het zand,’ vertelt hij. ‘Gelukkig heb ik genoeg kinderen in de buurt die kunnen helpen om een nieuw huis te bouwen.’

Een veelgemaakte denkfout is dat een dalend geboortecijfer noodzakelijk is om armoede effectief te bestrijden. In werke-

‘Slechts twee kinderen, zoals in Europa, kan in onze cultuur echt niet’

Afrikaanse top-5

Geboortecijfer in 2023

lijkheid gaat het meestal andersom. Vrijwel overal ter wereld begon het geboortecijfer pas te dalen nadat de welvaart was gestegen. Het enige land met een andere volgorde was China, waar de regering mensen dwong om minder kinderen te krijgen. In Afrika wil geen enkele regering dat voorbeeld volgen.

Volgens demografen zijn sociale en economische veranderingen de belangrijkste aanjagers van een dalend geboortecijfer. In dat opzicht heeft Afrika de afgelopen jaren hoopgevende stappen vooruit gezet. Door betere gezondheidszorg en aanzienlijke economische groei daalde de kindersterfte. Ook de toegenomen urbanisatie maakt een grote kinderschare onaantrekkelijk. In de stad nemen de kosten van levensonderhoud immers toe: voedsel kun je niet zelf telen op een akker rond je huis, grote woonruimte is duur.

2 Kinderen zijn een bron van trots

‘Mijn vrienden lachen me uit dat ik maar vier kinderen heb,’ zegt Mohamed Kounta (44), havenarbeider in de Mauritaanse hoofdstad Nouakchott. ‘Ze noemen me een zwakkeling.’ Kounta kan erom lachen. ‘Humor van mannen onder elkaar,’ legt hij uit. Maar wel gebaseerd op een onderliggend waardepatroon. ‘Met vier kinderen doe ik het lang niet slecht,’ zegt Kounta. ‘Maar slechts twee kinderen, zoals in Europa, kan in onze cultuur echt niet.’

Veel kinderen hebben is in Afrika een bron van trots. Je laat ermee zien dat je welvaarend en gezond bent. Kinderen bieden de mogelijkheid om via huwelijken allianties

te sluiten met andere families. Een dochter uithuwelijken is in Afrika nog steeds een veelgebruikte manier om de relaties tussen verschillende clans te verstevigen. In landen waar de overheid slecht functioneert, zijn dit soort informele allianties onontbeerlijk. Met een aangetrouwde neef op een belangrijke positie bij de overheid is het ineens een stuk gemakkelijker om een vergunning te krijgen.

3 Religieuze leiders zijn tegen geboortebepanking

Religieuze leiders keren zich vaak tegen geboortebepanking. Kinderen zijn immers een geschenk van God, als gewone sterveling heb je niet het recht om daar invloed op uit te oefenen. Onder zowel moslims als christenen, die ongeveer even grote geloofsgroepen vormen in Afrika, wordt dit standpunt breed aangehangen.

Kinderen zijn een geschenk van God, dat beïnvloed je niet als gewone sterveling

De Rooms-Katholieke Kerk neemt in Afrika nog steeds stelling tegen anticonceptie. Onder moslims is meer discussie. Er zijn weliswaar imams die geboortebepanking verbieden, maar veel anderen hebben er geen enkele moeite mee. 'Ik gebruik de prikpil,' zegt Beiba mint Boukhair (30), een Mauritaanse zakenvrouw met twee kinderen. 'Mijn man heeft in de moskee om toestemming gevraagd. De imam zei dat het mag.'

In Mauritanië, waar de streng islamitische sharia-wetten gelden, is anticonceptie in verschillende vormen gratis beschikbaar. Naast de gewone pil en de prikpil zijn er sondes, die lokale verpleegkundigen onderhuids implanteren. Zo'n sonde, die 4 centimeter lang is en

hormonen in de bloedbaan brengt, werkt drie jaar. 'Maar zo'n onderhuids ding vind ik eng,' zegt Mint Boukhair. De prikpil, die drie maanden werkt, heeft volgens haar minder bijwerkingen.

4 Westerse bemoeienis ligt gevoelig

Programma's voor geboortebepanking komen meestal tot stand met westers geld, bijvoorbeeld van de Nederlandse regering en de Amerikaanse Bill & Melinda Gates Foundation. Op veel plaatsen in Afrika valt dat niet goed. 'Buitenlanders hebben niet het recht zich te bemoeien met onze kindrewens,' zegt Moulay Slama (26), student Engels in Nouakchott. Afrikanen zijn volgens Slama uitstekend in staat om zelf te beslissen. 'Vrijheid is een groot goed. Elke vorm van buitenlandse bemoeienis vind ik een vorm van neokolonialisme.'

Overall in Afrika is de afgelopen jaren de afkeer van buitenlandse, en dan

ADVERTENTIE

ROYAL
lc packaging
EST 1923

Trots op ons
Predicaat
Koninklijk!

Marktleider in flexibele
transportverpakkingen

Committed

Reliable

Loyal

www.lcpackaging.com

De familie Doumbia in Mali. Boubacar, rechts op de foto, probeerde in 2004 vanuit Libië illegaal naar Italië te reizen. Dat mislukte

vooral westerse bemoeienis gegroeid. Zeker de oude koloniale mogendheid Frankrijk kan weinig goed doen. In het West-Afrikaanse Mali kregen alle Franse hulporganisaties vorig jaar opdracht te vertrekken. De Verenigde Naties, die via het kinderfonds UNICEF geboorteregeling stimuleren, zijn volgens veel Afrikanen een marionet van het Westen. 'Ik ben niet tegen geboorteregeling,' zegt Slama.

'Maar alleen als lokale organisaties de programma's uitvoeren en betalen.'

5 Afrikanen vermoeden een complot

De westerse financiering van geboortepanning resulteert op sommige plaatsen in complotdenken. Zo bestaat in islamitische delen van Afrika het idee dat Europa en Amerika anticonceptie versprei-

den om wereldwijd het aantal moslims omlaag te brengen. Vrijwel alle moslims in Afrika zijn op de hoogte van de anti-islamcampagnes van een aantal westerse politici en denken dat financiering van geboortepanning een wapen is om verdere verspreiding van deze godsdienst tegen te gaan.

Ook andere goedbedoelde westerse hulpprogramma's leidden tot complotdenken. In het islamitische noorden van Nigeria was breed verzet tegen een door de Verenigde Naties georganiseerde poliovaccinatie-campagne. 'Moslims hier vertrouwen westerse landen niet,' zei een Nigeriaanse imam in 2012 tegen persbureau IRIN. 'Ze zien dat in Afghanistan en Irak Amerikanen moslims doden. Hier beweren diezelfde Amerikanen dat ze moslims komen redden. Dat gaat er bij veel mensen niet in.' Ook de recente vaccinatiecampagne tegen corona voedde, net als elders ter wereld, allerlei complottheorieën in Afrika.

EW

ADVERTENTIE

DORMIO RESORT DE HONDSRUG

10 REDENEN OM TE INVESTEREN OP DORMIO RESORT DE HONDSRUG

1. Alle woningen zijn gebouwd volgens het Bouwbesluit en zijn gelegen op eigen grond
2. Gemiddelde waardeinstijging van een Dormio-woning in Nederland is 5,25% per jaar
3. Aankoop vrij op naam, geen 10,4% overdrachtsbelasting
4. Goede huurrendementen
5. Aankoop, verhuur en beheer onder één dak
6. Geen huurregulering binnen de recreatiebranche
7. Tijdloze en waardeverste investering
8. Toplocatie voor zowel Nederlandse als Duitse verhuurmarkt
9. Midden in UNESCO Geopark De Hondsrug
10. Project is volledig in lijn met de verhoogde vraag naar luxe

DORMIO

+31 26 353 77 00
VERKOOP@DORMIO.EU
RESORTDEHONDSRUG.NL

Let op! U belegt buiten AFM-toezicht. Geen vergunningplicht voor deze activiteit.

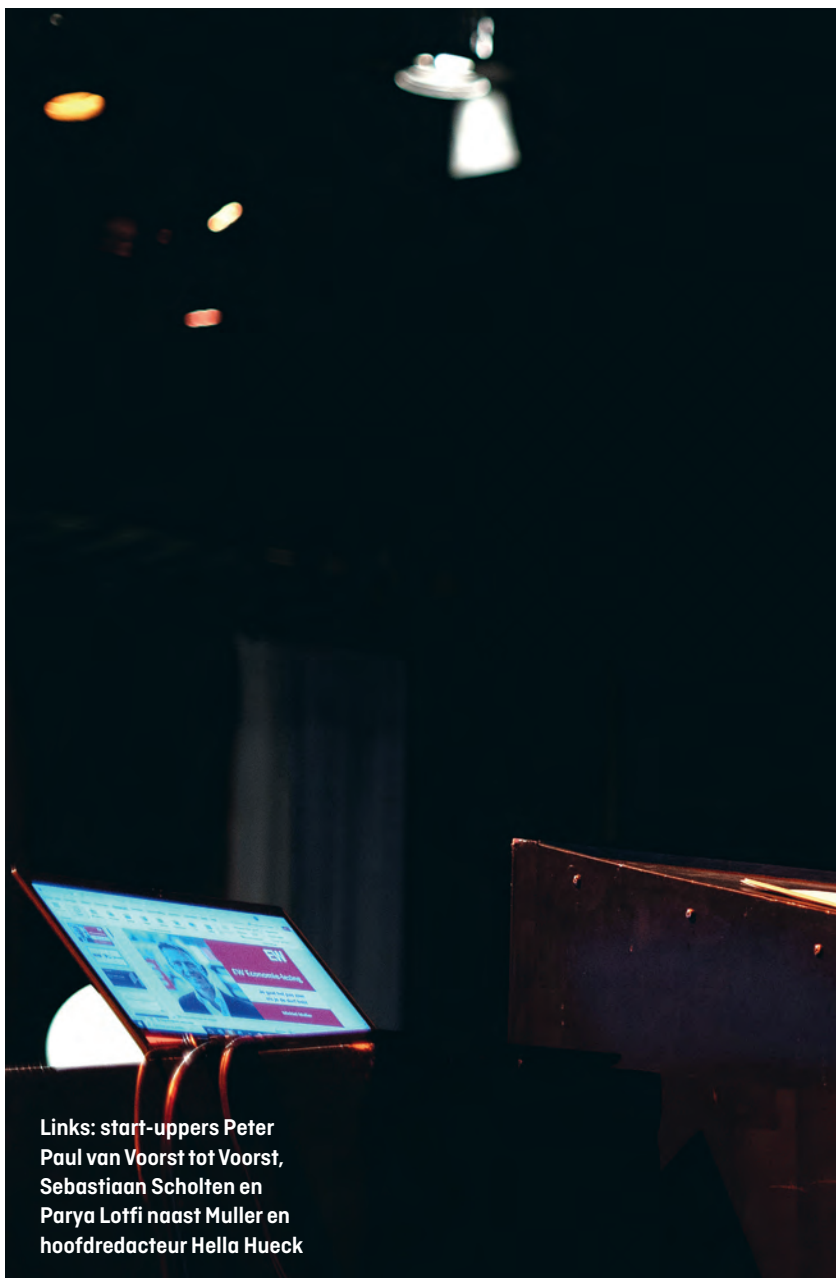

Bestel het boek met de lezing **JE ZIET HET PAS ALS JE DE DURF HEBT**

De volledige tekst van de lezing van Michiel Muller is te lezen in het boek *Je ziet het pas als je de durf hebt*. Daarin staat ook het interview met Muller dat *EW* eerder publiceerde: 'We hebben nog heel veel avonturen voor de boeg'.

Het boek telt 80 pagina's en kost € 12,95.

Bestel *Je ziet het pas als je de durf hebt* op www.tijdschriftnu.nl/ew of bel 020-8947553.

Links: start-uppers Peter Paul van Voorst tot Voorst, Sebastiaan Scholten en Parya Lotfi naast Muller en hoofdredacteur Hella Hueck

Rotterdam lijkt gemaakt voor Michiel Muller. Hij studeerde er en hield er op 23 april de *EW* Economielezing. Die stad werd, in Mullers woorden, 'door ondernemers uit de late negentiende eeuw gevormd in een tijd van transitie'. Dat Rotterdam staat nog altijd bol van de ondernemerszin en de drang om te bouwen – net als hij.

Voorafgaand aan Mullers lezing vertelden drie jonge oprichters van start-ups, ontstaan vanuit de universiteiten van Rotterdam en Delft, over hun bedrijven. Vaak zien mensen een probleem: een overvol stroomnet, door kunstma-

tige intelligentie gemaakte *deepfakes* of ICT-nachtmerries. Maar deze jonge ondernemers denken juist in oplossingen. Zoals een marktplaats voor duurzame batterijcapaciteit (Skoon), software om nepvideo's te herkennen (DuckDuck-Goose) en een dienstverlener die zorgt dat werknemers over de hele wereld over de juiste laptops, telefoons en software beschikken (WorkWize).

Dat laatste bedrijf is binnen vier jaar gegroeid naar zestig medewerkers. De verhalen van WorkWize en de andere start-ups brachten de zaal in een *can-do*-sfeer nog voordat Muller aan zijn lezing begon. De serie-ondernemer (de tanksta-

tions van Tango, de pechhulp van Route Mobile en online supermarkt Picnic) wees op het belang van creatieve destructie in de economie. Het is onvermijdelijk dat bestaande bedrijven worden uitgedaagd door nieuwkomers. Maar dan helpt het wel als die nieuwkomers de ruimte krijgen, en daar dreigt het mis te gaan in Nederland, betoogde Muller.

Nederland ruilt een gunstig fiscaal klimaat in voor een subsidiestelsel, aldus Muller. Bedrijven moeten meer belasting betalen en krijgen daarvoor meer subsidies terug. 'In plaats van eenvoudig en rechtlijnig zoals het oude fiscale sys-

Het nut van destructie

Nederland moet oppassen dat het zijn innovatiekracht behoudt, waarschuwde Picnic-CEO Michiel Muller in de *EW Economie*lezing. Drie start-ups warmden het publiek op met hun ondernemerslust.

Joris Heijn

teem, is het subsidieproces complex en tijdrovend, met veel bureaucratische rompslomp voor ondernemers.'

Ook ergert Muller zich eraan dat hij als online supermarkt de cao voor 'gewone' supermarkten dreigt te worden ingezogen. Daar werken veel jongeren voor het (lagere) jeugdminimumloon. Bij Picnic werken geen minderjarigen. Voor het rijden in een Picnic-busje moet je een rijbewijs hebben en minimaal achttien jaar zijn. Een zondagstoelage in de supermarkt-cao komt volgens Muller voor een vijftienjarige uit op 2,20 euro per uur, maar voor het personeel in zijn bedrijf op gemiddeld 6,50 euro per uur. Die hogere

loonkosten voor nieuwkomers beschermen de gevestigde orde, stelt Muller. 'Het houdt een omgeving in stand bij fysieke supermarkten die gedijt op goedkope jeugdarbeid, migrantenwerkers met tijdelijke contracten en weinig innovatie.'

Naast CEO bij Picnic is Muller lid van de commissie van het Nationaal Groeifonds, dat jaarlijks 4 miljard euro te verdelen had, maar recent op 'pauze' werd gezet door het demissionaire kabinet. Volgens hem is 'blijkbaar onvoldoende duidelijk hoe baanbrekend de door het Groeifonds gesteunde initiatieven voor Nederland kunnen zijn'. Die commissie opperde begin april om desnoods met

minder geld door te gaan, maar Muller is stilliger. 'We moeten het koesteren en eerder uitbreiden dan korten.'

Dat het geen vanzelfsprekendheid is dat Nederland blijft innoveren, bleek ook uit de verhalen van de start-ups. Zij prezen de kansen die zij hebben gekregen, maar waren ook helder over de grenzen waar ze tegenaan lopen. 'Voor nu is Nederland de plek voor ons,' zei Parya Lotfi van DuckDuckGoose. Maar zij constateert ook dat Amerikaanse concurrenten véél meer geld kunnen ophalen om te groeien. 'Zij kunnen veel sneller gaan. We zijn in Nederland te veel gefocust op risico, in plaats van groei.'

BESTAANSZEKERHEID

Economisch onbehagen. Terecht of niet?

De armoede is de afgelopen decennia spectaculair gedaald. Toch heerst in de samenleving een mineurstemming over bestaanszekerheid. Hoe kan dat? In gesprek met **Peter Hein van Mulligen** van het CBS en **Arjan Vliegthart** van het Nibud.

Nard Lodewijk

Het gaat goed met Nederland, maar dat is geen populaire opvatting. Iedereen die het waagt om in een talkshow of op sociale media te pleiten voor optimisme op sociaal-economisch vlak, kan rekenen op een stortvloed aan kritiek. Het is niet raadzaam om een dergelijk pleidooi af te steken zonder nuances aan te brengen.

Maar wie nuchter naar de cijfers kijkt, kan niet anders dan concluderen dat het goed gesteld is met de bestaanszekerheid van veruit de meeste Nederlanders. In tegenstelling tot wat vaak wordt beweerd.

Op 11 april publiceerde het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) een artikel met de kop 'Bestaanszekerheid in 2022 op hoogste niveau ooit'. Hoofdeconoom van het CBS Peter Hein van Mulligen deelde het op sociale media.

Het duurde niet lang of Van Mulligens positieve toon kwam hem op boze reacties te staan. 'Typisch een tweet van een cijfermannetje dat nooit in bepaalde wijken komt of bij een voedselbank of iets dergelijks,' viel onder meer te lezen in de reacties. Oftewel: waag het niet om te zeggen dat het goed gaat in Nederland, want dat is niet zo.

'Het is een kwestie van beeldvorming,' zegt Van Mulligen. 'Tijdens de laatste verkiezingscampagne is het begrip "bestaanszekerheid" een eigen leven gaan leiden. Vooral door toespraken van politici en schreeuwerige krantenkoppen.

'Als je maar vaak genoeg hoort dat het slecht gaat met de bestaanszekerheid, ga je er vanzelf in geloven. Maar echt, het overgrote deel van de Nederlanders heeft een inkomen waarmee ze prima kunnen rondkomen.'

Voor een belangrijk deel sluit Arjan Vliegthart, directeur van het Natio-

Vrijwilligers van de voedselbank pakken in Den Haag voedselpakketten in

Robin Utrecht/HH/ANP

Wat is armoede?

Dat hangt ervan af aan wie je het vraagt. Het Sociaal Cultureel Planbureau (SCP) en het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) geven verschillende definities, de Europese Unie weer een andere.

De statistici van het CBS gaan uit van de lage-inkomensgrens: de hoogte van de bijstandsuitkering in 1979. Het CBS neemt dat bedrag als vertrekpunt, en corrigeert het jaarlijks op basis van inflatiecijfers. Voor een alleenstaande ligt de lage-inkomensgrens op 1.200 euro per maand, voor een gezin met twee kinderen bedraagt een laag inkomen minder dan 2.300 euro per maand. De bedragen van het CBS zijn het netto besteedbaar inkomen.

Het SCP werkt volgens het 'niet-veel-maar-toereikend-criterium'. Een alleenstaande heeft een inkomen van minimaal 1.395 euro per maand nodig. Bij een gezin met twee kinderen is dat 2.664 euro. De bedragen van het SCP zijn netto, inclusief toeslagen.

De Europese definitie stelt de armoedegrens vast op 60 procent van het gemiddelde inkomen.

naal Instituut voor Budgetvoorlichting (Nibud), zich aan bij de analyse van Van Mulligen. 'Het glas is de ene keer halfvol en de andere keer halfleeg,' zegt hij. 'Uit ons laatste onderzoek, *Rapport Geldzaken in de praktijk*, blijkt dat Nederlanders goed door de coronacrisis en de hoge inflatie zijn gekomen.'

Dit rapport wijst ook uit dat drie op de tien mensen moeite hebben om de eindjes aan elkaar te knopen. 'Zij hebben geen hoge schulden, maar wel een kwetsbaar inkomen. Bij tegenslagen als hoge inflatie komen zij snel in geldnood.

Er zijn dus nog geen problemen, maar er bestaat vooral angst dat er problemen komen.'

Ondanks de verschillende crises van de afgelopen jaren blijkt uit cijfers van het CBS dat het aantal mensen dat onder de armoedegrens leeft vele malen lager ligt dan veertig jaar geleden (zie 'Wat is armoede?' op deze pagina).

Dat meer mensen naar de voedselbank gaan, betekent niet dat er meer armoede is

Toen leefden zo'n 3 miljoen van de 14 miljoen inwoners – één op de vijf – onder de armoedegrens. In 1985 piekte het percentage op 22,4. In 2022 ging het nog maar om 640.000 mensen, terwijl Nederland toen ruim 17 miljoen inwoners telde. Hun aandeel was minder dan één op de twintig.

Een belangrijke nuance is wel dat er in 2022 een energietoeslag werd uitgekeerd. Was die er niet geweest, zo geeft Van Mulligen toe, dan zouden er 989.000 mensen

onder de armoedegrens hebben geleefd.

Vliegenthart vindt de huidige definitie van armoede niet slecht, maar werkt wel met het CBS en het SCP aan een nieuwe, uitgebreidere definitie, die ook kwantificeerbaar is. 'Maar je ontkomt er niet aan dat je dieper moet kijken dan alleen het armoedecijfer. Daarin kunnen de kwetsbaarheid van de portemonnee en het chagrijn van het woningtekort niet worden verwerkt.'

Een veelgehoord argument om de armoedecijfers te weerleggen, zijn de 'lange rijen' bij de voedselbank. Een slechte vergelijking, vindt Van Mulligen. 'Als de voedselbank een indicator is voor de armoede, hoe komt het dan dat er nu veel meer voedselbanken zijn dan in de jaren tachtig? Ik durf wel te stellen dat er in Nederland meer voedselbanken zijn dan in Afghanistan, een van de armste landen ter wereld.'

Volgens Van Mulligen moet ook worden gekeken naar vraag en aanbod. 'Omdat de armoede in de jaren tachtig, of in Afghanistan, een veel groter probleem was, lijkt het me redelijk om aan te nemen dat de behoefte aan voedselbanken toen veel groter was. Waarom waren ze er dan niet, en nu wel?'

'Ik denk dat het antwoord ook in de gestegen welvaart ligt: omdat Nederlanders nu gemiddeld veel rijker zijn dan in de jaren tachtig, kunnen ze het zich makkelijker veroorloven om iets extra te kopen en aan voedselbanken te doneren.'

'Elk aanbod schept zijn vraag, wil ik maar zeggen. De voedselbank is heel belangrijk, maar dat mensen erheen gaan betekent niet per se dat het slecht is gesteld met de armoede in Nederland.'

De cijfers die Van Mulligen aanhaalt, dateren van 2022. Dat jaar zat Nederland nog in een lockdown. De eerste maanden van het jaar werden gekenmerkt door de uitlopers van het coronabeleid. De horeca zat nog (gedeeltelijk) op slot, het dagelijks leven was nog niet terug in de staat van vóór corona. Niet per se indicatoren voor economische voorspoed.

Toch waren Nederlanders in 2022 veel rijker dan dertig jaar eerder, was de levensverwachting nog nooit zo hoog en

genoten nog nooit zoveel Nederlanders een hoge opleiding.

Maar die feiten hebben geen positieve uitwerking op de stemming in het land. 'Nederlanders zijn de laatste crises nog niet vergeten,' zegt Nibud-directeur Vliegenthart. 'De huishoudfinanciën werden hard geraakt tijdens de coronacrisis. Waar wij normaal gesproken hulp bieden aan mensen met een laag inkomen, kregen wij nu ook veel mensen aan de lijn met een middeninkomen die moeite hadden om rond te komen.'

'De woningmarkt is een van de thema's waaruit veel onvrede voortvloeit'

Volgens Vliegenthart komt onvrede voort uit onzekerheid. 'Het gros van de Nederlanders verdient inderdaad genoeg om rond te komen, maar als er iets gebeurt waarop zij geen grip hebben, kan dat leiden tot grote onzekerheden. Dan is het inkomen van gisteren ineens niet genoeg om vandaag mee rond te komen.'

Vliegenthart wijst op de enorme stijging van de energieprijzen in 2022. 'Daar

hebben mensen totaal geen controle over, en dan zien ze ineens hoe kwetsbaar de portemonnee is. Onzekerheid is de kern van het economische onbehagen. En dat vergeet de heer Van Mulligen in mijn ogen nog weleens.'

Van Mulligen beaamt dat kwetsbaarheid een rol speelt in hoe Nederlanders de economie beoordelen, maar vindt ook dat problemen worden uitvergroot doordat mensen vaak een onjuist beeld hebben van hoe het gaat met anderen.

'Met mij gaat het goed, met ons gaat het slecht.' Van Mulligen verwijst met die uitspraak naar het boek uit 2018 van Paul Schnabel, voormalig directeur van het Sociaal en Cultureel Planbureau. Daarin schrijft Schnabel over de economische situatie na jaren van crises. Net als nu was er een discrepantie tussen de harde economische cijfers en het gevoel dat mensen hadden bij de economie.

'Mensen hebben een heel slecht beeld van de situatie van anderen. Bij het CBS kunnen wij geen analyse maken van het gevoel dat mensen hebben over hoe het met een ander gaat. Wij presenteren de macrocijfers. De ervaringen van mensen hoeven niet altijd overeen te komen met de gemeten werkelijkheid.'

Peter Hein van Mulligen (Borgertange, 1974) is sinds 2010 hoofdeconoom bij het Centraal Bureau voor de Statistiek. Elk kwartaal brengt Van Mulligen verslag uit van de economische groei. Won *De Slimste Mens* in 2019.

Harman de Jong/ANP

Arjan Vliegthart (Heerhugowaard, 1978) was tussen 2007 en 2014 senator namens de SP, en daarna vier jaar wethouder in Amsterdam. Sinds 2018 is hij directeur van het Nationaal Instituut voor Budgetvoorlichting (Nibud).

Wel verspreidt het CBS geregeld enquêtes, om te meten of de macrocijfers overeenkomen met de eigen financiële situatie van mensen. ‘Het resultaat is over het algemeen positief,’ zegt Van Mulligen. ‘Vaak zijn de uitkomsten volledig in lijn met de cijfers die wij publiceren. Als dat niet zo was, dan moesten wij ons achter de oren krabben.’

Langzaam maar zeker klonken er meer positieve geluiden over de economische situatie. Volgens Klaas Knot, president van De Nederlandsche Bank (DNB), valt op het eerste oog ‘weinig te klagen over de economie’. Hij zei dit tijdens de presentatie van het jaarverslag op 14 maart.

Knot benadrukte dat de lonen stijgen, de werkloosheid laag is en de inflatie nog steeds daalt. Van Mulligen sluit zich aan bij die constatering. ‘Er is sprake van economische voorspoed,’ zegt de hoofdeconoom van het CBS. ‘Zeker als je uitzoomt en kijkt naar Nederland als geheel. De inkomens stijgen en het aantal mensen met betaald werk was nog nooit zo hoog.’

Hebben Nederlanders dan echt geen enkele reden tot klagen?

Dat ook weer niet, vindt Vliegthart. Vooral jongvolwassenen hebben het best zwaar, ziet hij. ‘Stel je voor, ben je net afgestudeerd en heb je een torenhoge studieschuld en moet je je meteen invechten op een zeer ontoegankelijke woningmarkt.’ Een ook over de arbeidsmarkt wordt weleens iets te lichtzinnig gedacht, voegt hij toe. ‘Er is keuze genoeg, maar een vast contract krijgen is nog niet altijd vanzelfsprekend in deze tijd.’

Verdiene de jongvolwassenen dan mededogen? Dat ook weer niet, maar ze beginnen hun leven wel met een achterstand, zegt Vliegthart. ‘De bestaans-

opbouw is tamelijk onzeker. Jongeren beginnen met een achterstand, en kunnen pas later gaan samenwonen en een gezin gaan stichten.’

Ook Van Mulligen ziet dat de woningmarkt een belangrijk thema is om de staat van de economie aan af te meten. ‘Daar komt terecht veel onvrede uit voort.’ Helaas is het een uiterst complex probleem, dat niet zomaar kan worden opgelost.

‘Het is frustrerend voor starters die geen huis kunnen huren of kopen in de buurt van hun werk. Daar zijn structurele oplossingen voor nodig. Om te beginnen moet er veel meer worden gebouwd.’

Ook zijn er zeker wel mensen in Nederland die het zwaar hebben, erkent Van Mulligen. ‘Vooral die 640.000 mensen die onder de armoedegrens leven. Als je daaraan wat wilt doen, moet je het wettelijk minimumloon verhogen, en de bijstand opkrikken. Maar liefst 80 procent van de mensen met een bijstandsuitkering bevindt zich onder de armoedegrens.’

Vliegthart vindt het begrijpelijk dat de discussie over bestaanszekerheid nog altijd actueel is. ‘Het begrip heeft alleen wel een te grote lading gekregen. Nu worden er ook sociaal-culturele elementen onder verstaan,’ zegt hij. ‘Bestaanszekerheid betekent dat mensen kunnen voorzien in de meest basale levensbehoeften. En dat kan niet iedereen. Daarom is het nog altijd een substantieel en relevant begrip.’

Van Mulligen vindt net als Vliegthart dat bestaanszekerheid te veel een containerbegrip is geworden. ‘Alles wat mensen niet leuk vinden, valt tegenwoordig onder bestaanszekerheid. Bijvoorbeeld migratie en de bevolkingssamenstelling.’

Daarvoor is de term niet bedoeld, zegt Van Mulligen. ‘We moeten het probleem niet groter maken dan het is. Mensen zijn geneigd te vertrouwen op hun *gut feeling* als wij cijfers aandragen die daarmee in tegenspraak zijn.’

‘Uiteraard mag dat, maar feit is wel dat het echt niet zo slecht gesteld is met de bestaanszekerheid als voortdurend wordt beweerd.’

Nieuwe Haagse woorden

ACHTER DE KOMMA

Joris Heijn

Er zijn heel veel nieuwe woorden in omloop, omdat de politiek steeds meer plannen heeft die zij niet kan uitvoeren.

Er was altijd al wat 'onderuitputting': geld dat niet kan worden uitgegeven, bijvoorbeeld omdat er niemand afkomt op vacatures, of omdat plannen niet à la minute uitvoerbaar zijn. Maar nu loopt het fenomeen dusdanig uit de hand, dat er ook 'ingeboekte onderuitputting' is. Ofwel, het ministerie van Financiën dat zegt: we weten toch wel dat die politieke plannen nergens toe gaan leiden, we zetten alvast wat geld opzij dat toch niet gaat worden uitgegeven.

Minister Steven van Weyenberg (D66) van Financiën

Laurens van Putten/ANP

Maar dan komt er natuurlijk ook 'aanvullende onderuitputting'. Oei, kennelijk zijn er nóg meer onuitvoerbare plannen, we zetten nog wat meer geld opzij.

En dan komt de vraag op: wat moeten politici dóén met al dat niet-uitgegeven geld? Daar is de 'in=uittakstelling' voor bedacht. Je mag het volgend jaar alsnog uitgeven, maar dan moet je volgend jaar wel wéér allemaal meevallers/niet-uitgegeven geld hebben. Een prikkel dus om de chaos voort te laten duren.

En u raadt het al. Dit jaar hebben we ook een 'ingeboekte in=uittakstelling'. In de Voorjaarsnota – en het is pas april – weet men nu al te melden dat er ook dit jaar nóg meer geld niet uitgegeven kan worden dan eerder gedacht. Dus is er een

'in=uittakstelling Voorjaarsnota 2024'.

Maar als je een beetje slim bent, dan zorg je er als minister natuurlijk voor dat je geen geld over hebt. Nee, je schuift het proactief door naar een volgend jaar. Een appeltje voor de dorst. Een 'kasschuif' heet dat. Niet te verwarren met de kaasschaaf, die is Den Haag al jaren kwijt.

Leuk en aardig, al dat jargon, maar om hoeveel geld gaat dat nou? Dit jaar om 13,7 miljard euro en volgend jaar om 11,3 miljard euro, blijkt uit de Voorjaarsnota. Dat komt toevallig wel heel dicht in de buurt van de 17 miljard euro die zou moeten worden bezuinigd. Ofwel: als de politiek eens iets terughoudender is met ambitieuze plannen, dan hoeft er ook veel minder te worden bezuinigd.

OP DE RANGLIJST

Grootbedrijf in de lift

Sander Bouten

In het eerste kwartaal van dit jaar stonden er ruim 2,3 miljoen bedrijven geregistreerd, zo meldt het Centraal Bureau voor de Statistiek. Een indrukwekkend aantal, maar ruim 1,5 miljoen van die bedrijven zijn zelfstandigen zonder personeel. Deze zzp'er lijkt vaak meer op een werknemer.

Aan de andere kant van het spectrum bevindt zich het grootbedrijf – ondernemingen met minimaal 250 werknemers. Daarvan zijn er 3.600. Dat aantal is de laatste tien jaar flink gegroeid. In 2014 waren er 2.860 grootbedrijven, een kwart minder.

In dat segment zijn industrie (485 be-

drijven) en handel (420) goed vertegenwoordigd, maar de grootste sector is gezondheids- en welzijnzorg met 640 ondernemingen. Er werken dik 1,4 miljoen mensen. Daarmee is deze sector wat het aantal werknemers betreft een van de grootste.

Tot de snelste groeiers in het afgelopen decennium behoort de sector informatie en communicatie. Daarin zijn 145 grootbedrijven actief. Dat aantal groeide met iets meer dan 70 procent.

Supermarkten zijn grote werkgevers. De nummer één is Albert Heijn met 125.000 medewerkers. Moederbedrijf Ahold Delhaize telt wereldwijd 400.000 werknemers.

Het bedrijf is vooral groot in de Verenigde Staten. Nummer twee Jumbo heeft in Nederland iets minder dan 100.000 mensen in dienst. De keten is sinds 2019 ook in België actief. In totaal heeft Jumbo 725 winkels, waarvan 692 in Nederland en 33 in België.

24

uur

CIJFER VAN DE WEEK

De klant die wil weten hoe het ervoor staat met de bezorging van zijn bestelling, moet zich steeds vaker wenden tot een chatbot: het automatische vraag-en-antwoord-programmaatje op de website van de leverancier. Maar uit onderzoek naar klanttevredenheid van de Nationale Voice Monitor 2024 naar het functioneren van klantenservices, blijkt dat 99 procent van de consumenten de voorkeur geeft aan telefonisch contact met een medewerker.

Dit geldt voor alle leeftijdscategorieën, met ouderen (66+) als uitschieter. Het wordt de consument daarentegen wel steeds lastiger gemaakt om dit menselijk contact te verkrijgen. Zo daalde het percentage van consumenten die wél een medewerker aan de lijn kregen in 2023 naar 35. Organisaties willen aan de ene kant hun klanten tevreden houden. Maar aan de andere kant moeten zij ook op hun budget letten. 'Echte' medewerkers zijn op papier een stuk duurder dan chatbots. Chatbots werken efficiënter en zijn 24 uur beschikbaar. Althans, in theorie.

De efficiëntie valt in de praktijk namelijk tegen, omdat chatbots maar 8 procent van de door klanten gestelde vragen goed beantwoorden. Dus moet er alsnog een mens aan te pas komen. Onwetende chatbots en wachten op een medewerker: het voedt de onvrede bij klanten, zo blijkt uit het onderzoek.

Maar is het wel noodzakelijk om 24 uur per dag bereikbaar te zijn?

Isabelle van Kuilenburg

M/V VAN DE WEEK

Uber-CEO herstelde imago, nu wachten rechtszaken

Jibbe Slofstra

Hoe gaat het met Uber en de topman Dara Khosrowshahi?

Goed. Khosrowshahi's voornaamste taak was het oppoetsen van het door grensoverschrijdend gedrag en seksisme op de werkvloer beroerde imago van Uber. Maar Khosrowshahi is niet tevreden met slechts het herstel van de reputatie van het hoogtechnologische taxi- en maaltijdbezorgbedrijf. Zijn focus ligt nu op groei.

Uber verzorgt 28 miljoen taxiritjes per dag en is aanwezig in meer dan tienduizend steden, verspreid over zeventig landen. Het bedrijf groeit vooral in Zuid-Korea en in Argentinië, waar het aantal boekingen in twee jaar tijd ruim vertienvoudigde.

Deze week worden de cijfers over het eerste kwartaal van 2024 gepubliceerd. In 2023 steeg het aantal boekingen van het bedrijf met 20 procent ten opzichte van het jaar ervoor, en ook de winst steeg. Na een enorme daling in de boekingen en winst tijdens de coronaperiode, en de enorme explosie toen deze periode ten einde liep, lijken de cijfers van het bedrijf gestabiliseerd.

Wie is Dara Khosrowshahi?

Dara Khosrowshahi is een Iraans-Amerikaanse zakenman, die op negenjarige leeftijd Iran moest ontvluchten vanwege de Islamitische Revolutie.

In Amerika studeerde hij af als ingenieur, waarna hij zijn carrière begon als financieel analist bij Allen & Company, een Amerikaanse investeringsbank. Daarna werd hij CEO van reisorganisatie Expedia Group, het moederbedrijf van reisgiganten zoals Hotels.com en Travelocity.

Na twaalf jaar als leidinggevende te hebben gewerkt bij Expedia Group werd hij in 2017 de baas van Uber. Het bedrijf brengt chauffeurs en passagiers samen via een mobiele app. Via diezelfde app biedt Uber de mogelijkheid om maaltijden en boodschappen thuis te laten bezorgen.

Samantha Burkhardt/Getty Images

Dara Khosrowshahi (54) vluchtte als negenjarige uit Iran, en is nu multimiljonair

Dara Khosrowshahi was lang in opspraak. Hoe zat dat ook alweer?

Khosrowshahi heeft zich in het verleden herhaaldelijk kritisch uitgelaten over Donald Trump. Hij reageerde fel op het inreisverbod dat de toenmalige president afkondigde voor mensen uit Iran en andere islamitische landen.

'Of ik bang ben voor een comeback van Trump? Ik denk niet dat dat een aannemelijk scenario is, maar alleen al door de vraag te stellen, maak je me bang,' zei Khosrowshahi vorig jaar in een interview met EW.

Hoe ziet de toekomst van Uber eruit?

De komende jaren zullen spannend zijn voor Uber. Er lopen wereldwijd meerdere rechtszaken tegen het bedrijf. Een belangrijke zaak gaat over de vraag of taxichauffeurs zelfstandige ondernemers zijn, zoals Uber dat ziet, of werknemers. In dat laatste geval zal het bedrijf de chauffeurs meer moeten betalen. In januari kreeg het bedrijf een boete van 10 miljoen euro van de Autoriteit Persoonsgegevens voor het overtreden van Europese privacyregels.

‘Mijn moeder raadde carrière in mode af’

Milan Daniels (32) is medeoprichter van online kledingoutlet **Otrium**. Begon met één kledingrek, heeft nu een distributiecentrum van 50.000 vierkante meter.

Lotte Elbrink

Foto's Ramon van Flymen

1 U wilde altijd al ondernemen. Waarom koos u dan voor een opleiding aan de Rotterdamse kunstacademie?

‘De andere optie was commerciële economie en dat leek me saai. Op de Willem de Kooning Academie leerde ik reclame maken. Handig als je een eigen bedrijf hebt. De helft van de opleiding was in New York, daar stomen ze je klaar om te werken voor prestigieuze reclamebureaus. Een aardige opleiding, maar ik wist al dat ik mijn eigen bedrijf wilde.’

2 Otrium verkoopt restvoorraden van modemerken. U richtte het bedrijf in 2015 op met Max Klijnstra. Hoe kennen jullie elkaar?

‘Max en ik kennen elkaar van de basisschool, we groeiden op in de Amsterdamse Jordaan. Twee nerds die van gamen hielden, maar ook met grote ondernemersdromen.’

3 Waar komt die drang om te ondernemen vandaan?

‘Uit de behoefte om te creëren. Om iets te maken en aan de wereld te geven. Ondernemen is niet alleen zakelijk, het is voor mij vooral creatief. Net als het schilderen van een

kunstwerk of het produceren van muziek is het een vorm van zelfexpressie. En de mode-industrie is een van de grootste creatieve sectoren ter wereld.

‘Mijn moeder had haar eigen kledingmerk. Zij raadde me af om de mode in te gaan. Toch voelt deze sector als thuis. Ik ben er ook mee opgegroeid.’

4 Otrium is niet het eerste bedrijf van Klijnstra en u.

‘Voor Otrium hadden we een eigen kledingmerk Breaking Rocks. Dat was ons eerste bedrijf, opgezet aan de keukentafel van mijn moeder. Tot zij er klaar mee was dat we altijd maar in de keuken zaten en zei: “Scheer je weg, je gebruikt de logeerkamer maar.” Daar kwamen op een gegeven moment de dozen tot het plafond. Toen huurden we een kantoortje.

‘In die tijd leerden we spelenderwijs wat er komt kijken bij het runnen van een bedrijf. Hoe je moet opschalen. Eerst lieten we kleine orders in Turkije produceren, toen volgden grote productieorders in China. Ons label werd zo groot dat we ook restvoorraden opbouwden, die we nergens kwijt konden. Een bekend probleem van modemerken. Meestal vernietigen ze de voorraden. Dat moet toch anders kunnen, dachten we. Zo ontstond het idee voor Otrium. Ik was toen 24.’

5 Wat herinnert u zich vooral van de begindagen van Otrium?

‘Eerst hadden we één kledingrekje met restvoorraden in de Jordaan, dat was ons eerste magazijn. Maar bouw je een marktplaats op, dan heb je veel grotere voorraden nodig. Het was mijn taak om daarvoor te zorgen. Ik ging letterlijk langs de deur bij de grote modemerken, om ze te overtuigen hun restvoorraden via Otrium te verkopen. Eerst alleen in de buurt van Amsterdam, want ik had geen rijbewijs. We hadden in het begin vooral succes met Nederlandse merken als King Louie en Fabienne Chapot. Geleidelijk werden de deals iets groter. Pas na vier jaar gingen we voor het eerst samenwerken met een groot internationaal merk.’

6 Hoe overtuigde u als jonge ondernemer de grote merken om mee te doen?

‘In het begin hoorde ik vaker “nee” dan “ja”. Daar liet ik me niet door ontmoedigen. Als je daar niet tegen kunt, moet je niet gaan ondernemen. Van elke “nee” leerde ik. Want ik vroeg altijd waaróm merken niet mee wilden doen, en daar kreeg ik heel interessante antwoorden op. Op basis van die nieuwe inzichten gooiden we ons bedrijfsmodel een paar keer om.

Otrium

‘Ik ging letterlijk langs de deur bij de grote modemerken’

MILAN DANIELS (1991)

Geboren in Amsterdam, woont nog steeds in de hoofdstad. Studeerde Digital Advertising aan de Willem de Kooning Academie in Rotterdam en New York. Wilde altijd al ondernemen en had eerder een eigen kledingmerk. Richtte in 2015 samen met compagnon Max Klijnstra online kledingoutlet Otrium op.

‘Ondernemen is zelfexpressie, net als het schilderen van een kunstwerk’

‘Zo stuurden de merken aanvankelijk zelf de artikelen die via ons platform werden besteld, naar consumenten. Dat was technisch vrij complex en tijdrovend, dat zagen ze niet zo zitten. Daarom besloten we om de voorraden helemaal over te nemen en een eigen distributiecentrum te openen.’

7 En nu sturen modemerken vrachtwagens vol overgebleven kledingstukken naar u?

‘Inderdaad, vaak diverse volle vrachtwagens. Er ligt voor ongeveer 400 miljoen euro aan retailwaarde in ons distributiecentrum van 50.000 vierkante meter in Almelo.

‘Lang niet alles wat bij ons binnenkomt, is klaar voor verkoop. Inmiddels hebben we een atelier in ons distributiecentrum, waar we artikelen kunnen oplappen. Denk aan een T-shirt dat een knoop mist. Daarnaast kunnen we zelf foto's maken. De mode-industrie is ervoor verantwoordelijk dat elk geproduceerd kledingstuk wordt gedragen, en daar helpen wij bij.’

8 De klant wil online bestellingen snel in huis hebben. Kunt u wel in alle landen snel leveren?

‘Aan consumenten in omringende landen kunnen we vrij snel leveren. Klanten in Zuid- en Oost-Europese landen moeten wat langer wachten.

‘Dat is niet erg. We hoeven namelijk niet te concurreren met soortgelijke webwinkels en dus ook niet binnen een dag te leveren. Het is een andere winkelbeleving. Consumenten vinden het prima om langer te wachten als ze niet de hoofdprijs betalen voor een kledingstuk van een designer. Het alternatief is naar de outlet in Roermond rijden.’

9 Onlangs hebt u alle Amerikaanse activiteiten afgestoten. Terwijl u enorme groeikansen zag in de Verenigde Staten. Wat is er veranderd?

‘In de Verenigde Staten is veel vraag naar ons product, daarom wilden we er graag uitbreiden. Vanaf 2020 hebben we meer dan 160 samenwerkingen met merken afgesloten in Amerika. Maar wat we doen, is vrij industrieel, met distributiecentra en automatisering. Het vraagt om investeringen en dat is moeilijker geworden door de hogere rente.

‘We stonden voor de keuze om meer diepte-investeringen te doen in de Verenigde Staten óf ons te concentreren op kernmarkt Europa, waar Otrium bijna winstgevend is. Daarbij speelde mee dat in de Verenigde Staten al een grote concurrent zat, en die wilde onze Amerikaanse activiteiten wel overnemen. Dus hebben we onze Amerikaanse tak aan die partij verkocht. Extra geld om te investeren in Europa.’

10 Hoe moeilijk vond u die beslissing?

‘Ik zat zelf in New York en heb daar alles opgebouwd. Daar ben ik trots op. Ik heb er ook veel geleerd. Vooral dat je lef moet hebben en je dromen moet volgen. Grote beslissingen hoeven we gelukkig niet meer alleen te nemen. Inmiddels hebben we een goed leiderschapsteam om mee te overleggen.’

11 Want u bent sinds kort zelf geen CEO meer. Waarom wilde u een stap terug doen?

‘Het beginnen van een onderneming is een andere kunst dan het opschalen van een bedrijf. Otrium gaat nu de vol-

gende fase in. 2024 is het jaar waarin we voor het eerst winst gaan maken, maar ook willen doorgroeien. Dat vraagt om andere expertise, en andere mensen zijn daar beter in. Bovendien wil ik me richten op mijn specialisme, de commerciële kant. Denk aan merken aan boord krijgen, relaties onderhouden, het salesteam motiveren.’

12 Van wie hebt u als ondernemer het meest geleerd?

‘Alle mensen die in Otrium investeerden, zijn ondernemers tegen wie ik opkijk. Denk aan Fred Gehring, voormalig CEO van Tommy Hilfiger, Mollie-oprichter Adriaan Mol en Victor Knaap van MediaMonks. Ik probeer altijd in gesprek te komen met ondernemers die ik bewonder.

‘Ik heb geleerd dat ondernemen een marathon is en dat je alles zo moet inrichten dat je de race kunt uitlopen. Er zijn altijd ontwikkelingen die je bedrijf beïnvloeden. Neem de lockdowns in coronatijd. Maar ook de opmars van kunstmatige intelligentie. Het kost tijd om daarmee te leren omgaan.

‘Als ondernemer houd ik dit vooral vol door de basis goed op orde te hebben. Door gezond te eten, veel te slapen en te sporten. Maar vooral door te genieten van alles wat we meemaken, al klinkt dat als een enorm cliché, haha.’

13 Dit jaar hopen jullie voor het eerst winstgevend te zijn. En dan?

‘Doorgroeien, en niet alleen in Nederland. De meeste outlets vind je nog offline en er is nog een aantal grote merken waarmee ik graag wil samenwerken. Met welke, dat zeg ik niet. Dan weten ze het.

‘Er komt Europese wetgeving die merken verplicht om te rapporteren over hun onverkochte voorraden. Eerst konden ze die vernietigen, nu moeten ze daar verantwoording over afleggen. Otrium bevindt zich precies op het juiste moment in de juiste tijd.’

QWERTY biedt blik achter de schermen van de media

Dit boek bevat 607 lijstjes over heden en verleden van de journalistiek en aanverwante onderwerpen.

Het geeft antwoorden op vragen als:

- Welke ingezonden brief leidde tot stemmen met het rode potlood?
- Welke prijs kreeg een foto van Amsterdammers die op de Dam aardappelen rapen?
- Welke krant heette *De roze vlag*?
- Hoe luidde het kortste commentaar ooit?
- Welke cartoonisten werden voor de rechter gesleept?
- Hoe heette de eerste columnist?
- Wat zijn de 72 meest memorabele televisiemomenten?
- In welke muziek wordt gebruikgemaakt van een typemachine?
- Wat bedoelt een journalist met 'het bijkantoor'?
- Welke Nederlandse journalisten interviewden de Amerikaanse president?
- Wie zijn de beste Haagse verslaggevers?
- Wat zijn de slechtste reclameslogans?
- Welk filmpje is het best bekeken op YouTube?
- Wie schreef de dichtbundel *Fietsen voor de Volkskrant*?
- Voor welke journalisten werd een standbeeld opgericht?

Arendo Joustra (1957) is vicevoorzitter van de raad van toezicht van het Instituut voor Beeld & Geluid in Hilversum en was bestuurslid van het Permuseum in Amsterdam en voorzitter van het Genootschap van Hoofdredacteuren. Hij werkte als journalist voor *de Volkskrant* en *Elsevier*, waarvan hij een kwarteeuw hoofdredacteur was.

Bestel QWERTY via
ewmagazine.nl/qwerty
of scan de QR.

GRATIS
verzending
binnen NL

€ 24,95

Damraks nieuwste

Met CVC heeft de Amsterdamse beurs er een bedrijf ter waarde van Philips bij. Zeven vragen over deze grote investeerder.

Jeroen van Wensen

1 Wat voor bedrijf is CVC?

Bij CVC – dat vrijdag 26 april naar de beurs ging – waken een kleine 1.200 medewerkers over de 125 bedrijven waarin de investeerder kapitaal heeft gestoken. Die bedrijven zijn samen zo'n 185 miljard euro waard. Bekende namen in de portefeuille van CVC zijn cosmeticaketen Douglas, de Primera División (de Spaanse eredivisie voetbal), ijsthee-fabrikant Lipton en het Nederlandse TMF, een dienstverlener die vooral goed is in het optuigen van fiscale constructies om de belastingdruk te verlagen.

Dat doet TMF ook voor CVC, dat officieel is gevestigd op Jersey, het Britse Kanaaleiland annex belastingparadijs. CVC heeft kantoren in 29 landen, waar-

onder in Nederland. Hoofdkantoren staan in Londen en Luxemburg.

2 Als je aandelen CVC koopt, waarin beleg je dan?

CVC zit in private equity: het opkopen, opkalefateren en doorverkopen van bedrijven. Welke rol vervult CVC? Fondsbeheerder Joost van der Mandele (41) van het ARAR Fund maakt een vergelijking met de vastgoedsector. 'Als je het daarmee vergelijkt, dan is CVC geen belegging in vastgoed, maar een belegging in makelaars en facilitair beheerders.'

CVC faciliteert vooral investeringen in private equity. Het haalt geld op bij grote beleggers als pensioenfondsen, stort dat in een fonds en neemt daarmee bedrij-

ven over. De bedrijfswinsten en de verkoopopbrengst vloeien terug in het fonds. De winsten (of verliezen) zijn voor de deelnemers aan het fonds.

3 Hoeveel geld verdient CVC met die activiteiten?

CVC selecteert bedrijven die geschikt zijn om op te kopen. Het richt het fonds op dat voor grote beleggers als investeringsvehikel dient. En het adviseert hoe bedrijven rendabeler kunnen worden. In 2023 streek CVC voor die diensten 750 miljoen euro aan managementvergoedingen op.

Bij succesvolle verkoop van een bedrijf krijgt CVC ook nog een bonus ('*carried interest*'). Die kwam in 2023 uit op

Berlinfoto van Dam/ANP

Filiaal van Douglas in winkelcentrum Hoog Catharijne in Utrecht. CVC is mede-eigenaar van de cosmeticaketen

400 miljoen euro. Met nog wat andere inkomsten lag de omzet vorig jaar op 1,4 miljard euro. De winst bedroeg 650 miljoen euro. De omvang van de balans van CVC bedraagt 3 miljard euro.

Wie goed kan rekenen en hard werken niet schuwt, kan goed verdienen bij CVC. In 2023 ontvingen de medewerkers een bonus van gemiddeld 500.000 euro.

4 Hoe risicovol is het aandeel CVC?

Ook al doen de deelnemingen het slecht, CVC zelf kan dan uitstekend blijven draaien, legt fondsbeheerder Van der Mandele uit. Als het maar grote beleggers blijft vinden die met behulp van CVC bedrijven willen opkopen. 'Je belegt dus

niet in de opgekochte bedrijven.'

Het aandeel heeft ook een ander risicoprofiel dan een directe belegging in private-equityfondsen, aldus Van der Mandele. 'Het is niet per se minder risicovol. Maar ik verwacht wel dat het op de langere termijn een beetje een saai aandeel zal worden, met stabiele cashflows.'

5 Is het een interessant aandeel voor de belegger?

'Ik koop dit aandeel niet op deze koers en

'Ik koop dit aandeel niet. CVC is voor de hoofdprijs naar de beurs gegaan'

dat meen ik serieus, want ze zijn voor de hoofdprijs naar de beurs gegaan,' zegt Arend Jan Kamp (55), commentator bij beleggerspodcast *Het Beurscafé*. CVC heeft de beursgang twee keer uitgesteld, omdat de beursomstandigheden weinig gunstig waren. Kamp: 'Pas toen de AEX bijna op 900 stond, haptten ze toe. Ze hebben 2,3 miljard euro opgehaald. De bloemen kunnen naar Jersey.'

Kamp, door zakenzender BNR bestempeld als 'beurslegende', ergert zich eraan dat CVC de openingsbel niet heeft geluid op de eerste handelsdag van het aandeel. Op vrijdag 26 april was er niemand van CVC op het Damrak. 'Als je hier een beursnotering krijgt, dan ga je gongen. Zo is de traditie.'

6 Hoe groot is CVC en hoe groot is de beursgang?

De beursgang van CVC is de grootste sinds die van Prosus in 2019. Dat Zuid-Afrikaanse bedrijf, dat vooral bestaat uit een pakket aandelen in de Chinese internetgigant Tencent, heeft een beurswaarde van zo'n 80 miljard euro.

Het aandeel CVC ging voor 14 euro naar de beurs, de koers steeg al snel door naar 17 euro. Daarmee kwam de beurswaarde uit op 17 miljard euro – vergelijkbaar met de beurswaarde van technologiebedrijf Philips op 26 april. CVC was die dag twee keer zoveel waard als uitzender Randstad (8,5 miljard euro), maar weer veel kleiner dan ASML. De chipmachinefabrikant is met 344 miljard euro de koploper in Amsterdam.

Van de aandelen CVC is ongeveer een-achtste vrij verhandelbaar op de beurs. De meeste aandelen blijven in handen van de oprichters van het bedrijf. In de jaren negentig van de vorige eeuw kochten zij van de Amerikaanse bank Citicorp de private-equitytak. CVC staat voor Citicorp Venture Capital.

7 Hoe Nederlands is CVC?

Een klein beetje. Een van de oprichters en grootaandeelhouders is de Nederlander Rolly ridder van Rappard, telg van de adellijke familie Van Rappard. Zijn 67,4 miljoen aandelen zijn bij een koers van 17 euro bijna 1,2 miljard euro waard. **EW**

HUISTE KOOP
850.000 EURO

Adres
West-Havendijk 112
Plaats
Steenbergen
Provincie
Noord-Brabant
Woonoppervlakte
213 m²

Loes Hoff gaat het mooiste uitzicht van Steenbergen missen

Woonkamer biedt een zeldzaam panorama

Frans Oremus

Foto's Mischa Keijser

De woontoren' noemen Erik van Buren (38) en Loes Hoff (39) het gebouw – met daarin drie appartementen – dat ze in 2019 kochten in de West-Brabantse vestingstad Steenbergen. De vorige eigenaar liet een binnenzwembad aanleggen op de begane grond.

Het stel zag wel wat in het huis. Zij waren op zoek naar een 'kangoeroewoning': een plek waar ze met Loes' moeder – en haar man – dicht bij elkaar konden leven, maar wel met ieder een eigen huishouden. Oma kon bijspringen met oppassen op de drie kleine kinderen, en haar man

wilde helpen bij het verwijderen van het zwembad om er weer een appartement van te maken.

Het tweelaagse penthouse in de toren dat nu te koop staat, bewonen Loes en Erik zelf. De woonkamer op de bovenste etage biedt een zeldzaam panorama. Wie in het midden staat en langzaam zijn hoofd draait, ziet achtereenvolgens voorbijtrekken: de door Pierre Cuypers ontworpen neoromaanse Sint-Gummaruskerk, het water van de Steenbergsche Vliet en de kleine jachthaven. In het groene landschap zijn delen van de oude vestingmuur zichtbaar.

Ze gaan het 'mooiste uitzicht van Steenbergen' mis-

sen, zegt Loes. 'Bij mooi weer bewegen we met de zon mee.' De omloop rond het penthouse heeft drie terrassen.

De kinderen kunnen terugkijken op middagenlang vissen en zwemmen vanaf de steiger onder aan de toren, waar ook de sloep en de kano zijn afgemeerd. Erik: 'Het penthouse heeft een lift naar de garage, die vol ligt met

reddingsvesten en vaarbenodigdheden. Dat is superhandig. We zitten *in no time* op het water.'

Nu zijn de kinderen groter en hebben ze niet elk een eigen kamer. Loes: 'Recent deed zich de kans voor om zelf een kangoeroewoning in Steenbergen te bouwen, nu naast mijn moeder in plaats van erboven.'

'We zitten in no time op het water. Er is een lift naar de garage vol vaarbenodigdheden'

LEZERS VRAGEN

Onder redactie van
Heidi Klijsen

Elke week geven **deskundigen** antwoord op vragen van lezers over financiële en juridische kwesties.

David Stikkelbroeck is advocaat bij Adelmeijer Hoyng Advocaten in Maastricht

het splitsingsreglement. De verdeelsleutel voor gemeenschappelijke kosten, bijvoorbeeld energiekosten, verzekeringspremies en onderhoudskosten staat daarin meestal opgenomen.

Soms kan de VvE afwijken van de verdeelsleutel, bijvoorbeeld als deze in een bepaalde situatie niet redelijk zou zijn. Dat is bijvoorbeeld het geval wanneer sommige appartementseigenaren geen gebruik kunnen maken van een bepaalde voorziening. Afwijken van de standaardverdeelsleutel mag echter alleen als die bevoegdheid in de splitsingsakte is vastgelegd.

Neemt de VvE een besluit over de verdeling van kosten dat in strijd is met splitsingsakte of -reglement, dan is dat besluit nietig. Het is dus aan te raden om altijd eerst de splitsingsakte of het reglement erop na te slaan.

de bewoners helemaal niet van plan is om elektrisch te gaan rijden? K.K., Amsterdam

In een appartementencomplex is de Vereniging van Eigenaren (VvE) verantwoordelijk voor de gemeenschappelijke delen van het gebouw. De gemeenschappelijke delen van de parkeergarage vallen daar ook onder.

Hoe de gemeenschappelijke kosten moeten worden verdeeld, is geregeld in de zogenoemde splitsingsakte of

lijkers te raadplegen, omdat ze niet altijd een volledig overzicht van alle aanbieders hebben en er soms actietarieven kunnen zijn.

Verder adviseer ik om, als u zonnepanelen hebt, vooral ook op dat punt te letten bij het vergelijken, want voor huishoudens met zonnepanelen zijn de verschillen het grootst.

Overstappen gaat simpel. De nieuwe energieleverancier regelt uw opzegging, daar hoeft u weinig voor te doen. Uw oude energieleverancier maakt dan vervolgens de eindafrekening op. Daarop staat of u geld terugkrijgt of moet bijbetalen.

Jeroen Wolfsen FFP is financieel planner en directeur van vergelijkingssite MoneyWise.nl

gelijkers te vinden waar u binnen een paar minuten een goed overzicht van de markt kunt krijgen op de punten die u belangrijk vindt.

Ook op basis van uw eigen werkelijke gebruik. Wel adviseer ik u om meerdere verge-

WIE BETAALT WAT VOOR DE LEIDING

In de garage van ons appartementencomplex (met 61 parkeerplaatsen) wordt een 'ringleiding' aangelegd. Er zijn eigenaren met dubbele en met enkele parkeerplaatsen. De ringleiding loopt langs alle plaatsen waar laadpalen kunnen worden geplaatst. Moeten de kosten voor de ringleiding per parkeerplaats of per appartements-eigenaar worden verdeeld? En wat als een deel van

OVERSTAPPEN MET ENERGIE

Wij hebben op dit moment een energiecontract met variabele tarieven. We overwegen om die tarieven nu vast te zetten, omdat we bang zijn dat ze de komende tijd gaan stijgen. Daarvoor willen wij naar meerdere partijen kijken, want we hoorden dat de verschillen in tarieven groot kunnen zijn. Hoe vind je de meest geschikte leverancier? En hoe regel je vervolgens de overstap?

E.K., Bavel

Het vergelijken van energie is tegenwoordig heel gemakkelijk. Er zijn talloze onlinever-

Hebt u ook een vraag?

Stuur uw vraag naar **Lezers vragen** EW Postbus 11, 1110 AA Diemen. Of mail de vraag naar lezersvragen@ewmagazine.nl

Beantwoording kan enkele weken duren en wij kunnen niet alle vragen beantwoorden. Aan de antwoorden kunnen geen rechten worden ontleend. Individuele situaties en omstandigheden kunnen afwijken van de vragen zoals hier beantwoord. Wij adviseren u daarom altijd zelf deskundig advies in te winnen.

BEURS

Onder redactie van
Jeroen van Wensen

Philips veert op na 'apneu-schikking'

Philips lijkt de 'apneu-affaire' te kunnen afsluiten, nu het een schikking heeft getroffen van 982 miljoen euro met Amerikaanse apneu-patiënten. De apneu-apparatuur van het bedrijf uit Eindhoven stootte mogelijk schadelijke stoffen uit.

Op koers

AEX-index

Fors omhoog

Aandeel Philips

Een concurrent

Aandeel Siemens

Het nieuwe half-om-half

Bram Hahn

Nog niet zo lang geleden was het Amerikaanse Beyond Meat de grote veganistische belofte. Het bedrijf betrad in 2009 de markt met burgers op basis van plantaardige eiwitten (onder meer uit erwten). Met die productiemethode verlaagde Beyond Meat enorm het watergebruik en de CO₂-uitstoot per kilo 'vlees'.

Dat beroemdheden als Bill Gates en Leonardo DiCaprio enthousiast waren en miljoenen investeerden in het bedrijf, droeg bij aan de hoge verwachtingen. De beursgang in 2019 was dan ook een groot succes: het aandeel begon op 25 dollar en steeg in enkele maanden naar rond de 240 dollar. Maar na flinke koersschommelingen in de jaren daarna, begon hal-

Vleesvervangers hebben de wind tegen. Valt meer te verwachten van hybride vlees of van de duurzame 100 procent vleesproducten die Albert Heijn aankondigt?

verwege 2021 een daling. Inmiddels is het aandeel Beyond Meat nog geen 7 euro waard.

Topman Ethan Brown heeft allerlei op zich plausible verklaringen voor de tegenvallende resultaten, zoals personeelstekort en inflatie. Maar het onderliggende, structurele probleem is toch dat Beyond Meat te weinig burgers verkoopt.

Beyond Meat is geen uitzondering. Een ander kenmerkend voorbeeld van een bedrijf in plantaardige voedingsmiddelen waarmee het niet voorspoedig gaat, is Oatly. De Zweedse producent van havermelk is erg zichtbaar op billboards, op sociale media en in video's van influencers. Niettemin heeft ook dit bedrijf te maken met tegenslagen op de beurs: sinds zijn introductie in 2021 heeft het

De Leidse startup Meatable presenteerde onlangs een worstje van gekweekt varkensvlees

Moolec

Moolec is erin geslaagd sojabonen te creëren die een kwart dierlijk eiwit bevatten

Maar sommige experts zagen een groter probleem: consumenten zijn lang niet altijd tevreden over de kwaliteit van de producten. Met het oog op dierenleed en impact op milieu en klimaat zijn ze best bereid om vleesvervangers te proberen. Maar als die niet smaken zoals verwacht, haken ze net zo snel weer af. Voor veel consumenten is de stap van echte kip naar blokjes van sojabonen of tarwe simpelweg te groot.

Daar spelen sommige fabrikanten op in met zogenoemde hybride producten die wat dichterbij het origineel blijven. Zoals hybride auto's de voordelen van een benzinemotor combineren met een elektrische hulpmotor, bestaat hybride vlees uit echt vlees gemengd met plantaardige bestanddelen.

Dat is niet nieuw. Jaren geleden waren op vakbeurzen al hybride vleesproducten te zien. Diviande bracht dergelijke producten op de markt, onder de naam FiftyFifty. Ze bestonden voor minder dan de helft uit echt vlees, en verder uit groenten en peulvruchten. Maar dat bleek geen succes. De productie werd gestaakt.

Producent Encko probeerde het met Halv-om, een gehaktbal van 30 procent paddenstoel en (ongeveer) 70 procent echt vlees. Ook geen daverend succes. Maar Encko houdt vertrouwen in hybride producten, getuige de productlijn Meat-You-Halfway van het merk Olijck: 50 procent vlees, 50 procent groenten.

Albert Heijn slaat een heel andere richting in met zijn nieuwe half-om-half-gehakt: in plaats van de traditionele mix

van rund- en varkensvlees, is rund hier gemengd met kip. Dat levert 37 procent minder CO₂-uitstoot op dan bij 100 procent rundvlees, beweert de supermarktketen.

Een tweede Albert Heijn-product dat beter moet scoren in duurzaamheid, is vlees met toegevoegd rundereiwit. Eiwit (ook wel: proteïnen) wordt toegevoegd aan veel producten, omdat consumenten op zoek zijn naar eiwitrijk eten. Maar in dit geval heeft het een ander doel.

Dit eiwit wordt gewonnen uit bloedplasma dat gewoonlijk wordt weggegooid bij het slachten. Door het eiwit toe te voegen, is voor een hamburger minder vlees nodig. Ofwel, de vleeskoe wordt efficiënter verwerkt. Dit zou per kilo vlees 20 procent CO₂-uitstoot schelen.

In dezelfde week presenteerde het Leidse bedrijf Meatable ook een innovatie: het eerste worstje van gekweekt varkensvlees in de Europese Unie. De benodigde vergunning geldt nog alleen voor experimentele proeverijen. Net als bij andere kweekvlees-pioniers, zoals Mosa Meat, heeft de techniek zich bewezen, maar zal het nog jaren duren voordat kweekvlees ruim beschikbaar en betaalbaar is op de Europese markt.

Alle gelegenheid voor de producenten van hybride vleesproducten om in de tussentijd de consument te overtuigen van de gulden middenweg.

Intussen zitten uitvinders in het lab niet stil. Het bedrijf Moolec bijvoorbeeld, werkt aan Piggy Sooy, waarvoor met behulp van genetische manipulatie dierlijk eiwit in zaadjes van sojaplanten wordt ingebracht. De plant brengt vervolgens sojabonen voort die voor een kwart uit dierlijk eiwit bestaan. Dat is nog eens hybride.

EW

aandeel Oatly 95 procent aan waarde ingeboet.

Ook de Nederlandse producent van plantaardige vleesvervangers, Ojah in het Gelderse Ochten, voelt de stagnerende vraag naar vega-vlees. Het bedrijf moest vorige maand, na jaren van onstuimige groei, ineens mensen ontslaan.

Halverwege 2023 signaleerde Rabobank in een marktrapport al dat vleesvervangers minder in trek leken te raken bij consumenten, ook al stegen de prijzen niet zo snel als die van traditionele voedingsmiddelen. Deskundigen vermoedden dat het ging om gebruikelijke correcties in een jonge markt die wat boven zijn stand had geleefd.

Voor veel consumenten is de stap van echte kip naar blokjes sojabonen te groot

Moeder

Grenzen en tijd overschrijdend.

René van Rijckevorsel

Politiek hypercorrecte ambtenaren van het ministerie van Binnenlandse Zaken vervingen in een technische aanpassing van een wet bewust het woord 'moeder' door 'ouder uit wie het kind is geboren'.

De verbijsterde minister Hugo de Jonge sprak eerst van een 'fout', maar uit vrijgegeven stukken bleek het later een bewuste keuze van de ambtenaren. De Jonge, van gezinspartij CDA, was woest. In de Verenigde Staten verliest woke langzaam terrein, in Nederlandse overheidsinstellingen lijkt het steeds meer wet.

Wat is mis met 'moeder'? De geboorte van het kind zit mooi in het woord besloten: lang stond 'moeder' ook voor 'baarmoeder'. In het Middelnederlands was het woord voor *uterus* 'moeder'.

Het mooie van 'moeder' is ook dat het een tijd- en grensoverschrijdend woord is: *mother*, *Mutter*, *mère*, *madre*. In het Latijn *mater*, in het Grieks *meter*, in het Sanskriet *mata*, in het Russisch *mat*, in het Lets *māte*.

'Moeder' straalt fierheid uit. Welke vrouw uit wie een kind is geboren, zwelt niet van trots? Moeder is de aarde, moeder is liefde, moeder is de taal waarin het kind leert praten. Moeder is voorzichtigheid (van de porseleinkast). Wie 'moeder' in de ban wil doen, pleegt verraad aan alle vrouwen die ooit een kind baarden.

Eerste teken van het beest

De bijbelse figuur van de **antichrist** keert steeds weer terug in de populaire cultuur.

Gerry van der List

Nu maakt *The Omen* een wat trage, amateuristische en zelfs af en toe lachwekkende indruk. Maar in 1976 was de film van Richard Donner een kassucces dat een iconische status zou krijgen. Met Gregory Peck als Amerikaanse ambassadeur in Rome die een baby adopteert met de naam Damien. Het kereltje zorgt voor grote problemen. Hij zaait zelfs dood en verderf. Geleidelijk wordt duidelijk waarom: Damien is de antichrist, de personificatie van satanische krachten in de wereld.

Hoe Damien ter wereld kwam, valt in de bioscoop te zien in een gloednieuwe film. *The First Omen* gaat over een jonge, vrome Amerikaanse die naar Rome wordt gelokt om daar haar geloften als kloosterzuster af te leggen. In plaats van welgemoed te beginnen aan een deugdzaam bestaan als non, maakt ze vreselijke dingen mee.

Ongure katholieke autoriteiten hebben haar uitgekozen om de antichrist te baren. Deze moet de mensheid zoveel schrik aanjagen dat de lege kerken weer volstromen. Nadat ze buiten bewustzijn is verkracht, bevalt de arme novice inderdaad van een monsterlijk wezen. Dit wordt – *spoiler alert* – aan het eind van de film in de gedaante van een schattige baby overhandigd aan de nietsvermoedende ambassadeur die we kennen uit *The Omen*.

The First Omen is, na *Deliver Us* en *Immaculate*, nu al de derde religieuze horrorfilm die de Nederlandse bioscopen ons dit jaar hebben voorgeschoteld. Steeds keren bepaalde bijbelse elementen terug. Vanzelfsprekend wordt Damien in *The First Omen* geboren om 6 uur op 6 juni. Want 666 is een berucht getal, waarvan sprake is in het laatste boek uit de Bijbel.

In de Openbaring van Johannes duikt een

Satanische krachten in *The First Omen*

Horis Puccio/20th Century Studios

gruwelijk beest uit de aarde op. Een als een draak sprekend wezen met bijzondere krachten, dat een merkteken laat plaats op de rechterhand of het voorhoofd van mensen. 'Laat ieder die inzicht heeft het getal van het beest ontcijferen. Er wordt een mens mee aangeduid. Het getal is zeshonderdzesenzestig.'

Het merkteken 666 geeft aan dat de antichrist actief is. En de antichrist, zo valt te lezen in de Eerste brief van Johannes, is 'ieder die de Vader en de Zoon niet erkent'. De opmars van deze satanische figuur luidt het einde der tijden in. Wat overigens voor christenen ook een belofte inhoudt. Want de eindtijd wordt afgesloten met de wederkomst van Jezus op aarde en de stichting van een Duizendjarig vrederijk. De antichrist wordt dan, althans volgens de visioenen van Johannes, in een vuurpoel met brandende zwavel gesmeten. Eind goed, al goed.

Wellicht mede door de beeldende beschrijving in de Openbaring van Johannes is de antichrist een aansprekende figuur geworden. Daarom keert hij ook steeds terug in de populaire cultuur, zoals een horrorfilm als *The First Omen* laat zien.

Vaak zijn ook bestaande personen aangemerkt als antichrist. Dat begon al in de eerste eeuw, toen de wrede, christenen vervolgende Romeinse keizer Nero als zodanig werd beschouwd. Later zag Maarten Luther in de paus de antichrist, terwijl volgens rooms-katholieken de kerkhervormer dat zelf was.

Het christelijke idee kan inspireren tot gevaarlijke acties. Twee jaar geleden werd een man uit de staat Kansas opgepakt omdat hij 'de kop van de slang' in het Witte Huis wilde afhakken. God zou hem hebben geopenbaard dat president Joe Biden de antichrist is.

SIMON
ROZENDAAL

Tsja, tsja, tsja, wat mogen we wel of niet eten?

Zo'n vijftig jaar geleden was er een radioprogramma met een aanstekelijk Cubaans chachacha-ritme en een zwakzinnige tekst:

'Tsja, tsja, tsja, wat zullen we eten?
Tsja, tsja, tsja, wie kan dat weten?
Wie is de man die mij dat zeggen kan?
Dat is de groenteman!
Onthoud het goed, onthoud het goed,
Het is de groente die het hem doet.'

In het programma (twintig jaar lang uitgezonden door de AVRO, elke ochtend) zat groenteman noch klant, het enige intelligente was dat een populaire dans een verbaal vraagteken werd (tsja). Maar het deuntje nestelde zich als een virus tussen de oren, en niet alleen omdat ik de zoon van een groenteboer ben. Iedereen van een zekere leeftijd kan het nog neuriën.

Mogen liedje en deuntje gedateerd zijn, de vraag is actueler dan ooit. Want wat we eten, heeft niet alleen invloed op onze eigen gezondheid, maar ook op die van de planeet. En daardoor heeft de vraag een andere lading gekregen. Het is niet meer zoals toen een vrije keuze ('Wat zullen we eten, groenteman?'), het is een morele verplichting: wat móeten we eten?

Het Planbureau voor de Leefomgeving waarschuwde de Nederlander onlangs zelfs: beste burgers, als jullie het verdommen minder vlees te eten (en minder te vliegen), dan zullen we echt – ook al houden jullie daar helemaal niet van – CO₂ onder de grond gaan opslaan en aan de biobrandstoffen moeten, anders halen we onze klimaatdoelstellingen niet.

Minder vlees is een must. Op de website *Our World in Data* staat een tabel die aangeeft dat het huidige voedingspatroon 4 miljard hectare vereist. Schrappen we koeien en schapen, dan hebben we 2 miljard minder nodig. Wordt de hele mensheid veganistisch, dan houden we 3 miljard over om van alles en nog wat mee te doen. Regenwoud, asielzoekers, pretpark, roept u maar en het kan allemaal tegelijk, 3 miljard hectare is Noord-Amerika en Brazilië bij elkaar.

Op diezelfde website staat ook een tabel met de CO₂-uitstoot per voedingsmiddel. Het slechtst is rundvlees, met bijna 100 kilo CO₂ per kilo vlees. Schaaap en lam scoren bijna 40, vlees van melkkoeien 33, kaas 24, varkensvlees 12, kip 10, eieren 5, melk 3, tomaten 2, granen 1,6, aardappelen 0,5 en noten 0,4. Enkele conclusies: je kunt dus beter tomaten eten (zelfs als die uit met aardgas verwarmde Westlandse kassen komen) dan rundvlees. En willen we toch vlees, dan liever kip en (sorry, joden en moslims) varkensvlees.

Maar de grote vraag is: hoe wordt gerekend, wat zijn de aannamen? Veel weidegrond waarop die klimaatverzekende koeien en schapen grazen, is niet van een opperbste kwaliteit – in het bijzonder in heuvelachtige gebieden met rotsen en stenen in de grond. Daarop kun je niet zomaar even gierst, bonen en paprika's verbouwen ten behoeve van de *chili sin carne*.

Vegetarisme is helemaal niet goed voor de planeet, concludeerde Hannah van Zanten in 2016 bij haar promotie aan de Wageningen University. Op slechte grond groeit vaak alleen maar gras en mensen eten dat nu eenmaal niet. Koeien en schapen wel, dus dan is het juist duurzaam grondgebruik wanneer die koeien en schapen vervolgens door mensen worden gegeten. Ook het EAT-Lancet-dieet uit 2021, opgesteld door veertig wetenschapsmensen, gepubliceerd in wetenschapsblad *The Lancet* en gericht op een gezond en duurzaam voedingspatroon in 2050, concludeerde dat een beetje vlees (wel minder dan nu) duurzamer is dan geen vlees.

Dat liedje van 'De groenteman' dook op uit de krochten van mijn geheugen toen ik een artikel las in het *Reformatorisch Dagblad*: dat voedingstechnoloog dr. Peter de Jong in het wetenschappelijk tijdschrift *Sustainability* heeft uitgerekend dat je met koemelk duurzamer aan de benodigde nutriënten komt dan met havermelk of andere plantaardige 'melk'.

Tsja, vroeger was onze voeding lekker simpel en overzichtelijk. Jawel, wat eten we vandaag, groenteman? Tegenwoordig is de maaltijd een morele en academische exercitie geworden. Met mes en vork moeten we de wereldproblemen oplossen. Niet meer 'eet smakelijk', maar 'eet betrokken'.

EW

Vroeger was het simpel: 'Eet smakelijk.' Maar wij moeten de aarde met mes en vork redden

Het raadsel Ravel

Wie de *Boléro* van Ravel eenmaal hoort, kan hem onmogelijk meer vergeten. Een nieuwe speelfilm vertelt het verhaal achter deze beroemde oorworm.

Joost Galema

Soms mag je even plaatsnemen tegenover de vleesgeworden geschiedenis. Het gebeurde in mijn geval acht jaar geleden. De geschiedenis bleek nogal doof, wat niet verwonderlijk was aangezien ze twee dagen later honderdacht zou worden. De oude vrouw verhaalde onder meer over de – nu zo iconische – *Boléro* van de Franse componist Maurice Ravel (1875-1937), want zij zag begin maart 1930 de eerste uitvoering daarvan in het Amsterdamse Concertgebouw. Het stuk was toen nog geen twee jaar oud.

‘Om me heen begonnen mensen onrustig in hun stoelen heen en weer te schuiven,’ vertelde ze. ‘Ik vond het prachtig, maar veel bezoekers schudden meewarig hun hoofd. Het werd me duidelijk dat ze de muziek niet begrepen. Niemand daar had toen kunnen vermoeden dat de *Boléro* zou uitgroeien tot een van de grootste klassieke hits.’

En nu, een kleine eeuw later, is in de film *Boléro* te zien hoe Ravel worstelt met zijn schepping, die hem tot een haat-liefdeverhouding drijft. ‘Ik heb maar één meesterwerk geschreven,’ zegt de componist aan het eind van zijn leven. ‘Dat is de *Boléro*. Helaas zit er geen muziek in.’ Hij maakte deze machinale, zichzelf tot in het waanzinnige herhalende cadans voor een ballet van de Oekraïense danseres Ida Rubinstein. Bij de première in Parijs riep een vrouw vanuit het publiek: ‘Hij is krankzinnig!’ Waarop de componist minzaam glimlachend antwoordde dat zij het stuk had doorgrond.

Ravel bleef altijd een wat raadselachtige sfinx. Hij was een dandy die, zo gaat een verhaal, ooit een fortuin uitgaf aan een lichtblauw rokkostuum waarin hij verscheen op een adellijke soiree. Tot zijn ontzetting hoorde hij daar hoe een markies – een knikje in zijn richting gevend – aan een andere aristocraat vroeg: ‘Zeg, wie is die kleine kerel die niet de

moeite heeft genomen zich aan te kleden?’ Over zijn persoonlijke leven weten we vrijwel niets.

Wat zijn muziek betreft lopen de meningen uiteen. De één vindt Ravels werk geniaal, de ander ziet niets in hem. In zijn boek *Grootmeesters der toonkunst* (1930) vergelijkt musicoloog Anton Averkamp de twee Franse vernieuwers uit de vroege twintigste eeuw: Claude Debussy krijgt het stempel ‘dichterlijke dromer’, Ravel is ‘de tot ironie geneigde realist’. *The Times* noemt in 1924 zijn muziek ‘koudbloedig als een reptiel, zelfs haar schoonheden doen denken aan patronen op het vel van slangen en hagedissen’. Maar goed, de Britten bespotten – toen zeker – de Fransen graag als *frogs*, kikkers, dus in dat licht mag deze kritiek niemand verbazen.

Ravels faam als klankmagiër blijft evenwel altijd overeind. Zijn noten mogen soms een wat ‘gevoelsarme’ indruk

Raphaël Personnaz speelt de introverte klankmagiër Maurice Ravel in film over de Franse componist

Pascal Chamerier

cultiveert dat beeld ook met zijn kleren en houding. Omringd door bewonderaars kan hij toch alleen zijn, in beslag genomen door hoe een opengaande deur de klanken in de kamer verandert. Ravel kan in twee werelden tegelijk leven.'

Een bijrol als vileine recensent is in *Boléro* weggelegd voor de Franse pianist Alexandre Tharaud, die met zijn tengere lichaamsbouw en eenzellige natuur wel wat aan Ravel doet denken. Hij coachte Personnaz, die in de film achter de piano zit, en besprak met regisseur Fontaine uitgebreid zijn gedachten over de componist.

'Dat ging vooral over zijn pianomuziek,' zegt Fontaine (64). 'Wanneer zijn handen over de toetsen gaan, legde Tharaud uit, ervaart hij iets van de gevoeligheden en de breekbaarheid van Ravel. Het spelen van zijn muziek is bijna als het betreden van het lichaam dat die klank voortbracht, het kleine lijf van een

groot kind. Veel stukken ademen iets onthechts. De dagelijkse werkelijkheid heeft geen greep op hen gekregen. Ze komen uit een andere wereld.'

Fontaines ontdekking van de *Boléro* gaat terug naar haar vroegste jeugd in Lissabon, waar haar vader werkte als muziekprofessor en organist in de kathedraal. 'Hij draaide die opzweepende *Boléro* wel om te ontspannen,' zegt ze. 'Toen het plan in mijn gedachten postvatte om een film te maken over een Franse componist, kwam ik uit bij Ravel, omdat hij een man van paradoxen was. En omdat het niet alleen over een persoon moest gaan, maar ook over hoe het scheppen van muziek in zijn

werk gaat. Daar leent de *Boléro* zich goed voor: mensen houden van het stuk of haten het, maar eenmaal gehoord kunnen ze het onmogelijk meer vergeten. Bovendien lijkt de *Boléro* op zijn schepper: zowel eenvoudig als complex.'

EW

De film *Boléro* draait sinds 2 mei in de Nederlandse bioscopen

Ravel was een man van paradoxen

Roger Viallet via Getty Images/Roger Viallet via Getty Images

achterlaten, ze schitterden in volmaaktheid. 'Ik geloof niet in muzes, alleen in muziek,' laat regisseur Anne Fontaine hem daarover verzuchten in de film *Boléro*. Hoofdrolspeler Raphaël Personnaz belichaamt de mysterieuze en introverte Ravel, een man die zich kan verwonderen over het zachte ruisen van een lange handschoen. Hij betaalt een prostituée om die om haar hand te doen zodat hij ernaar kan luisteren. En dat is het enige wat hij haar vraagt. Ravel lijkt niet

in staat tot intieme verhoudingen.

Acteur Personnaz (42) beschrijft hem als 'een ongrijpbare figuur', de ochtend na de première op het Rotterdams Filmfestival. 'Hij is een muzikmonnik die zonder moeite de eenzaamheid op zich neemt waartoe zijn roeping hem veroorzaakt. Ik moet bij hem altijd denken aan een van zijn *Hebreeuwse Melodieën*, het lied met de titel *L'énigme éternelle*, het eeuwige raadsel. Waarin vragen worden beantwoord met een "tra la, tra lala". Hij

Actiekomedie **The Fall Guy** trapt het blockbusterseizoen af. Het is precies de film die het wil zijn: een monument voor de stuntman.

FILM

The Fall Guy neemt de kijker mee achter de schermen

Vergeeten helden

Rob van Scheers

Alles en iedereen wordt bij de Oscars bekroond, behalve de stuntmannen. En dat is best raar. Binnen de filmindustrie, en zeker bij de Hollywood-blockbusters, zijn het immers de stuntmannen die de vermeende sterren extra doen stralen. Zij zijn het die worden opgeblazen, neergeschoten, uit het raam gekieperd, of anderszins over de kling gejaagd, terwijl de duurbetaalde hoofdrolspelers aan de zijlijn glimlachend toekijken: 'Doet-ie goed!'

Maar zie: met de nieuwe actiekomedie *The Fall Guy* krijgt de stuntman alsnog zijn eigen monumentje. Ryan Gosling speelt de gebutste Colt Seavers die na een zwaar ongeval eigenlijk al met pensioen is, maar die wordt teruggedroepen naar de set van een sciencefiction-spektakel. Hij is de vaste dubbelganger van de even fameuze als aagladde acteur Tom Ryder (Aaron Taylor-Johnson) die evenwel tijdens de opnames zoekraakt. Om de productie te redden, moet Colt Seavers hem vinden, in een barre tocht door de onderwereld van Sydney. Uiteraard volgen daaruit nog veel meer stunts.

Het verhaaltje heeft niet zo gek veel om het lijf, maar heel erg is dat niet. Het leukste aan de film is dat de kijker wordt meegenomen naar een enorme filmset, een plek waar die kijker normaal gesproken nooit komt. En dat achter-de-schermen-gevoel – met al die zwevende camerakranen, pyro-specialisten en tuimelende sportwagens – is voor iedere film liefhebber een fijne extra.

Regisseur van *The Fall Guy* (de man die de klap-

Britse **EMILY BLUNT** [41] speelde recent Katherine Oppenheimer in deze veelbekroonde biopic. Ze is een van de best betaalde actrices ter wereld.

David Leitch
The Fall Guy

★★★★☆

pen opvangt) is David Leitch (48) die zelf een carrière als stuntman en stuntcoördinator achter de rug heeft. Hij weet dus van de hoed en de rand, en verfilmde eerder actiefilms als *Atomic Blonde* en *Bullet Train*, die ook vol enerverende sequenties zitten.

Dat hij voor zijn hoofdrol nu Ryan Gosling vroeg, mag je best opmerkelijk noemen. We kennen deze 43-jarige Canadese acteur toch vooral van zwijszame rollen waarin we maar moeten gissen naar zijn overige eigenschappen. Dat was al zo in de zeer geslaagde neo-noir *Drive*, de musical *La La Land*, en de reconstructie van de eerste maanlanding in *First Man*.

Blijkbaar heeft Gosling besloten om het over een andere boeg te gooien. Plotseling was hij Ken in de campy komedie *Barbie*, en nu heeft hij in *The Fall Guy* weer een rol die je eerder van Brad Pitt zou verwachten.

Meer tekst voor Ryan Gosling dan ooit tevoren, tussen alle ontploffingen door. Die dialogen houdt hij vooral met Emily Blunt in haar rol van zijn ex Jody Moreno, regisseur van de fictieve sciencefictionfilm *Metalstorm*, waar we op de set zijn. En chemie tussen die twee hoofdrolspelers is er zeker.

Zo pakt deze actiekomedie, losjes gebaseerd op de gelijknamige tv-serie van begin jaren tachtig met Lee Majors in de hoofdrol, precies uit als de film die het wil zijn. De aftrap van het blockbusterseizoen in de bioscoop. Het seizoen van veel licht amusement, vol popcorn voor het oog. En nu maar afwachten of de Academy op het idee komt om ook eens een Oscar voor stuntmannen in het leven te roepen.

BOEKENTIPS

Joppe Gloerich

ONDERZOEK

Dana Mattioli *De meedogenloze strijd van Amazon om de wereld te veroveren*
392 pag. € 27,50

Voor *The Wall Street Journal* schrijft Mattioli geregeld over de Amerikaanse e-commercegigant. Haar oordeel over het bedrijf van Jeff Bezos is niet mals: genadeloos, gewetenloos en gevaarlijk.

FILOSOFIE

Tim Fransen

In onze tijd
352 pagina's
€ 24,99

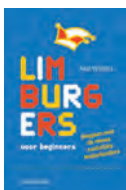

Filosoof Tim Fransen is een begaafd en succesvol cabaretier, maar ook zijn boeken zijn zeer de moeite waard. Bezorgd beschrijft hij het 'calamiteitperk' waarin we leven. Maar gelukkig is er hoop.

CULTUUR

Roel Willems

Limburgers voor beginners
140 pagina's
€ 17,90

Lichtvochtig boekje waarin de auteur probeert om niet-Limburgers begrip bij te brengen voor zijn bijzondere geboorteprovincie. Stereotyperingen worden van nuances voorzien, wat goed werkt.

AMSTERDAM

Marcel van Engelen

De stad
444 pagina's
€ 26,99

In de jaren tachtig was Amsterdam onguur en in verval. Hoe groeide de stad sindsdien uit tot trekpleister voor bedrijven en mensen met geld? En leidt dit succes een nieuwe crisis in?

Acht levens in vijf uur is te veel

Marie Louise Stheins en Bram van der Heijden

Thomas van den Bergh

TONEEL

'Groots', 'episch' en 'monumentaal' is de bestsellende roman van Nino Haratischwili, *Het achtste leven* (voor *Brilka*), genoemd. Dit vuistdikke boek over de levens van acht leden uit dezelfde Georgische familie is door het Duitse Thaliatheater in een theatermarathon van vijf uur gegoten, en vervolgens door achtereenvolgens Daria Bukvic en Nina Spijkers voor Nederland bewerkt.

Vijf uur lijkt lang, maar bleek toch veel te kort om deze complexe geschiedenis recht te doen. Bukvic en Spijkers pakken flink uit, met een tweekoppige band, een cirkelvormig draaiend podium (dat begint een gewoonte te worden in het Nederlandse theater), een cast van elf spelers en een reusachtige videowand.

Tegelijk spreekt uit die superlatieve aanpak ook een zekere machteloosheid, alsof deze roman alleen met de grootst mogelijke middelen naar het podium kon worden gebracht.

Maar een eeuw Georgische geschiedenis en acht levensverhalen van zeven vrouwen en één man laten zich moeilijk in de mal van een theatervoorstelling dwingen. Die historie is vol geweld en bloedvergieten, met de Russische revolutie, de strijd tegen de nazi's, de stalinistische tijd, de Koude Oorlog. Af en toe vervallen de makers in een didactische aanpak met beelden van marcherende laarzen, gezwaaï met rode vlaggen en een

reusachtige buste van Stalin. Tegen die achtergrond moeten vervolgens personages van vlees en bloed worden geschapen, met wie je als kijker gaat meevoelen, mee-verlieft zijn en vooral mee-lijden.

Dat is waar het misgaat. Want met acht levens kun je je als kijker in vijf uur niet empathisch verbinden. Een nieuw vrouwspersoonage is nog niet het podium op gestapt, of ze blijkt al meteen ongewenst zwanger, wordt mishandeld door haar vriend of emotioneel gechanteerd door haar vader. Razendsnel gaat het door de geschiedenis van deze geplaaagde familie. Alleen Stasia (een mooie rol van Marie Louise Stheins), de oermoeder die we almaar ouder, eenzamer en kleiner zien worden, is een constante factor. De andere personages komen één voor één voortijdig aan hun eind – mooi verbeeld met een gefilmde val.

Voor die sferische filmbeelden verdient deze voorstelling minimaal een ster, en de fraaie muziek krijgt een tweede. Sommige spelers lijken overigens meer geselecteerd vanwege hun zang- dan hun acteerkwaliteiten. Nog een minpunt: een voorstelling laten beginnen om half zeven en dan tijdens de pauzes niks te eten aanbieden, zodat je met knorrende maag om half twaalf 's avonds buiten staat – dat zal je in het gastvrije Georgië niet snel overkomen.

Theater Oostpool
Het achtste leven
Tournee tot en met 15 juni

★★★★☆

Bram Hahn

Liefhebbers van de HEMA-rookworst hoeven voorlopig niet te vrezen. De worsten van de Hollandse Eenhedsprijzen Maatschappij Amsterdam worden traditioneel gerookt en niet op smaak gebracht met rookaroma's. En juist die rookaroma's gaan op last van de Europese Commissie in de ban.

Rookaroma's worden gemaakt door hout of zaagsel te laten smeulen, net als bij traditioneel roken. Maar in plaats van voedsel in die rook te hangen, wordt de rook opgevangen, gecondenseerd, opgevangen in koud water en gefilterd. Zo worden potentieel kankerwekkende stoffen verwijderd. Maar het proces van filteren is niet waterdicht en er blijven in die rookaroma's toch schadelijke stoffen achter.

De meeste van die stoffen, met namen als Fumokomp, proFagus Smoke en SmokEz C-10, liggen al jaren onder het vergrootglas omdat ze mogelijk genotoxisch of mutageen zijn. Dat wil zeggen dat ze het

DNA kunnen beschadigen en zo erfelijke veranderingen veroorzaken. Dat kan leiden tot de ontwikkeling van tumoren.

Of ze werkelijk gezondheidsschade in het menselijk lichaam berokkenen, valt eigenlijk niet goed vast te stellen. De normen voor deze stoffen zijn uit voorzorg heel streng en de meeste rook-

aroma's blijven niet onder die norm. Om alle risico uit te bannen, heeft de Europese Commissie besloten om de vergunning voor het gebruik van deze stoffen niet te verlengen.

Fabrikanten van producten met rookaroma's moeten op zoek naar alternatieven. Producenten van voedingswaren waarbij de rookaroma's wor-

den gebruikt ter vervanging van traditioneel roken, zoals rookworst of gerookte vis, krijgen daarvoor vijf jaar de tijd. Bij producten die altijd al met rookaroma's werden gemaakt, zoals sauzen, drankjes, olie en kruiden, moet dat al binnen twee jaar het geval zijn.

Een voor de hand liggend alternatief is de ouderwetse aanpak, namelijk echt roken. Voor deze traditionele rookmethode bestaan dan weer geen strenge regels. Maar daarmee zou je van de regen in de drup raken. Bij echt roken worden de schadelijke stoffen helemaal niet uit de rook gefilterd en komt er veel meer in het uiteindelijke product terecht.

HEMA zal verheugd zijn dat zijn rookworsten niet worden geraakt door het verbod op het gebruik van kunstmatige rookaroma's. Aan de andere kant vestigt dit besluit de aandacht wel op het feit dat traditioneel roken (én barbecueën!) nóg meer schadelijke stoffen oplevert. Ambachtelijk is niet altijd beter.

Creative Studio Heinemann/Getty Images

MAKREEL

Typische geur ontstaat door echt roken of door toevoeging rookaroma

CULINAIR

Tevreden rokers

Kruidige souplesse

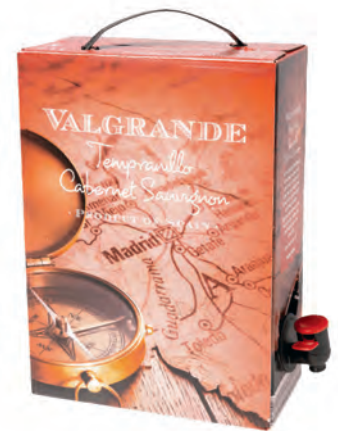
WIJN

De bediende Joost serveerde Algerijnse foelwijn in bestofte flessen van eerbiedwaardige châteaux. Ik adviseer graag om wijn die heerlijk is, maar van eenvoudige komaf, niet te schenken uit z'n fles met lieterknalleretiket, doch te serveren in een fraaie karaf. Scheelt enorm in de waardering van de gasten. Ik denk aan vrienden van ons die wat zunigjes naar het gebodene turen, zorgvuldig gaan herproeven en waarderend knikken als ik terloops laat weten dat de wijn in kwestie heel duur en beroemd is. Wijlen een buurman vond die wijn juist lekkerder als ik liet weten dat het

Nicolaas Klei

de eenvoudigste huiswijn van een bonusbudgetslijter betrof.

Zo smaakt de inhoud van die literfles van Aldi waar eenvoudig 'fris wit' op staat prima, net als hun gemoedelijke Spaanse rood uit *bag-in-box*. Cassis van druif cabernet en de zonnig kruidige souplesse van de tempranillo, zonnig en gul van smaak, een karaktervolle afdronk vol plezier. Plezier dat nog wordt verhoogd als je erbij fantaseert dat je 'm drinkt te midden van ongerept Spaans natuurschoon in een pittoresk tapas-tentje waar nog nooit een influencer of backpacker is geweest.

Valgrande, vino de españa, tempranillo/cabernet sauvignon, bag-in-box, 3 liter € 9,89 Aldi

EW

TOP 200

FAMILIEBEDRIJVEN

173
BOUWBEDRIJF
VAN DE VEN
Familie Van de Ven

92
GEBROEDERS
VAN BEEK
Familie Van Beek

35
MCB
INTERNATIONAL
Families Van
Ettro, Van Kempen

157
LC PACKAGING
Familie Lammers

21
VAN KESSEL
Familie Van Kessel

192
FRITOM
Families Doorenbos,
Veenstra, Wiersma

Geen familie, toch de baas

Ze zijn een minderheid in de *EW Top 200 Familiebedrijven*: CEO's van buiten de familie. Zij laveren tussen de belangen van de familie en die van het bedrijf door. *EW* sprak met drie van hen.

Lotte Elbrink en Joris Heijn

Illustraties Carolyn Ridsdale

De familienaam staat op de gevel, de familie bezit alle aandelen van het bedrijf en opeenvolgende generaties zitten al decennia op de directeursstoel. En dan komt weer een moment dat de leiding moet worden overgedragen. Maar aan wie? Staat de volgende generatie wel klaar?

Verreweg de meeste familiebedrijven kiezen voor een familielid als opvolger, blijkt uit de *EW Top 200 Familiebedrijven*. Zo wordt Pieter van Oord, die vol-

gende maand CEO van Schiphol wordt, bij baggeraar Van Oord (nummer 14 op de ranglijst) opgevolgd door zijn neef uit de vierde generatie: Govert van Oord. Maar niet altijd kan dat. Of is dat verstandig. Er moet maar net een capabele zoon, dochter, neef of nicht beschikbaar zijn.

'De omvang en complexiteit van een familiebedrijf zijn soms zo groot, dat er in de familie onvoldoende kandidaten zijn die de baas kunnen of willen zijn,' zegt Pursey Heugens (50), hoogleraar aan de Erasmus School of Management

TOP 200

FAMILIEBEDRIJVEN

4 MEI 2024 EW 85

**Henk-Jan Wegman (53),
CEO van Rensa Family**

‘Mijn eerste reactie was: “Je hebt toch kinderen, waarom bel je mij?”’

Thomas Martin (56), algemeen directeur van auto- en truckdealer Van Tilburg-Bastianen

‘Ik was erg bezig met deadlines. Hier doen we het wat rustiger aan’

en gespecialiseerd in familiebedrijven. ‘Of het kan dat de overdragende generatie nog niet genoeg vertrouwen in de volgende generatie heeft. Dan is de keuze voor een buitenstaander snel gemaakt.’

Voor een familie is het vaak niet gemakkelijk om een stap opzij te doen. De historie speelt een rol, het voortbestaan van de onderneming staat op het spel – en daarmee het familievermogen en het inkomen van vele medewerkers. Hoe kiezen families een buitenstaander? En hoeveel ruimte krijgt die om een eigen koers uit te stippelen?

Zo’n CEO van buiten is Henk-Jan Wegman van Rensa Family (nummer 49), een groep van vijftien groothandelsbedrijven in de installatiesector. Zijn voorganger Erik Heijink, lid van de derde generatie, belde hem zeven jaar geleden met de vraag of hij de leiding wilde overnemen. Tot grote verbazing van Wegman (53). ‘Mijn eerste reactie was: “Je hebt toch kinderen, waarom bel je mij?” Het bedrijf was inmiddels zo groot en complex, dat wilde hij zijn kinderen niet aandoen. Die verantwoordelijkheid moet je kunnen en willen dragen.’

Bij tweederde van de vijftig grootste bedrijven in de *Top 200* voert de familie zelf de directie. Bij twintig ondernemingen gebeurt dat zelfs met meerdere familieleden. Bij de vijf allergrootste is het anders. Heineken, SHV, BCD, Pon en Jumbo worden geleid door CEO’s van buiten. Het ligt – gezien hun omvang – voor de hand dat bij het overgrote deel van de bedrijven onder in de ranglijst

familie aan het roer staat.

En met succes. Inmiddels hebben veertig bedrijven uit de *Top 200* een omzet van meer dan 1 miljard euro. Alle tweehonderd ondernemingen samen hebben in binnen- en buitenland ruim 600.000 mensen in dienst.

De dynamiek in een familiebedrijf is heel anders dan in bijvoorbeeld een beursgenoteerd bedrijf. Uit diverse onderzoeken blijkt dat CEO’s uit de eerste groep veel meer gericht zijn op de lange termijn en vaker naar continuïteit streven. Wegman: ‘Eerder was ik directeur bij een beursgenoteerd bedrijf. Daar moest ik veel meer op de kosten letten. Bij Rensa Family investeren we soms ook in zaken die niet meteen renderen. Zoals in elektrificatie van onze vrachtwagens en bezorgbussen.’

Externe bestuurders van een familiebedrijf zijn volgens Heugens vaak andere types dan hun collega’s bij niet-familiebedrijven. ‘Over het algemeen zijn ze empathischer. Ze kennen hun plek ten opzichte van de familie en kunnen leven met het feit dat ze het kapitaal van iemand anders beheren.’

Soms verandert de ‘buitenstaander’ door het familiebedrijf. ‘Voordat ik bij Van Tilburg-Bastianen aan de slag ging, was ik erg bezig met deadlines en dingen snel voor elkaar krijgen,’ zegt Thomas Martin (56), algemeen directeur van de auto- en truckdealer (nummer 101). ‘In dit bedrijf kijken we meer naar continuïteit en hoe we het bedrijf en de omgeving

beter achter kunnen laten. De eigenaresse, Marie-Anne Bastianen, zei eens dat ik meer rust heb gekregen en zelfs een aangener mens ben geworden.’

Een CEO van buiten kan voor een frisse wind zorgen en brengt vaak innovatiekracht mee, aldus hoogleraar Heugens. Hij of zij heeft immers ervaring opgedaan bij concurrenten of in een andere industrie. Martin was bijvoorbeeld interim-directeur van meerdere bedrijven, voordat hij Van Tilburg-Bastianen ging leiden, en werd bij die organisaties vooral ingeschakeld om verdienmodellen tegen het licht te houden.

Marie-Anne Bastianen vroeg hem om met een frisse blik naar het bedrijf te kijken en voor te bereiden op ‘disruptieve ontwikkelingen’ in de auto- en truckmarkt. ‘We hebben de strategie herschreven en de bedrijfsvoering meer gericht op technologie en data. Toen de nieuwe strategie er lag, vroeg de familie me om die ook uit te voeren.’

Een familiebedrijf leiden, blijft ‘een complex krachtenveld’, zegt Heugens. De CEO moet rationele bedrijfseconomische beslissingen nemen en tegelijk rekening houden met de wensen van de familie. Dat ondervond ook Ferry Moolenschot, algemeen directeur van Jan Linders (nummer 87).

Dat supermarktbedrijf stond recent voor één van de belangrijkste beslissingen in zijn bestaan. Na zestig jaar besloot de keten verder te gaan als franchiseneer van Albert Heijn. Moolenschot (43): ‘Op een aantal vlakken misten we schaal-

Ferry Moolenschot (43), algemeen directeur van Jan Linders

‘Mijn voorganger Leo Linders zet nooit meer de pet van directeur op’

Purseu Heugens (50), hoogleraar aan de Erasmus School of Management

‘Externe CEO’s hebben vaak een zesde zintuig voor wat de familie wil’

grootte. We moesten elk jaar iets harder werken voor minder resultaat en konden niet tegen grote concurrenten op. Als Jan Linders zo door zou gaan, zouden er binnen tien jaar problemen ontstaan.’ Twee jaar lang voerde hij gesprekken met de andere directieleden, de raad van commissarissen en de familie Linders en werden alle mogelijkheden doorgenomen.

‘Samenwerken met de concurrent is geen lichtzinnig besluit. De weg ernaartoe is zorgvuldig bewandeld. Leo Linders, mijn voorganger, heeft zijn hele leven zijn ziel en zaligheid in het bedrijf gestopt. Hij zag deze stap in eerste instantie

niet zitten, inmiddels is hij groot voorstander.

‘Doorslaggevend was dat de derde generatie ook de voorkeur gaf aan deze constructie. En dat we onze eigen identiteit, denk bijvoorbeeld aan de verworven Jan Linders-producten, konden behouden. Het ging niet om het hoogste bod, maar om het beste “huwelijk”. Dat is typisch voor familiebedrijf Jan Linders. Pas toen iedereen het er unaniem over eens was, hebben we Albert Heijn gebeld.’

Moolenschot nam de leiding in 2020 over van Leo Linders. De zoon van op-

richter Jan was ruim twintig jaar de baas geweest. De derde generatie was nog niet klaar om het bedrijf te leiden en dus vroeg Linders aan Moolenschot om hem op te volgen. Soms belt hij zijn voorganger voor advies, andersom gebeurt dat nooit. ‘Leo zet de pet van algemeen directeur nooit meer op. Hij is nog betrokken als commissaris en aandeelhouder, maar als ik een beslissing heb genomen, staat hij altijd achter die keuze.’

Wegman is bij groothandel Rensa Family ook de eerste CEO van buiten de familie. ‘Daar merk ik niet veel van. Bij

Hoe komt de EW Top 200 Familiebedrijven tot stand?

In de *Top 200 Familiebedrijven* staan de grootste familiebedrijven van Nederland. *EW* rangschikt de familiebedrijven op basis van omzet.

De informatie die *EW* gebruikt om de lijst tot stand te brengen, komt uit diverse databases en bronnen. Zoals de Kamer van Koophandel, jaarverslagen en websites van bedrijven. Ook vraagt *EW* waar nodig aanvullende informatie bij bedrijven zelf.

Voor de definitie van familiebedrijf sluit *EW* aan bij die van

branchevereniging European Family Businesses. Die stelt dat de meerderheid van de zeggenschap moet liggen bij de (familie van) natuurlijke personen die het bedrijf hebben opgericht, of overgenomen. Als een bedrijf beursgenoteerd is, geldt een drempel van 25 procent van de aandelen.

Ook moet ten minste één familielid betrokken zijn bij het bestuur of toezicht op het bedrijf. Daarom ontbreekt bijvoorbeeld schoonmaakbedrijf CSU op de lijst, waar de familie be-

wust op afstand blijft.

EW voegt daaraan twee criteria toe. Er moet ten minste een tweede generatie actief zijn in het bedrijf (een oprichter is niet genoeg). Ook vallen bedrijven af die louter investeren, waaronder investeerder HAL van de familie Van der Vorm.

Van bedrijven op de lijst worden onder meer omzet, winst, aantal werknemers en de oprichtingsdatum in kaart gebracht, evenals de aandeelhoudende familie(s). *EW* heeft de lijst in december 2023 samen-

gesteld. Wijzigingen die daarna plaatsvonden – neem een overname – zijn niet meegenomen.

Om te worden opgenomen in de *Top 200* moesten bedrijven in december 2023 in elk geval hun omzet over 2021 bekend hebben gemaakt. Bij de twintig grootste bedrijven in de lijst heeft *EW* in april 2024 nog gekeken of er toen omzetcijfers uit 2023 bekend waren. Was dat het geval, dan zijn die cijfers gebruikt. In de deellijsten (vanaf pagina 93) zijn die cijfers niet aangepast.

FAMILIEBEDRIJVEN

mijn aanstelling heb ik aangegeven dat ik deze functie wilde onder de voorwaarde dat de familie mijn beslissingen niet op zondagochtend bij de koffie zou afserven.

'Ik ga af en toe lunchen met mijn voorganger en dan vraag ik om zijn mening. Erik geeft die dan, maar zegt wel dat ik uiteindelijk de keuze maak,' zegt Wegman. 'Open communicatie is het belangrijkste. De familie is gebaat bij een voorspelbare koers van het bedrijf. En ik ben gebaat bij een voorspelbare visie van de familie.'

Martin van Van Tilburg-Bastianen heeft bijna wekelijks contact met de eigenaresse, die ook lid is van de raad van commissarissen. Geregeld tast hij van tevoren af of er bij haar eventuele gevoeligheden zijn. 'Dat voorkomt later discussies. Onlangs bestonden we bijvoorbeeld negentig jaar. Ik twijfelde over een groot feest geven. Ik wilde kosten besparen, omdat de economische omstandigheden niet gunstig zijn. Dat was geen optie: het feest moest er komen. Je moet zo'n mijlpaal met je medewerkers vieren en ze op die manier bedanken.'

De CEO's die EW sprak, zeggen geen last te hebben van bemoeizucht van de familie. Heugens weet dat veel andere CEO's van buiten die last wel hebben. 'Op papier zijn ze de baas, maar ze krijgen weinig ruimte. De familie is de dominante eigenaar en heeft een vetorecht waarmee ze beslissingen kunnen blokkeren. Dat gebeurt aan de lopende band. Al neemt een verstandige familie natuurlijk een CEO die in haar straatje past.'

Af en toe is de structuur complex en bestaat er een vehikel dat voor de aandeelhoudersbelangen opkomt. Zoals een stichting administratiekantoor (STAK). In feite zijn er dan twee kapiteins op één schip: de CEO en de STAK-voorzitter. Heugens: 'Dat maakt de klus voor een buitenstaander nog complexer. Hij moet dan rekening houden met zowel de familie als met de baas van het STAK.'

Het komt ook voor dat een bedrijf naast de CEO een *president* heeft die van de familie is. 'Dat is helemaal een verschrikkelijke constructie. In feite ben je als CEO dan de operationeel bestuurder.

	BEDRIJF	FAMILIE	OMZET IN MILJOEN EURO
1	(1) HEINEKEN	Heineken, Hoyer	36.375
2	(2) SHV	Fentener van Vlissingen	22.750
3	(3) BCD GROUP	Fentener van Vlissingen	14.535
4	(4) PON HOLDINGS	Pon	10.042
5	(5) JUMBO GROEP	Van Eerd	8.702
6	(8) KONINKLIJKE DE HEUS	De Heus	6.973
7	(6) VOLKERWESSELS	Wessels	6.825
8	(7) VDL GROEP	Van der Leegte	6.354
9	(9) VAN MOSSEL AUTOMOTIVE GROEP	Berkhof	4.046
10	(14) INTERFOOD	Van Stipdonk	3.610
11	(11) VANDRIE GROUP	Van Drie	3.530
12	(10) HOOGWEGT GROUP	Hoogwegt	3.467
13	(15) ROYAL A-WARE	Anker, Bouter	3.210
14	(21) VAN OORD	Van Oord	2.866
15	(13) SLIGRO FOOD GROUP	Slippens	2.859
16	(12) DAMEN GROUP	Damen	2.512
17	(22) ENVIEM	Miedema	2.287
18	(20) DUTCH FLOWER GROUP	Van Duijn, Van Zijverden	2.253
19	(16) DETAILRESULT GROEP (DIRK VAN DEN BROEK, DEKAMARKT)	Van de Broek	2.180
20	(17) RABEN GROUP	Raben	2.015
21	(30) VAN KESSEL	Van Kessel	1.900
22	(18) LOHOMIJ (LOUWMAN GROUP)	Louwman	1.850
23	(23) GLOBAL AUTOMOTIVE INVESTMENTS (INTER-SPRINT BANDEN)	Van Vliet	1.829
24	(19) DURA VERMEER GROEP	Dura, Vermeer	1.818
25	(24) VAN LEEUWEN BUIZEN GROEP	Rietberg	1.672
26	(25) PARLEVLIET & VAN DER PLAS	Parlevliet, Van der Plas	1.480
27	(26) BOELS RENTAL	Boels	1.475
28	(33) VEBEGO	Goedmakers	1.371
29	(27) COPACO	Reijers	1.337
30	(28) FACILICOM SERVICES GROUP	Geurts	1.299
31	(44) VREUGDENHIL DAIRY FOODS	Vreugdenhil	1.281
32	(36) ROBA METALS	Cohn	1.259
33	(31) TEN BRINKE GROUP	Ten Brinke	1.247
34	(34) BROEKHUIS GROEP	Remijn	1.199
35	(37) MCB INTERNATIONAL	Van Eетро, Van Kempen	1.192
36	(29) DE MANDEMAKERS GROEP	Mandemakers	1.189
37	(32) ROYAL TERBERG GROUP	Terberg	1.189
38	(40) HEEREMA GROUP	Heerema	1.137
39	(35) KRAMP GROEP	Perdok	1.104
40	(41) ASVB (AAN DE STEGGE)	Aan de Stegge	1.070
41	(39) VAN LOON VLEES	Van Loon	997
42	(47) HAMETHA	De Haan	967
43	(49) KONINKLIJKE WAGENBORG	Wagenborg	961
44	(-) VOMAR	Zwanenburg	951
45	(45) HOOGVLIET SUPERMARKTEN	Hoogvliet	945
46	(38) ADG DIENSTENGROEP (ASITO)	Van Riemsdijk	944
47	(43) ROYAL SWINKELS FAMILY BREWERS	Swinkels	917
48	(55) DE GOUDSE VERZEKERINGEN	Bouwmeester	897
49	(42) RENSA GROEP	Heijink	860
50	(48) VAN MERKSTEIJN INTERNATIONAL	Van Merksteijn	851
51	(52) DENKAVIT INTERNATIONAL	Buijs	827
52	(51) VAN ROOI GROUP	Van Rooi	798
53	(46) KOOPMAN INTERNATIONAL	Koopman	781

[21] **VAN KESSEL**
Familie Van Kessel

Geen bedrijf in de lijst groeide zo snel als Van Kessel: 74 procent meer omzet. De tankstationhouders weten dat het een aflopende zaak is voor benzine en diesel. Dus geeft vader Joan van Kessel zoon Stan alle ruimte om in te zetten op vergroening. Zoals met waterstof en laadpalen.

[35] **MCB INTERNATIONAL**
Families Van Ettöro, Van Kempen

Het innovatieve epicentrum Brainport Eindhoven is niets waard zonder fysiek materiaal. Zoals dat van Metaalcompagnie Brabant (MCB). Die werd opgericht in 1941 met nauwe banden met DAF. Eindhoven werd later vervuld voor Valkenswaard. De families staan op afstand.

	BEDRIJF
54	[57] WENSINK AUTOMOTIVE
55	[50] ZEEMAN GROEP
56	[59] DEN HARTOGH LOGISTICS
57	[62] VAN GELDER
58	[56] LELY
59	[54] WESTFORT
60	[58] RIJK ZWAAN ZAADTEELT EN ZAADHANDEL
61	[53] AUTOBINCK
62	[63] EWALS CARGO CARE
63	[85] KONINKLIJKE VEZET
64	[61] ZWANENBERG FOOD GROUP
65	[72] GP GROOT
66	[88] FARM FRITES
67	[64] GOEDHART & BORGESIUS
68	[70] SCHOUTEN ENERGY
69	[71] PALI GROUP
70	[66] BAS TRUCK CENTER
71	[84] KONINKLIJKE ZEELANDIA GROEP
72	[82] BROUWER GROOTHANDELSGROEP
73	[65] VORM
74	[73] SCHERPENHUIZEN
75	[67] JOH. MOURIK & CO.
76	[102] VAN IPEREN
77	[106] NEELE-VAT LOGISTICS
78	[97] PALLIETER GROUP
79	[78] ROYAL PETERSON CONTROL UNION GROUP
80	[77] HEINEN HOPMAN
81	[75] CORNELIS VROLIJK
82	[81] CONDOR GROUP
83	[114] BLUEWATER GROUP
84	[90] KONINKLIJKE PAARDEKOOPER GROUP

FAMILIE	OMZET IN MILJOEN EURO
Wensink	779
Zeeman	774
Den Hartogh	733
Van de Poll	724
Van der Lely	704
Kruiswijk, Lunenburg	693
Tax, Zwaan, Van Doornmalen	657
Lauret	650
Ewals	640
Kramer	613
Van der Laan	608
Wester	601
De Bruijne	598
Borgesius	595
Schouten	580
Paridaans, Liebregts	566
Van Heertum	560
Doeleman	557
Brouwer	548
Van der Vorm	543
Scherpenhuizen	534
Mourik	532
Bakker	530
Neele, Vat	527
Van Doorne	516
Peterson	510
Hopman	503
Vrolijk	493
Hoekman	484
Heerema	476
Paardekooper	473

Het laat vooral zien dat de familie het bedrijf niet kan loslaten.'

Voor een externe bestuurder kan een beperkende factor ook zijn dat hij of zij de familienaam niet draagt. 'Zonder die naam heb je minder makkelijk toegang tot bepaalde sociale kringen en de politiek,' zegt Heugens. Families hebben vaak decennialang connecties opgebouwd, ook met elkaar. En zeker in de politiek kunnen die connecties nuttig zijn.

Een goed voorbeeld is volgens de hoogleraar de lobby rondom het opreken van de bedrijfsopvolgingsregeling (BOR), een belastingvoordeel voor erfgenamen van vermogende families, waarvoor onder meer de Bavaria-familie Swinkels zich hard maakte. 'De lobby was nooit geslaagd als de familie Swinkels zich daar niet persoonlijk aan had verbonden.'

Om ervaringen uit te wisselen, komen enkele CEO's van familiebedrijven, onder wie Wegman van Rensa Family, een of twee keer per jaar bij elkaar. Dan hebben ze het over kwesties als opvolging of behoud van de bedrijfscultuur.

Dat laatste is voor Rensa Family een belangrijk vraagstuk. Het bedrijf heeft ruim 1.700 medewerkers. Toen Wegman

[92] GEBROEDERS VAN BEEK

Familie Van Beek

Hoog binnenkomen in de lijst heeft soms niets met snelle groei te maken, maar met het tegen de borst houden van omzetcijfers. Neem Vomar (plek 44) of Gebroeders van Beek (92). De laatste, een handelaar in eieren die vorig jaar honderd werd, geeft nu meer openheid.

[157] LC PACKAGING

Familie Lammers

De verpakkingsproducent werd in 1923 opgericht en kreeg bij het jubileum vorig jaar het predicaat Koninklijk. Wim Lammers verhandelde gebruikte juten zakken. Achterkleinzoon Lucas produceert zelf. Alleen al in België gaat het om 86 miljoen vierkante meter karton.

begon, waren dat er zo'n 1.100. 'Naarmate een bedrijf groeit, is het moeilijker om die cultuur vast te houden. Daarom hebben nieuwe medewerkers meteen na hun binnenkomst een inwerkdag waarop ze worden bijgepraat over de geschiedenis en de cultuur van de familie.'

Heugens denkt dat het met een bestuurder van buiten niet per se moeilijker is om het karakter van een familiebedrijf te bewaren. 'Zij die een familiebedrijf echt goed kunnen leiden, hebben een soort zesde zintuig voor wat de familie wil. En komt er wel een *clash* over de waarden, dan zal de CEO niet lang op zijn positie blijven zitten.'

Bovendien wordt er door families, als ze een CEO van buiten zoeken, meestal voor een kandidaat uit het eigen netwerk gekozen. Vaak iemand die verstand heeft van financiën, zegt Heugens. Zoals een adviseur die ze eerder goed heeft geholpen en die ze vertrouwen. Of ze schuiven de financiële directeur van het bedrijf door. 'Dat voelt comfortabel. Alleen kun je je afvragen of iemand die goed op de centen kan passen, ook scherpe beslissingen kan nemen.'

Families die een leider van buitenaf overwegen, moeten tijdig beginnen met

BEDRIJF		FAMILIE	OMZET IN MILJOEN EURO	
85	[60] HENDRIX GENETICS	Hendrix	468	
86	[74] DE HOOP TERNEUZEN	Van der Peijl	463	
87	[76] JAN LINDERS SUPERMARKTEN	Linders	463	
88	[69] TREBBE	Trebbe	460	
89	[103] FLORAL TRADE GROUP	Van der Plas	439	
90	[80] POIESZ SUPERMARKTEN	Poiesz	435	
91	[121] KLOGROEP	Van de Klok	435	
92	[—] GEBROEDERS VAN BEEK	Van Beek	435	
93	[79] DE STIHO GROEP	Pelt	427	
94	[125] HUISMAN EQUIPMENT	Roodenburg	425	
95	[96] FABER GROUP	Faber	422	
96	[100] NETTORAMA	Bastmeijer	412	
97	[92] ENZA ZADEN	Mazereeuw	410	
98	[99] VERDER INTERNATIONAL	Verder	405	
99	[86] INTEROVO EGG GROUP	Van Loon	400	
100	[87] COMPAXO FIJNE VLEESWAREN	Van der Post	397	
101	[89] VAN TILBURG-BASTIANEN GROEP	Bastianen	396	
102	[124] SIMON LOOS	Loos, Appel	393	
103	[95] VERGEER HOLLAND	Vergeer	387	
104	[91] HESSING SUPERVERS	Hessing	383	
105	[117] VOLLENHOVEN OLIE GROEP	Bogaers	379	
106	[107] BEJO ZADEN	Beemsterboer, Jong	375	
107	[101] DUSSELDORP AUTOMOTIVE	Dusseldorp	372	
108	[93] BARENBRUG	Barenbrug	371	
109	[94] ZEEUW & ZEEUW	Zeeuw	370	
110	[130] NIJWA GROEP	Nijhof	365	
111	[122] ZANDBERGEN WORLD'S FINEST MEAT	Zandbergen	359	
112	[113] AARTSEN	Aartsen	358	
113	[108] JAN ZANDBERGEN			
		WORLDWIDE QUALITY IN MEAT	Zandbergen	357
114	[98] BOON FOOD GROUP (MCD SUPERMARKTEN)	Boon	355	

	BEDRIJF	FAMILIE	OMZET IN MILJOEN EURO
115	[157] MORSSINKHOF RYMOPLAST	Morssinkhof	352
116	[110] NIJHUIS BOUW	Nijhuis	351
117	[104] ELKARIJ	Krinkels	349
118	[120] STAAY FOOD GROUP	Van der Staaij	347
119	[109] KONINKLIJKE DRUKKERIJ EM. DE JONG	De Jong	343
120	[111] ROOTRY (REMIA)	De Rooij	323
121	[112] KOPPERT BIOLOGICAL SYSTEMS	Koppert	323
122	[141] ROYAL SMILDE	Smilde	321
123	[147] BOCHANE	Bochane	321
124	[148] DAYSEADAY	Van Veen	315
125	[126] SIMAC TECHNIEK	Van Schagen	313
126	[133] EUROPA HAVE	Ten Have	313
127	[138] HOPPENBROUWERS TECHNIEK	De Haas	313
128	[119] WBE GROUP	Beets	312
129	[116] RDS (VAN DONGE & DE ROO)	De Roo	310
130	[142] KONINKLIJKE OOSTERBERG	Oosterberg	309
131	[115] KUIJPERS INSTALLATIES	Kuypers	307
132	[135] HEUVER	Heuver	307
133	[131] COMBILO	Van Rossum	305
134	[145] PLEGT-VOS BOUWGROEP	Vos	302
135	[129] BREMAN INSTALLATIEGROEP	Breman	299
136	[168] VAN STAVEREN	Van Staveren	296
137	[123] COEN HAGEDOORN BOUWGROEP	Hagedoorn	295
138	[144] ROYAL BRINKMAN	Brinkman	290
139	[150] DRIESSEN GROEP	Driessen	287
140	[—] JAN DE RIJK	De Rijk	285
141	[132] WE INTERNATIONAL	De Waal	284
142	[128] DIETSMANN	Kütemann	278
143	[151] HEEMBOUW	Van Berkel	277
144	[—] ROTO GROEP	De Boer	277
145	[118] BEST FRESH GROUP	Valstar	276
146	[152] LEON MARTENS JUWELIER	Martens	276
147	[156] ROOSDOM TIJHUIS	Tijhuis	274
148	[137] VAN NIEUWPOORT GROEP	Van Nieuwpoort	272
149	[146] ITSME	Leeflang	269
150	[149] VAN DORP	Van Dorp	269
151	[143] DKG	Smits	267
152	[134] BERKMANGROEP	Berkman	264
153	[163] VAN WIJK & OLTHUIS	Olthuis, Van Wijk	263
154	[127] A.HAK	Van Geenhuizen	259
155	[162] PEINEMANN MOBILIFT GROEP	Peinemann	257
156	[192] VAN BALLEGOOIJEN FOODS	Van Ballegooijen	256
157	[169] LC PACKAGING	Lammers	253
158	[167] VAN DEN BOSCH TRANSPORTATION	Van den Bosch	251
159	[140] FRANSEN GERRITS	Fransen, Gerrits	248
160	[155] AFAS	Mars, Van der Veldt	248
161	[164] DE GROOT INTERNATIONAL	De Groot	246
162	[139] VASTBOUW INTERNATIONAL	Alma	243
163	[159] KONINKLIJKE LV LOGISTICS	Van Herk	243
164	[160] BOLSUIS	Kristen	239
165	[153] SMEDING GROENTEN EN FRUIT	Smeding	237
166	[166] GOMES	Gomes	237
167	[165] SWISS SENSE	Diks	232
168	[136] DE NIJS	De Nijs	230
169	[198] FERDINAND ZANDBERGEN	Zandbergen	229

nadenken over het proces. Bij voorkeur liggen de selectiecriteria en de ideeën over de opvolging vast in het familie- of bedrijfsstatuut. ‘Want in het heetst van de strijd denk je daar niet rationeel over na,’ zegt Heugens.

Het gebeurt geregeld dat er na de CEO van buiten een familielid terugkeert op de troon. Dat is de tussenpaus-variant. En die wordt toegepast als de oude generatie wil vertrekken en de nieuwe generatie nog niet klaar is voor de opvolging. Wat ook kan: die twee generaties zijn het niet met elkaar eens over de toekomst van het bedrijf en laten het bestuur tijdelijk aan iemand anders over.

Bij auto- en truckdealer Van Tilburg-Bastianen zijn er op dit moment geen familieleden werkzaam in het bedrijf. ‘Voordat ik bij een familiebedrijf ging werken, dacht ik daar weleens aan,’ zegt topman Martin. ‘Het lijkt me gecompliceerd om leiding te geven aan mensen die tegelijkertijd je aandeelhouders zijn.’

Wel neemt hij af en toe de jongste generatie van de familie, twintigers, mee op pad. ‘Zo raken ze bekend met de omvang van het bedrijf en waar het voor staat. Het zou kunnen dat zij het in de toekomst overnemen, maar dat hangt ook helemaal van hun interesse af.’

Bij Rensa Family zit wel een aantal leden van de familie Heijink op managementposities en één in het bestuur. Maar zij hebben volgens CEO Wegman niet de ambitie om het bedrijf te leiden. ‘Waar ze wel heel bewust mee bezig zijn, is om te leren hoe je de rol als aandeelhouder invult zonder dat je de operatie of directie in de weg loopt. Ze verdiepen zich bijvoorbeeld in de cijfers en waarom bepaalde keuzes worden gemaakt.’

De opvolging bij supermarktbedrijf Jan Linders ligt nog helemaal open, maar is nu geen gespreksonderwerp. De derde generatie moet eerst ervaring elders opdoen en daarna in het bedrijf de nodige stappen doorlopen.

‘Uiteindelijk is de familie er voor het bedrijf en niet andersom,’ zegt algemeen directeur Moolenschot. Op een heel andere, informele manier drukt de familie ook een stempel. ‘De familie heeft drijvende krachten die geen officiële rol heb-

[173] **BOUWBEDRIJF VAN DE VEN**

Familie Van de Ven

Veel families in de lijst kloppen bij de Van de Vens aan voor klussen. Ze bouwden onder meer het hoofdkantoor van Van Mossel, een cleanroom voor VDL en de nieuwe fabriek van Hessing Supervers. En Goedhart Borgesius bakt brood in de megabakkerij die de Van de Vens bouwden.

[192] **FRITOM**

Families Doorenbos, Veenstra, Wiersma

Friese bedrijven in de lijst zijn net iets minder zeldzaam sinds de entree van de Friese Transportontwikkelingsmaatschappij (Fritom). De teller staat nu op vier. Drie Friese families gingen in 1971 samenwerken in het melktransport. Ze transporteren nog meer, waaronder machines.

ben in het bedrijf, maar enorm belangrijk zijn. De vrouw van Leo bijvoorbeeld, is een spin in het web bij het organiseren van de informele bijeenkomsten.'

Dat een nieuwe generatie het bedrijf overneemt, is al langer niet meer vanzelfsprekend. Talrijke familie-ondernemingen kampen met het probleem dat jonge generaties geen interesse hebben om het bedrijf over te nemen en liever iets anders willen doen.

'Natuurlijk zijn er mooie florierende organisaties,' zegt Heugens. 'Maar bij veel familiebedrijven is het sappelen, omdat ze bijvoorbeeld net in een markt zitten waar de klappen vallen. Dan ben je vooral bezig met crisismanagement. Het leiden van een familiebedrijf betekent bovendien jezelf opofferen en wegrijden. Er is geen duidelijke scheiding tussen werk en privé.'

Jongeren hebben nu veel meer carrièremogelijkheden dan vroeger. Het aanvoeren van het familie-imperium is lang niet altijd de meest aantrekkelijke optie. Dat hoeft niet erg te zijn. Als de familie op een goede manier afstand neemt en een CEO van buiten – liefst met 'een zesde zintuig' – aanstelt, kan dat ook voor het bedrijf de beste keuze zijn. **EW**

BEDRIJF		FAMILIE	OMZET IN MILJOEN EURO
170	[177] COROOS CONSERVEN	Oostrom	227
171	[170] SCHAGEN GROEP	Schagen	225
172	[158] BUN	Bun	222
173	[178] BOUWBEDRIJF VAN DE VEN	Van de Ven	216
174	[191] CCV GROUP	Van de Velden	216
175	[175] VERBRUGGE INTERNATIONAL	Verbrugge	215
176	[171] GOLIATH	Golad	213
177	[161] AUDAX	De Leeuw	212
178	[180] HEISTERKAMP	Heisterkamp	209
179	[186] GOEDEGEBUUR VLEES	Goedegebuur	209
180	[172] VANDERSTERRE GROEP	Kos, Klein, De Graaff	207
181	[197] EURO-RIJN GROUP	Van Ommen	203
182	[—] FARM DAIRY	De Bruijne	202
183	[194] INTERSTREAM BARGING	Van der Sluijs	201
184	[181] DE RIJKE EUROPE	De Rijke	199
185	[184] VISSCHER-CARAVELLE	Van Dalfsen	193
186	[174] WOLTER KOOPS	Koops	192
187	[183] NNZ	Boot	192
188	[176] BTE GROEP	Van Erk	187
189	[179] KAAK GROUP	Kaak	186
190	[185] TEMBO GROUP	Van der Sluis	185
191	[196] GASSAN DIAMONDS	Leeser	181
192	[—] FRITOM	Doorenbos, Veenstra, Wiersma	178
193	[199] KOOPMAN LOGISTICS GROUP	Koopman	156
194	[189] VAN DEN TWEEL GROEP	Van den Tweel	151
195	[190] ROTRA FORWARDING	Roelofsen	151
196	[195] PEKA KROEF	Kroef	147
197	[188] HABUFA	Van den Bosch	142
198	[193] HURKS GROEP	Hurks	134
199	[187] VAN CRANENBROEK	Van Cranenbroek	131
200	[200] FETIM GROUP	Beerkens	125

index

ADVERTORIALS

94
Aartsen

114
Jumbo Supermarkten

97
PwC

117
Dura Vermeer

102
ABN AMRO
MeesPierson

117
Gomes

108
Facilicom Group

118
Plegt-Vos

111
Van Lanschot Kempen

Aartsen | Menno van Breemen, Jasper van der Sandt en Jack Aartsen

‘Groei mee met Aartsen’

Aartsen is een grote speler in de wereld van groente en fruit. De ambitie van het 117 jaar oude handelshuis uit Breda is om te accelereren. Om die groei te kunnen realiseren, is het familiebedrijf continu op zoek naar ambitieuze, jonge toekomstige collega's met passie voor internationale handel.

Het eten van groente en fruit is de laatste jaren enorm aan het toenemen. “Na corona zijn consumenten mondiaal veel bewuster geworden van wat ze consumeren. De trend is groente; dat is hartstikke hip geworden. Wij zullen dus nog harder moeten werken om aan die toegenomen vraag tegemoet te komen”, vertelt Jack Aartsen (59), de CEO en eigenaar van Aartsen. “Om die toekomst – ik ben geen terugkijker – mogelijk te maken, zoeken we jonge, ambitieuze werknemers.”

ALTIJD BLIJVEN BESTAAN

Het familiebedrijf uit Breda importeert uit ruim zestig landen wereldwijd van zeker achthonderd telers groente en fruit. Jasper van der Sandt (34), COO, en Menno van Breemen (38), CCO, beide aandeelhouder van het bedrijf, beamen dit. Het drietal vormt, samen met hun CFO, nu bijna anderhalf jaar de directie van de onderneming, die behalve in Breda ook in Venlo, het Belgische Sint-Katelijne-Waver en Hongkong filialen heeft. Jasper van der Sandt: “Onze branche zal altijd blijven bestaan. De hele wereld zal te allen tijde gevoed moeten worden.”

Aartsen als bedrijf weet waar het over praat. Al 117 jaar is de onderneming een gevestigde naam als het gaat om groente en fruit. Jack Aartsen nam als vierde generatie decennia geleden het roer over, en de mogelijke vijfde generatie – Aartsen heeft naast de ambitieuze directie ook twee zoons – loopt zich warm in de coulisse. “Mijn diepe wens en ambitie is dat het bedrijf binnen de familie blijft. Om die reden heb ik tegen mijn mensen ook gezegd dat het bedrijf niet te koop is.”

OOK IN HONGKONG

Het hoofdkantoor in Breda ligt tegen het enorme magazijn van 15.000 m² aan. Jasper van der Sandt vertelt dat er nu een nieuwe vestiging in Sint-Katelijne-Waver wordt gebouwd. “Als die klaar is, hebben we daar een magazijn van in totaal 10.000 m² en dat is ook de omvang van onze vestiging in Venlo. Alle magazijnen en kantoren zijn in eigendom.”

**‘We verwerken
35 miljoen dozen
groente en fruit
per jaar’**

Dagelijks komen en gaan in de drie magazijnen vele duizenden soorten groente en fruit. “Als een soort ‘draaischijf’ – we noemen dat nonstopfresh – vinden beroemde merken als Chiquita, Driscoll’s, Kanzi, Zespri en Dole, maar ook de eigen merken van Aartsen, vanuit de vestigingen in de Benelux hun weg naar meer dan 1100 klanten in Nederland, België, Noord-Frankrijk en het Ruhrgebied in Duitsland”, aldus Menno van Breemen. “Vanuit onze vestiging in Hongkong distribueren we al twaalf jaar groente en fruit naar meer dan vijftien landen in Azië.”

ANDERS IN DE BENELUX

De werkwijze van het groente- en fruitconcern in de Benelux is opvallend als die wordt vergeleken met de concurrentie. Jack Aartsen: “Wij bedienen níet de retail. In de Benelux is 65 tot 70% in handen van het grootwinkelbedrijf. Wat er overblijft, daarin is Aartsen marktleider. Wat we uit die zestig landen halen, leveren we aan groothandelaren, exporteurs, de groente- en fruitverwerkende industrie, marktkooplui, horeca, detailhandelaren en e-commerce. Het tweede verschil is dat wij niet zelf exporteren naar landen buiten de Benelux. Wel kunnen exporteurs onze geïmporteerde producten naar andere landen in Europa en de wereld brengen. Onze kracht is die focus, en we zijn op vier plekken in de wereld strak georganiseerd, anders kunnen we niet zo’n groot assortiment voeren.”

REIZEN ONDERDEEL VAN WERK

Door alle (mondiale) ontwikkelingen heeft Aartsen de wind in de zeilen. De 250 medewerkers realiseren dit jaar een omzet van ruim 400 miljoen euro. “Hiervoor

verwerken we 35 miljoen dozen groente en fruit, en er is ruimte voor meer. Aartsen is een ambitieus familiebedrijf dat verder wil groeien”, duidt Menno van Breemen als commercieel directeur de richting voor de komende jaren. “Naast Hongkong hebben we ons vizier op India om een vestiging op te zetten. Daarnaast zijn er zeker nog andere locaties waar mogelijkheden liggen. We zijn immers uiterst ambitieus. Ook is er de uitdaging om in de Benelux groter te worden. Voor deze groei zijn we afhankelijk van goede mensen en die zoeken we dan ook.” Jasper van der Sandt beaamt dit en voegt als operationeel directeur toe “dat we op operationeel gebied continu op zoek zijn naar jong, ambitieus talent in de Benelux.”

Jack Aartsen schetst zijn bedrijf als een stabiele werkgever waar ‘het wij- en familiegevoel’ belangrijke pijlers zijn: “Wij geloven in het mensprincipe en niet alleen in cv’s. Ben je jong, ondernemend, nieuwsgierig en reislustig, dan is Aartsen de plek voor je commerciële ambities. Welkom in een familiebedrijf waar ruimte is voor mooie carrièrekansen.” <<

Familiebedrijven vormen stille kracht

PwC is al jaren een vertrouwde partner van veel familiebedrijven. Het accountants- en advieskantoor helpt hen in de volle breedte om toekomstbestendig te ondernemen. “Uit ons onderzoek blijkt dat familiebedrijven een stabiele factor in de Nederlandse economie zijn.”

DEEL ONLINE

“Familiebedrijven vormen van oudsher een belangrijk onderdeel van onze praktijk”, zegt Philip Vossenbergh, Family Business Leader van PwC. “We ondersteunen hen onder andere met de jaarrekeningcontrole, fiscale en juridische dienstverlening, transactiebegeleiding en bedrijfsadvisering in brede zin. Ook voor advies over bijvoorbeeld (Gen)-AI en digitale transformatie zijn familiebedrijven bij ons aan het juiste adres. Eind vorig jaar hebben we onderzoek gedaan naar de impact van familiebedrijven. Gekeken naar omzet en werkgelegenheid, vormen ze een derde van de Nederlandse economie. Dat wordt nog weleens onderschat.”

LANGETERMIJNVISIE

“Familiebedrijven onderscheiden zich door hun langetermijnvisie”, zegt Martin Bond, Private Business Leader van PwC. “Het doel is onder meer om een gezonde onderneming aan de volgende generatie over te dragen. Familiebedrijven beschikken vaak over eigen geld of relatief minder externe financiering dan andere ondernemingen, zodat ze meer ruimte hebben om zelf keuzes te maken over hun strategie, investeringen én hun personeel. Dit maakt familiebedrijven minder conjunctuurgevoelig. Mede daarom bleven ze tijdens de covidcrisis goed presteren, mét behoud van meer personeel dan andere bedrijven. Wat in ons onderzoek opviel: behalve van traditionele banken maken steeds meer familiebedrijven ook gebruik van alternatieve financieringsvormen.”

‘In omzet en werkgelegenheid vormen familiebedrijven een derde van onze economie’

FAMILY OFFICE

“Familiebedrijven gaan niet meer automatisch over op volgende generaties”, zegt Vossenbergh. “Bij verkoop van de onderneming wordt het vrijgekomen vermogen steeds vaker beheerd in een single family office. Wij adviseren families over het opzetten en verder professionaliseren van een dergelijk single family office. Via ons ‘single family office’-netwerk brengen we periodiek family offices samen voor kennisdeling over relevante thema’s.”

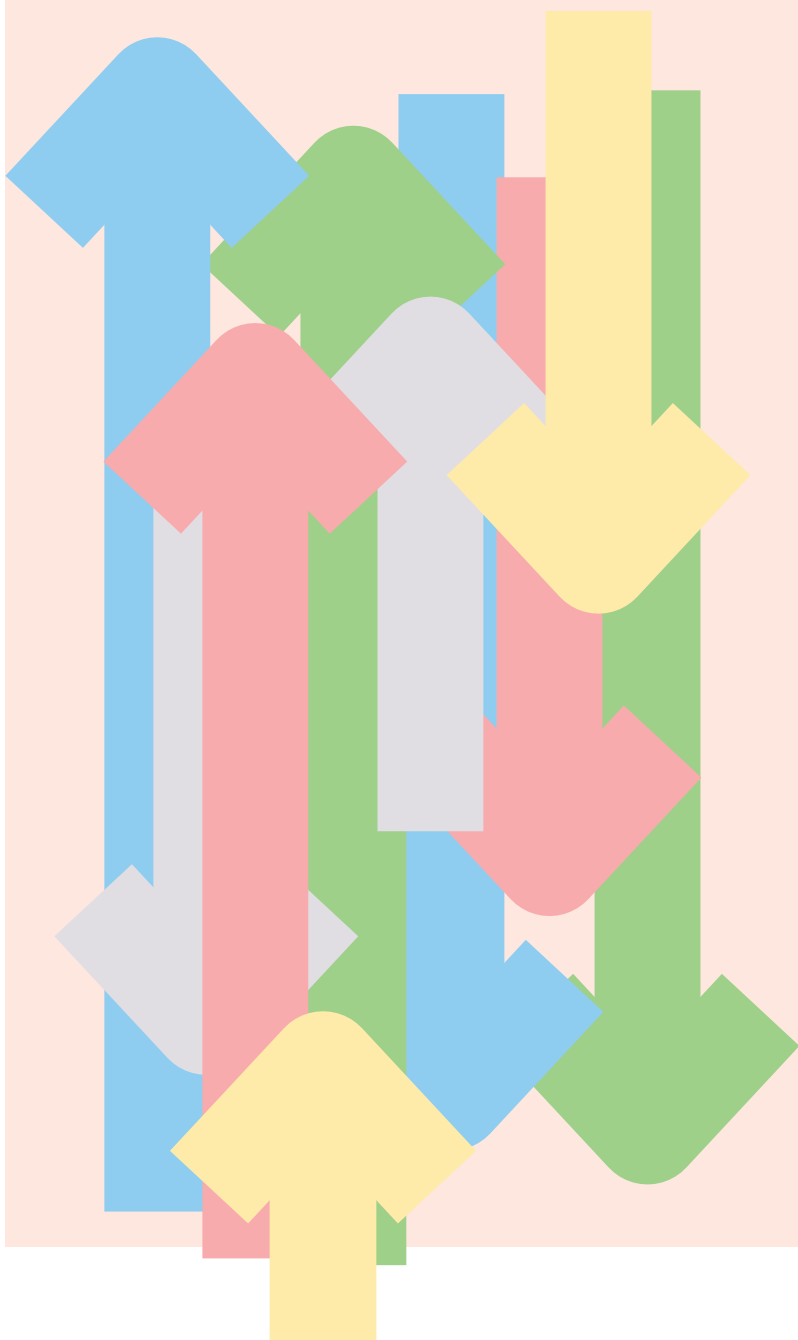
POSITIEVE IMPACT

PwC helpt familiebedrijven ook bij maatschappelijke uitdagingen, zoals duurzaamheid en innovatie. “Veel familiebedrijven zijn hier intrinsiek al jaren mee bezig, al hangen ze dat uit bescheidenheid niet aan de grote klok”, zegt Bond. “Straks moeten ook familiebedrijven voldoen aan de CSRD-wetgeving. Een mooie kans voor families om – ondersteund door data – hun positieve impact op maatschappelijke thema’s nadrukkelijker onder de aandacht te brengen van hun stakeholders.” <<

Deellijsten bij de EW Top 200 Familiebedrijven

In de *EW Top 200 Familiebedrijven* staan de bedrijven gerangschikt op omvang, gemeten naar omzet. Daarnaast zijn er andere ranglijsten te maken met de data die *EW* verzamelt. Zoals de meest winstgevende bedrijven en de grootste werkgevers in de *Top 200*. Die lijsten vindt u op deze pagina's.

Ook zijn er grote verschillen per sector: een supermarkt heeft nu eenmaal vaak meer personeel dan een ICT-bedrijf. Om een vergelijking tussen bedrijven in één sector te maken, zijn de bedrijven ook onderverdeeld in dertien sectoren, waaronder maakindustrie, detailhandel en zakelijke dienstverlening. De grootste bedrijven (naar omzet) en werkgevers per sector, evenals de meest winstgevende, vindt u op de volgende pagina's.

Top 100 winst

NETTOWINST
(x miljoen euro)

1	Heineken	4.170
2	SHV	762
3	Pon Holdings	705
4	VDL Groep	395
5	VolkerWessels	259
6	Koninklijke Wagenborg	248
7	Ten Brinke Group	219
8	Heerema Group	217
9	Cornelis Vrolijk	150
10	Koninklijke De Heus	150
11	VanDrie Group	142
12	De Mandemakers Groep	135
13	Royal Terberg Group	129
14	Global Automotive Investments (Inter-Sprint Banden)	128
15	AFAS	116
16	Boels Rental	115
17	Van Leeuwen Buizen Groep	103
18	Van Mossel Automotive Groep	101
19	Parlevliet & Van der Plas	100
20	Royal A-ware	97
21	Raben Group	92
22	Jumbo Groep	91
23	Van Merksteijn International	87
24	Koopman International	78
25	Rijk Zwaan Zaadteelt en Zaadhandel	74
26	Verder International	71
27	Kramp Groep	71
28	Dura Vermeer Groep	69
29	Enza Zaden	68
30	Royal Peterson Control Union Group	68
31	Van Oord	67
32	Roba Metals	66
33	ASVB (Aan de Stegge)	63
34	Enviem	62
35	ADG Dienstengroep (Asito)	61
36	Hoogwegt Group	60
37	Royal Swinkels Family Brewers	57
38	Farm Frites	56
39	Bejo Zaden	53
40	Den Hartogh Logistics	48
41	De Goudse Verzekeringen	47
42	Broekhuis Groep	47
43	Lohomij (Louwman Group)	47
44	Vreugdenhil Dairy Foods	46
45	Dutch Flower Group	46
46	BAS Truck Center	45
47	KlokGroep	44
48	Hametha	43
49	Sligro Food Group	43
50	Van Gelder	41

Top 100 personeel

NETTOWINST
(x miljoen euro)

51	MCB International	40
52	Interfood	40
53	Brouwer Groothandelsgroep	39
54	De Stiho Groep	38
55	Van Rooi Groep	38
56	Leon Martens Juwelier	37
57	Compaxo Fijne Vleeswaren	35
58	Hoogvliet Supermarkten	35
59	Coen Hagedoorn Bouwgroep	34
60	Elkarij	33
61	Faber Group	33
62	Roosdam Tijhuis	32
63	Nettorama	32
64	Heisterkamp	31
65	Roto Groep	31
66	Heembouw	31
67	VORM	31
68	GP Groot	31
69	Van Wijk & Olthuis	30
70	Koninklijke Drukkerij Em. De Jong	30
71	Condor Group	30
72	Bluewater Group	29
73	Neele-Vat Logistics	29
74	Morssinkhof Rymoplast	27
75	Rensa Groep	27
76	Rootry (Remia)	26
77	Barenbrug	26
78	Goedhart & Borgesius	25
79	Facilicom Services Group	25
80	Bolsius	24
81	Van Iperen	24
82	Aartsen	23
83	Pallierter Group	23
84	AutoBinck	23
85	Ferdinand Zandbergen	22
86	Peinemann Mobilift Groep	22
87	Zeeman Groep	22
88	Koninklijke Oosterberg	21
89	Koppert Biological Systems	21
90	Denkavit International	21
91	Dayseaday	19
92	De Hoop Terneuzen	19
93	BUN	18
94	Koninklijke Zeelandia Groep	18
95	Vomar	18
96	Van Cranenbroek	17
97	Interstream Barging	17
98	Vastbouw International	17
99	A.Hak	17
100	Van Nieuwpoort Groep	17

AANTAL
WERKNEMERS

1	Jumbo Groep	100.000
2	Heineken	86.390
3	SHV	60.450
4	VebeGo	31.886
5	Facilicom Services Group	21.424
6	VDL Groep	16.585
7	VolkerWessels	16.536
8	Pon Holdings	15.704
9	ADG Dienstengroep (Asito)	15.606
10	BCD Group	13.000
11	Damen Group	12.000
12	Raben Group	11.550
13	Detailresult Groep (Dirk van den Broek, Dekamarkt)	8.003
14	Koninklijke De Heus	8.000
15	Zeeman Groep	6.575
16	Boels Rental	6.515
17	Parlevliet & Van der Plas	5.846
18	Dietsmann	5.818
19	Royal Peterson Control Union Group	5.442
20	Van Oord	5.243
21	Van Mossel Automotive Groep	5.067
22	Jan Linders Supermarkten	5.028
23	Sligro Food Group	4.113
24	Royal A-ware	4.066
25	De Mandemakers Groep	3.778
26	Dutch Flower Group	3.640
27	Rijk Zwaan Zaaftel en Zaadhandel	3.617
28	Driessen Groep	3.336
29	Kramp Groep	3.142
30	Vomar	3.123
31	Dura Vermeer Groep	3.000
32	Hoogvliet Supermarkten	2.953
33	Royal Terberg Group	2.939
34	Hendrix Genetics	2.827
35	Lohomij (Louwman Group)	2.780
36	Koninklijke Zeelandia Groep	2.521
37	Koninklijke Wagenborg	2.502
38	VanDrie Groep	2.493
39	Elkarij	2.486
40	Van Leeuwen Buizen Groep	2.458
41	Enza Zaden	2.349
42	Koppert Biological Systems	2.300
43	Simon Loos	2.271
44	Koninklijke Vezet	2.260
45	Poiesz Supermarkten	2.234
46	Heinen Hopman	2.219
47	Ewals Cargo Care	2.072
48	Lely	2.009
49	Joh. Mourik & Co.	2.000
50	Swiss Sense	1.987

AANTAL
WERKNEMERS

51	Bejo Zaden	1.950
52	Walter Koops	1.926
53	Huisman Equipment	1.923
54	Den Hartogh Logistics	1.912
55	Visscher-Caravelle	1.889
56	LC Packaging	1.776
57	Broekhuis Groep	1.734
58	Royal Swinkels Family Brewers	1.714
59	Nijwa Groep	1.703
60	Verder International	1.674
61	Goedhart & Borgesius	1.668
62	Hoppenbrouwers Techniek	1.602
63	Breman Installatiegroep	1.585
64	Zwanenberg Food Group	1.580
65	Rensa Groep	1.487
66	Jan de Rijk	1.453
67	Van Loon Vlees	1.410
68	Hessing Supervers	1.405
69	Wensink Automotive	1.400
70	Bolsius	1.362
71	Van Gelder	1.360
72	Kuijpers Installaties	1.347
73	Boon Food Group (MCD Supermarkten)	1.318
74	Koninklijke Drukkerij Em. De Jong	1.255
75	De Goudse Verzekeringen	1.215
76	Heisterkamp	1.194
77	Roto Groep	1.187
78	Van Dorp	1.184
79	Simac Techniek	1.184
80	Tembo Group	1.144
81	ASVB (Aan de Stegge)	1.114
82	Koninklijke Paardekooper Group	1.114
83	We International	1.070
84	Nettorama	1.037
85	De Hoop Terneuzen	1.018
86	BTE Groep	993
87	Neele-Vat Logistics	975
88	MCB International	971
89	GP Groot	967
90	Pallierter Group	960
91	CCV Group	953
92	Europa Have	946
93	Condor Group	939
94	Audax	928
95	Cornelis Vrolijk	925
96	Koopman International	921
97	Barenbrug	900
98	Global Automotive Investments (Inter-Sprint Banden)	885
99	Koopman Logistics Group	880
100	AutoBinck	879

Koninklijk

OMZET
(x miljoen euro)

1	Jumbo Groep	8.168
2	Koninklijke De Heus	6.973
3	VolkerWessels	6.614
4	Royal A-ware	3.210
5	Lohomij (Louwman Group)	1.850
6	Royal Terberg Group	1.189
7	Koninklijke Wagenborg	961
8	Royal Swinkels Family Brewers	917
9	Koninklijke Vezet	613
10	Goedhart & Borgesius	595
11	Koninklijke Zeelandia Groep	557
12	Royal Peterson Control Union Group	510
13	Koninklijke Paardekooper Group	473
14	Barenbrug	371
15	Koninklijke Drukkerij Em. De Jong	343
16	Royal Smilde	321
17	Hoppenbrouwers Techniek	313
18	Koninklijke Oosterberg	309
19	Kuijpers Installaties	307
20	Royal Brinkman	290
21	Koninklijke LV Logistics	243
22	Kaak Group	186
23	Rotra Forwarding	151

Nieuwe binnenkomers

OMZET
(x miljoen euro)
RANKING
in overall lijst

1	Vomar	44	951
2	Gebroeders van Beek	92	435
3	Jan de Rijk	140	285
4	Roto Groep	144	277
5	Farm Dairy	182	202
6	Fritom	192	178

PER SECTOR Provincie

OMZET
(x miljoen euro)

FLEVOLAND

1	Royal A-ware	3.210
2	Dayseaday	315
3	Van Staveren	296
4	Van Wijk & Olthuis	263
5	BUN	222
6	Farm Dairy	202
7	Wolter Koops	192

FRIESLAND

1	Poesz Supermarkten	435
2	Royal Smilde	321
3	Smeding Groenten en Fruit	237
4	Fritom	178

GELDERLAND

1	Koninklijke De Heus	6.973
2	Hoogwegt Group	3.852
3	Enviem	2.119
4	Vreugdenhil Dairy Foods	1.281
5	Ten Brinke Group	1.247
6	Broekhuis Groep	1.199
7	Kramp Groep	1.104
8	Van Loon Vlees	997
9	Rensa Groep	860
10	Denkavit International	827
11	Van Gelder	724
12	KlokGroep	435
13	Gebroeders van Beek	435
14	Faber Group	422
15	Interovo Egg Group	400
16	Dusseldorp Automotive	372
17	Barenbrug	371
18	Morssinkhof Rymoplast	352
19	Europa Have	313
20	Koninklijke Oosterberg	309
21	A.Hak	259
22	De Groot International	246
23	CCV Group	216
24	Goliath	213
25	BTE Groep	187

lijst gaat verder op pagina 105

Top 25 oudste bedrijven

JAAR VAN
OPRICHTING

FAMILIE

1	Royal Swinkels Family Brewers	1719	Swinkels
2	Kaak Group	1846	Kaak
3	VolkerWessels	1854	Wessels
4	Dura Vermeer Groep	1855	Dura, Vermeer
5	Royal Smilde	1863	Smilde
6	Van Oord	1868	Van Oord
7	Royal Terberg Group	1869	Terberg
8	Bolsius	1870	Kristen
9	Heineken	1873	Heineken, Hoyer,
10	Zwanenberg Food Group	1875	Van der Laan
11	Cornelis Vrolijk	1880	Vrolijk
12	Royal Brinkman	1885	Brinkman
13	Boon Food Group (MCD Supermarkten)	1888	Boon
14	Royal A-ware	1890	Anker, Bouter
15	Koninklijke Vezet	1890	Kramer
16	Faber Group	1891	Faber
17	Koninklijke Oosterberg	1893	Oosterberg
18	Pon Holdings	1895	Pon
19	Goedhart & Borgesius	1895	Borgesius
20	Vallenhoven Olie Groep	1895	Bogaers
21	SHV	1896	Fentener van Vlissingen
22	Fransen Gerrits	1897	Fransen, Gerrits
23	Koninklijke Wagenborg	1898	Wagenborg
24	Koninklijke Zeelandia Groep	1900	Doeleman
25	Ten Brinke Group	1902	Ten Brinke

EW-Riviercruise op de Douro in Portugal

15-22 september 2024

Laat u betoveren door de natuur en culturele rijkdom van de Douro-vallei. De Douro zoekt zich een weg door de ruwe en romantische landschappen van Noord-Portugal, om bij Porto in de Atlantische Oceaan uit te monden. Vaar mee met de M/S Queen Isabel, dat ruimte biedt aan 118 passagiers, door de valleien van de gouden rivier.

Dit unieke landschap, met zijn grote verscheidenheid aan dorpjes, kerken en kloosters, staat op de Werelderfgoedlijst van Unesco. Tal van middeleeuwse en barokke hoogtepunten vormen de schatten van het oude Portugese koninkrijk. Ook in de tijdloze charme van Porto kunt u zich onderdompelen in de Portugese cultuur. Verder bezoekt u Salamanca in Spanje, met de oudste universiteit van Europa en zijn majestueuze Plaza Mayor.

M/S Queen Isabel is het mooiste schip op de Douro en een drijvend luxehotel. Uniek in zijn comfort en elegantie, en ingebed in de Portugese leefstijl, biedt het een schitterende vaart door de Douro-vallei. Het schip beschikt over luxe kajuiten, excellente service en een uitstekende keuken. Er is geen betere manier om Portugal te leren kennen.

Hoogtepunten van deze cruise

- Kleinschalig luxeschip (118 passagiers)
- Volpension, dranken inbegrepen bij de maaltijden
- Excursies met Nederlandstalige gidsen
- Bezoek aan Porto, Braga – het 'Portugese Rome' – en Salamanca
- Combinatie van cultuur en natuur
- Lezingen, een fado-avond en folkloreshow, wijnproeverijen en bezoek aan een traditionele quinta

Onze gastspreker aan boord

Joost Galema

Journalist voor EW en NRC, maakt programma's voor NPO Radio 4. Hij publiceerde boeken over opera, Gustav Mahler en de geschiedenis van het Concertgebouw.

De beste plek om te bankieren

ABN AMRO MeesPierson wil klanten vooruithelpen, privé én zakelijk, vertellen Ralph Hendriks en Simone Jansen. De bank heeft de expertise om voor elk financieel vraagstuk, hoe ingewikkeld ook, een oplossing te vinden. Dit gebeurt altijd met oog voor de menselijke kant en de emotionele vragen die deze keuzes oproepen.

“We zijn de enige private bank in Nederland die alle generaties van een familie bedient”, zegt Ralph Hendriks, Managing Director van ABN AMRO MeesPierson. “We adviseren niet alleen de generatie die het vermogen op dit moment in het bezit heeft, maar alle volwassen generaties.” Het tekent de dienstverlening van de koploper in private banking die vanzelfsprekend de expertise in huis heeft voor elk vraagstuk rond familie, eigendom en bedrijf, en die zijn kennis en ervaring inzet voor persoonlijke en menselijke dienstverlening. Illustratief voor persoonlijk en menselijk bankieren is verder dat ABN AMRO MeesPierson bankiers in dienst heeft die speciaal zijn opgeleid voor het bijstaan van familiebedrijven. En dat klanten met al hun financiële vragen terecht kunnen bij één bankier. “Het is aan ons om intern de expertise te regelen voor een goed antwoord.”

FAMILIE

Inherent aan de dienstverlening is dat die veel breder is dan alleen financieel, vervolgt Simone Jansen, Head of Entrepreneur & Enterprise. “Familie gaat over harmonie, eigendom over rendement en bedrijf over continuïteit. We hebben oog voor de financiële én de emotionele vraagstukken die daarbij spelen. We kunnen als geen ander privé en zakelijk combineren, met als doel onze klanten vooruit te helpen.”

Hoe financiële en emotionele vragen kunnen samenlopen, komt duidelijk naar voren bij levensgebeurtenissen. Voorbeelden hiervan aan de zakelijke kant zijn de verkoop van een bedrijf, deelname van een nieuwe generatie in de bedrijfsleiding en het toetreden van een externe partner, waardoor er vermogen vrijkomt. Privé gaat het onder meer over scheiding, verliezen van een geliefde en vermogensoverdracht naar een volgende generatie.

‘Welke investeringen doe je zelf en wat wil je overlaten aan de generaties ná jou?’

DUURZAAM INVESTEREN

Maar ook in andere situaties hebben vraagstukken vaak meerdere kanten, weet Hendriks. “Je ziet bijvoorbeeld dat als klanten hun vermogen veilig hebben gesteld, zij zich gaan afvragen welke andere factoren dan rendement belangrijk zijn. Er komt dan een verdieping. Vaak is de eerste vraag om te kijken naar duurzaam investeren in de samenleving, gevolgd door de vraag of de klant iets voor de samenleving kan terugdoen. Dan gaat filantropie een rol spelen.”

Als een klant daarvoor kiest, vindt de invulling doorgaans plaats in overleg met de familie, gaat hij verder. “We noemen dat familiebeeraad. Er ontstaat dan een samenspel tussen verschillende generaties. Met onze expertise helpen we de diverse wensen en behoeften te kanaliseren.” In de praktijk blijkt er vrijwel altijd een gemene deler te zijn in een familie. “Bijna elke familie heeft een rode draad van gedeelde waarden, vaak onbewust. Zo kwam onlangs uit een familiebeeraad naar voren dat iedereen voeding heel belangrijk vond en dat dit de rode draad moest zijn voor het helpen van anderen.”

IMPACT

Jansen vertelt dat experts onder meer keuzes in kaart kunnen brengen voor bijvoorbeeld de onderneming en kunnen aangeven wat hiervan de impact is, zowel zakelijk als privé. Actueel zijn vraagstukken rond duurzaamheid. Familiebedrijven hebben net als alle andere ondernemingen te maken met toenemende regeldruk. “Ze moeten bijvoorbeeld transparanter zijn over duurzaamheidsinspanningen”, vertelt Jansen. “Dat vraagt onderzoek in de keten en daaruit kan naar voren

komen dat hierin aanpassingen nodig zijn. Heel vaak betekent dat opnieuw investeren. Wij kunnen daar uitstekende begeleiding bij bieden, met dank aan onze sectorexpertise.” Bankiers kunnen eveneens helpen bij het uitdenken van een strategie voor de lange termijn. Jansen: “Welke investeringen doe je zelf en wat wil je overlaten aan de generaties ná jou? In veel gevallen is uitstel mogelijk, maar dan krijgt de opvolger in het familiebedrijf, je eigen vlees en bloed, te maken met die druk. En het is een risico dat jouw bedrijf achterblijft in de markt en zo concurrentievoordeel verliest.”

Ook op andere terreinen kan ABN AMRO MeesPierson klanten verder helpen door hen een spiegel voor te houden, zoals bij bedrijfsopvolging en de gevolgen die bijvoorbeeld het uitstellen van belasting nú straks kan hebben voor de volgende generatie, zegt Hendriks. “Hoe zit het dan bijvoorbeeld met de betaalbaarheid op de lange termijn? Je neemt dan meer mee dan alleen de bedrijfsoverdracht, maar kijkt expliciet ook naar de impact op volgende generaties.”

Jansen wijst tot slot nog op de rol die de bank kan spelen als verbinder tussen familiebedrijven met vergelijkbare vragen. “Die inspiratie is van grote toegevoegde waarde in onze dienstverlening. Ook zo maken we onze dienstverlening menselijk.” <<

DEEL ONLINE

OMZET
(x miljoen euro)

GRONINGEN

1	Koninklijke Wagenborg	961
2	Goedhart & Borgesius	595
3	NNZ	192
4	Koopman Logistics Group	156

LIMBURG

1	Boels Rental	1.475
2	VebeGo	1.371
3	Ewals Cargo Care	640
4	Jan Linders Supermarkten	463
5	Leon Martens Juwelier	276

NOORD-BRABANT

1	Jumbo Groep	8.168
2	VDL Groep	5.752
3	Van Mossel Automotive Groep	4.046
4	Interfood	3.610
1	Sligro Food Group	2.483
2	Raben Groep	2.015
3	Van Kessel	1.900
4	Global Automotive Investments (Inter-Sprint Banden)	1.829
5	Copaco	1.337
6	MCB International	1.192
7	De Mandemakers Groep	1.189
8	Hametha	967
9	Royal Swinkels Family Brewers	917
10	Van Rooi Group	798
11	PALI Group	566
12	BAS Truck Center	560
13	Scherpenhuizen	534
14	Pallietier Group	516
15	Hendrix Genetics	468
16	Nettorama	412
17	Van Tilburg-Bastianen Groep	396
18	Vollenhoven Olie Groep	379
19	Aartsen	358
20	Elkarij	349
21	Koninklijke Drukkerij Em. De Jong	343
22	Simac Techniek	313
23	Hoppenbrouwers Techniek	313
24	Kuijpers Installaties	307
25	Driessen Groep	287

NOORD-HOLLAND

1	Heineken	34.676
2	Pon Holdings	10.042
3	Dutch Flower Group	2.253
4	Detailresult Groep (Dirk van den Broek, Dekamarkt)	2.180
5	Vomar	951
6	Koopman International	781
7	Koninklijke Vezet	613
8	GP Groot	601
9	Cornelis Vrolijk	493
10	Bluewater Group	476
11	Enza Zaden	410
12	Simon Loos	393
13	Hessing Supervers	383
14	Beja Zaden	375
15	Roto Groep	277
16	Gomes	237
17	De Nijs	230
18	Gassan Diamonds	181
19	Fetim Groep	125

OVERIJSSSEL

1	ASVB (Aan de Stegge)	1.070
2	ADG Dienstengroep (Asito)	944
3	Van Merksteijn International	851
4	Wensink Automotive	779
5	Zwanenberg Food Group	608
6	Brouwer Groothandelsgroep	548
7	Condor Group	484
8	Trebbe	460
9	Nijwa Groep	365
10	Nijhuis Bouw	351
11	Heuver	307
12	Plegt-Vos Bouwgroep	302
13	Breman Installatiegroep	299
14	Roosdom Tijhuis	274
15	Vastbouw International	243
16	Schagen Groep	225
17	Heisterkamp	209
18	Visscher-Caravelle	193
19	Tembo Groep	185

UTRECHT

1	SHV	25.647
2	BCD Group	11.731
3	VolkerWessels	6.614
4	VanDrie Group	2.812
5	Roba Metals	1.259
6	Royal Terberg Group	1.189
7	Westfort	693

OMZET
(x miljoen euro)

8	AutoBinck	650
9	Heinen Hogman	503
10	De Stihho Groep	427
11	Verder International	405
12	Jan Zandbergen Worldwide Quality in Meat	357
13	Rootry (Remia)	323
14	Bochane	321
15	Coen Hagedoorn Bouwgroep	295
16	We International	284
17	AFAS	248
18	Ferdinand Zandbergen	229

ZEELAND

1	Koninklijke Zeelandia Groep	557
2	De Hoop Terneuzen	463
3	Coroos Conserven	227
4	Verbrugge International	215

ZUID-HOLLAND

1	Damen Group	2.512
2	Van Oord	2.021
3	Lohomij (Louwman Group)	1.850
4	Dura Vermeer Groep	1.818
5	Van Leeuwen Buizen Groep	1.672
6	Parlevliet & Van der Plas	1.480
7	Facilicom Services Group	1.299
8	Heerema Group	1.137
9	Hoogvliet Supermarkten	945
10	De Goudse Verzekeringen	897
11	Zeeman Groep	774
12	Den Hartogh Logistics	733
13	Lely	704
14	Rijk Zwaan Zaaideelt en Zaadhandel	657
15	Farm Frites	598
16	Schouten Energy	580
17	VORM	543
18	Joh. Mourik & Co.	532
19	Van Iperen	530
20	Neele-Vat Logistics	527
21	Royal Peterson Control Union Group	510
22	Koninklijke Paardekooper Group	473
23	Floral Trade Group	439
24	Huisman Equipment	425
25	Compaxo Fijne Vleeswaren	397

OMZET
(x miljoen euro)

PER SECTOR Omzet

OMZET
(x miljoen euro)

AUTOHANDEL EN -DISTRIBUTIE

1	Pon Holdings	10.042
2	Van Mossel Automotive Groep	4.046
3	Lohomij (Louwman Group)	1.850
4	Global Automotive Investments (Inter-Sprint Banden)	1.829
5	Broekhuis Groep	1.199
6	Wensink Automotive	779
7	AutoBinck	650
8	BAS Truck Center	560
9	Pallierter Groep	516
10	Van Tilburg-Bastianen Groep	396
11	Dusseldorp Automotive	372
12	Zeeuw & Zeeuw	370
13	Nijwa Groep	365
14	Bochane	321
15	Gomes	237

BOUW

1	VolkerWessels	6.614
2	Dura Vermeer Groep	1.818
3	Ten Brinke Groep	1.247
4	ASVB (Aan de Stegge)	1.070
5	Van Gelder	724
6	VORM	543
7	Joh. Mourik & Co.	532
8	Trebbe	460
9	KlokGroep	435
10	Nijhuis Bouw	351
11	Kuijpers Installaties	307
12	Plegt-Vos Bouwgroep	302
13	Breman Installatiegroep	299
14	Coen Hagedoorn Bouwgroep	295
15	Heembouw	277
16	Roosdom Tijhuis	274
17	Van Dorp	269
18	A.Hak	259
19	Vastbouw International	243
20	De Nijs	230
21	Schagen Groep	225
22	Bouwbedrijf Van de Ven	216
23	Hurks Groep	134

OMZET
(x miljoen euro)

DETAILHANDEL

1	De Mandemakers Groep	1.189
2	Zeeman Groep	774
3	Europa Have	313
4	We International	284
5	Leon Martens Juwelier	276
6	Swiss Sense	232
7	BUN	222
8	Gassan Diamonds	181
9	Van den Tweel Groep	151

ENERGIE EN CHEMIE

1	SHV	25.647
2	Morssinkhof Rymoplast	352
3	Bolsius	239
4	NNZ	192
5	BTE Groep	187

FINANCIËLE DIENSTVERLENING

1	De Goudse Verzekeringen	897
2	CCV Group	216

GROOTHANDEL

1	Interfood	3.610
2	Sligro Food Group	2.483
3	Dutch Flower Group	2.253
4	Enviem	2.119
5	Copaco	1.337
6	MCB International	1.192
7	Kramp Groep	1.104
8	Hametha	967
9	Rensa Groep	860
10	Koopman International	781
11	GP Groot	601
12	Schouten Energy	580
13	Brouwer Groothandelsgroep	548
14	Scherpenhuizen	534
15	Koninklijke Paardekooper Groep	473
16	De Hoop Terneuzen	463
17	Floral Trade Group	439
18	De Stiho Groep	427
19	Vergeer Holland	387
20	Vollenhoven Olie Groep	379
21	Zandbergen World's Finest Meat	359
22	Aartsen	358
23	Jan Zandbergen Worldwide Quality in Meat	357
24	Staa Food Group	347
25	Dayseaday	315

OMZET
(x miljoen euro)

ICT EN TECHNOLOGIE

1	Simac Techniek	313
2	AFAS	248

LANDBOUW EN VOEDSELVERWERKENDE INDUSTRIE

1	Heineken	34.676
2	Koninklijke De Heus	6.973
3	Hoogwegt Group	3.852
4	Royal A-ware	3.210
5	VanDrie Groep	2.812
6	Parlevliet & Van der Plas	1.480
7	Vreugdenhil Dairy Foods	1.281
8	Van Loon Vlees	997
9	Royal Swinkels Family Brewers	917
10	Denkavit International	827
11	Van Rooi Group	798
12	Lely	704
13	Westfort	693
14	Rijk Zwaan Zaadteelt en Zaadhandel	657
15	Koninklijke Vezet	613
16	Zwanenberg Food Group	608
17	Farm Frites	598
18	Goedhart & Borgesius	595
19	PALI Group	566
20	Koninklijke Zeelandia Groep	557
21	Van Iperen	530
22	Cornelis Vrolijk	493
23	Hendrix Genetics	468
24	Gebroeders van Beek	435
25	Enza Zaden	410

MAAKINDUSTRIE

1	VDL Groep	5.752
2	Damen Group	2.512
3	Van Leeuwen Buizen Groep	1.672
4	Roba Metals	1.259
5	Royal Terberg Group	1.189
6	Van Merksteijn International	851
7	Heinen Hopman	503
8	Condor Group	484
9	Blewater Group	476
10	Huisman Equipment	425
11	Verder International	405
12	Roto Groep	277
13	DKG	267
14	LC Packaging	253
15	Visscher-Caravelle	193
16	Kaak Group	186
17	Tembo Group	185

RECREATIE

1	Goliath	213
---	---------	-----

OMZET
(x miljoen euro)

PER SECTOR Winst

WINST VOOR BELASTING
(x miljoen euro)

WINST VOOR BELASTING
(x miljoen euro)

SUPERMARKTEN

1	Jumbo Groep	8.168
2	Detailresult Groep (Dirk van den Broek, Dekamarkt)	2.180
3	Vomar	951
4	Hoogvliet Supermarkten	945
5	Jan Linders Supermarkten	463
6	Poiesz Supermarkten	435
7	Nettorama	412
8	Boon Food Group (MCD Supermarkten)	355

TRANSPORT EN LOGISTIEK

1	Raben Group	2.015
2	Koninklijke Wagenborg	961
3	Den Hartogh Logistics	733
4	Ewals Cargo Care	640
5	Neele-Vat Logistics	527
6	Simon Loos	393
7	RDS (Van Donge & De Roo)	310
8	Jan de Rijk	285
9	Van den Bosch Transportation	251
10	Koninklijke LV Logistics	243
11	Verbrugge International	215
12	Heisterkamp	209
13	Euro-Rijn Group	203
14	Interstream Barging	201
15	De Rijke Europe	199
16	Wolter Koops	192
17	Fritom	178
18	Koopman Logistics Group	156
19	Rotra Forwarding	151

UITGEVERS EN DRUKKERIJEN

1	Koninklijke Drukkerij Em. De Jong	343
2	Audax	212

ZAKELIJKE DIENSTVERLENING

1	BCD Group	11.731
2	Van Oord	2.021
3	Van Kessel	1.900
4	Boels Rental	1.475
5	Vebevo	1.371
6	Facilicom Services Group	1.299
7	Heerema Group	1.137
8	ADG Dienstengroep (Asito)	944
9	Royal Peterson Control Union Group	510
10	Faber Group	422
11	Elkarij	349
12	Hoppenbrouwers Techniek	313
13	Driessen Groep	287
14	Dietsmann	278
15	Peinemann Mobilift Groep	257

AUTOHANDEL EN -DISTRIBUTIE

1	Pon Holdings	705
2	Global Automotive Investments (Inter-Sprint Banden)	128
3	Van Mossel Automotive Groep	101
4	Broekhuis Groep	47
5	Lohomij (Louwman Group)	47
6	BAS Truck Center	45
7	Pallieter Group	23
8	AutoBinck	23
9	Nijwa Groep	16
10	Bochane	12
11	Dusseldorp Automotive	12
12	Wensink Automotive	12
13	Zeeuw & Zeeuw	10
14	Gomes	8
15	Van Tilburg-Bastianen Groep	4

BOUW

1	ValkerWessels	259
2	Ten Brinke Group	219
3	Dura Vermeer Groep	69
4	ASVB (Aan de Stegge)	63
5	KlokGroep	44
6	Van Gelder	41
7	Coen Hagedaorn Bouwgroep	34
8	Roosdom Tjhuis	32
9	Heembouw	31
10	VORM	31
11	Vastbouw International	17
12	A.Hak	17
13	Bouwbedrijf Van de Ven	16
14	Nijhuis Bouw	13
15	Van Dorp	12
16	Joh. Mourik & Co.	12
17	Schagen Groep	11
18	Hurks Groep	10
19	Trebbe	10
20	Breman Installatiegroep	9
21	Plegt-Vos Bouwgroep	9
22	De Nijs	6
23	Kuijpers Installaties	5

DETAILHANDEL

1	De Mandemakers Groep	135
2	Leon Martens Juwelier	37
3	Zeeman Groep	22
4	BUN	18
5	Gassan Diamonds	15
6	Europa Have	15
7	We International	11
8	Van den Tweel Groep	8
9	Swiss Sense	-8

ENERGIE EN CHEMIE

1	SHV	762
2	Morssinkhof Rymoplast	27
3	Bolsius	24
4	BTE Groep	7
5	NNZ	6

FINANCIËLE DIENSTVERLENING

1	De Goudse Verzekeringen	47
2	CCV Group	16

GROOTHANDEL

3	Koopman International	78
4	Kramp Groep	71
5	Enviem	62
6	Dutch Flower Group	46
7	Hametha	43
8	Sligro Food Group	43
9	MCB International	40
10	Interfood	40
11	Brouwer Groothandelsgroep	39
12	De Stiho Groep	38
13	GP Groot	31
14	Rensa Groep	27
15	Aartsen	23
16	Koninklijke Oosterberg	21
17	Dayseaday	19
18	De Hoop Terneuzen	19
19	Van Cranenbroek	17
20	Van Nieuwpoort Groep	17
21	Zandbergen World's Finest Meat	17
22	Itsme	15
23	Heuver	14
24	WBE Group	14
25	Copaco	13

ICT EN TECHNOLOGIE

1	AFAS	116
2	Simac Techniek	4

Duurzame impact als basis voor strategie

Facilitair dienstverlener en zorgonderneming Facilicom Group plaatst haar eigen medewerkers centraal in de bedrijfsstrategie. Met de focus op welzijn en ontwikkeling van de ruim 20.000 professionals omarmt Facilicom een strategie waarin sociale duurzaamheid centraal staat. Een gesprek met CEO Eric Otto en HR-directeur Wendy Aendekerk.

Vorig jaar belde Facilicom Group ruim een kwart van de 20.000 medewerkers op met de vraag of het goed met ze ging en of ze een hulpvraag hadden. Het symboliseert de missie van dit familiebedrijf: samen werken aan een betere leefomgeving voor iedereen. CEO Eric Otto licht dat graag toe: “Het zijn onze mensen die onze diensten leveren. Als zij goed in hun vel zitten, profiteert iedereen daarvan. Daarom staat de mens ook centraal in ons bedrijf en vormt die niet voor niets het hart van onze strategie.”

VITAAL ARBEIDSPERSPECTIEF

Facilicom Group wil iedere professional een vitaal arbeidsperspectief bieden en blijven bieden. Dit betekent dat het bedrijf zijn mensen in hun hele loopbaan gezond wil houden. Zowel fysiek als mentaal. Aendekerk daarover: “Wij werken voornamelijk met praktisch geschoolde professionals, die binnen hun vakgebied uitdagende werkzaamheden verrichten. Het is onze taak om onze mensen vast te houden en te begeleiden, nu en in de toekomst. Dat je mee-ontwikkelt in jouw vakgebied en dat je je ook mentaal redt. De ontwikkelmogelijkheden voor ambitieuze professionals in ons bedrijf zijn eindeloos, vanwege de loopbaanpaden over de divisies heen. We hebben tevens een lange historie met ons hbo-/wo-traineeship, zodat na vijftien jaar de trainee van toen nu de rol van directeur heeft. Sinds drie jaar hebben we ook een mbo-traineeship, zodat we op diverse manieren aan kansengelijkheid werken.”

SCHOLING, BEWUSTWORDING EN PASSEND WERK

Om medewerkers vitaal te houden heeft Facilicom drie programma's ontwikkeld. Aendekerk legt uit: “Eén is scholing. Onder meer op het gebied van digitale middelen en ontwikkelingen in de maatschappij. Twee is bewust-

‘De ontwikkelmogelijkheden voor ambitieuze professionals zijn hier eindeloos’

wording. Daarbij kijken we vooral wat onze mensen kunnen en waar hun talenten liggen.”

Otto vult aan: Het gaat er ook om dat mensen voldoening halen uit hun werk – werkgeluk is belangrijk. Ons management moet daarover met medewerkers in gesprek. Kun je nog mee in je baan, waar moet je je ontwikkelen of heb je behoefte aan een carrièreswitch? En hoe kunnen wij daarmee helpen?”

“Dat is eigenlijk ons derde programma”, zegt Aendekerk. “Praktisch geschoolde medewerkers komen niet altijd voor zichzelf op en moet je soms helpen. Dit betekent dat je naast ze moet gaan staan op zoek naar passend werk. Dat kan ook in een andere sector zijn, binnen of buiten ons bedrijf. Het gaat erom dat zij dan weer jaren met plezier naar het werk kunnen.”

ZORG VOOR ELKAAR

Otto benadrukt de sociale aanpak van Facilicom Group: “De zorg voor elkaar zit verankerd in de cultuur van een familiebedrijf, waarbij de focus op de lange termijn ligt. Onze mensen zijn dan ook bijzonder lang in dienst. Met name in het middenkader. Het zijn de leiders op de werkvloer die ervoor zorgen dat de cultuur geborgd blijft.”

ZEVEN DIVISIES, ÉÉN STRATEGIE

Facilicom Group realiseert met zeven divisies en 20.000 medewerkers een omzet van 1,5 miljard euro. Otto: “Wij zijn een heel breed bedrijf met schoonmaakdiensten, beveiliging, catering, bouw en onderhoud, en zorg en welzijn. Ik vind het belangrijk dat de binding tussen alle divisies wordt versterkt door de gezamenlijke strategie. Die vonden we in de propositie van duurzame impact, met sociale duurzaamheid als hart van de strategie.”

ZORG EN WELZIJN: INCLUZIO

Tien jaar geleden richtte Facilicom Group Includio op, de divisie die zich richt op zorg en welzijn. Inmiddels is Includio een volwassen divisie die in tientallen gemeenten actief is. Met een radicaal integrale aanpak neemt Includio al het Wmo-werk van gemeenten uit handen. Nieuw is dat Aendekerk per 1 juni HR-directeur wordt van Includio: “Ja, ik volg mijn hart. De sociale impact van dit bedrijf is zo groot, dat ik daar heel graag mijn steentje aan wil bijdragen. Het doel van Includio is om mensen zo lang mogelijk zelfstandig te laten functioneren in de maatschappij. En dat ze zo lang mogelijk uit het verzuilde zorgsysteem blijven. Onze missie is dan ook ‘Elke buurt een betere buurt’. Dat doen we met coaches voor jongeren, mantelzorgers, budgetcoaches en huishulpen, maar ook met sociaal werkers met de focus op effectiviteit, waardoor de zorg ook op termijn betaalbaar blijft in Nederland.”

Otto besluit: “Ik ga elke vrijdag op werkbezoek. In buurthuizen, restaurants, scholen, bij beveiligingsprojecten en op bouwplaatsen. Het is dan mooi om te zien dat onze mensen echt betrokken en trots zijn, en wat de impact van hun werk is. Je voelt de energie en de passie op de werkvloer. Het is een geweldig bedrijf om bij te werken!” <<

‘Onze klanten denken in generaties’

Eigendomsoverdracht is een belangrijk vraagstuk voor familiebedrijven. Van Lanschot Kempen biedt op verschillende momenten in dat proces ondersteuning. “We komen daarbij in een steeds vroeger stadium bij onze klanten aan tafel.”

SCAN QR-CODE

Als oudste, onafhankelijke Nederlandse private bank ondersteunt Van Lanschot Kempen al bijna drie eeuwen generaties van familiebedrijven bij het ondernemen. “De relatie met, en kennis van, familiebedrijven is onderdeel van ons DNA”, zegt Mark Buitenhuis, Managing Director Private Clients Regions bij Van Lanschot Kempen. “Een bedrijfs-overdracht komt vroeg of laat bij een ondernemer ter sprake. Vanuit de praktijk weten we dat een groot deel van de familieondernemingen met dit zakelijk én emotioneel ingrijpende traject bezig is.”

RUST

“We zien dat families er eerder en opener over praten dan in het verleden. Er is vaak sprake van onuitgesproken verwachtingen. Tijdig het gesprek voeren over bedrijfs-overdracht en verwachtingen expliciet maken, geeft rust binnen het bedrijf en de familie”, zegt Yanka Ditewig, Director bij Van Lanschot Kempen. Zij ziet in de markt ook verschillende opties van eigendomsoverdracht. “Natuurlijk is het mooi als het bedrijf kan worden overgedragen aan de kinderen, maar dat is tegenwoordig geen vanzelfsprekendheid meer. Ook samenwerking met private equity of een strategische verkoop wordt meegenomen in de overweging wat past in de volgende fase van het familiebedrijf.”

KENNIS EN NETWERK DELEN

“Onze adviserende rol is breder geworden”, geeft Buitenhuis aan. Het zijn niet alleen de eigen specialisten die bij dat advies een rol spelen. “We zetten nadruk-

‘Dat een bedrijf wordt overgedragen aan de kinderen, is geen vanzelfsprekendheid meer’

kelijk ons klantennetwerk in. Zo koppelen we een ondernemer met vragen aan een partij die een vergelijkbaar traject al doorliep.” Buitenhuis benadrukt daarbij dat familiebedrijven graag contact hebben met andere familiebedrijven.

“Naast advisering faciliteren we ook onderzoek naar het familiebedrijf. Zo sponsoren we de leerstoel Familiebedrijven en Eigendomsdynamiek van prof. dr. Marta Berent-Braun aan Nyenrode Business Universiteit. Samen met Nyenrode en RSM | Assurance | Tax | Consulting publiceren we op 23 mei het onderzoek ‘Eigendomsoverdracht van familiebedrijven’ in boekvorm. Het onderzoek levert mooie inzichten op”, zegt Ditewig. “Door dit soort initiatieven brengen we marktkennis en onze eigen jarenlange ervaring bij elkaar. Want net als onze klanten denkt ook Van Lanschot Kempen over generaties heen. We delen onze kennis graag met familiebedrijven. Daarom geven we het boek gratis weg aan de eerste tweehonderd ondernemers met een familiebedrijf die zich aanmelden. Scan hiervoor de QR-code.” <<

WINST VOOR BELASTING
(x miljoen euro)WINST VOOR BELASTING
(x miljoen euro)PER SECTOR
Personeel

AANTAL WERKNEMERS

LANDBOUW EN VOEDSELVERWERKENDE INDUSTRIE

1	Heineken	4.170
2	Cornelis Vrolijk	150
3	Koninklijke De Heus	150
4	VanDrie Group	142
5	Parlevliet & Van der Plas	100
6	Royal A-ware	97
7	Rijk Zwaan Zaadteelt en Zaadhandel	74
8	Enza Zaden	68
9	Hoogwegt Group	60
10	Royal Swinkels Family Brewers	57
11	Farm Frites	56
12	Bejo Zaden	53
13	Vreugdenhil Dairy Foods	46
14	Van Rooi Group	38
15	Compaxo Fijne Vleeswaren	35
16	Van Wijk & Olthuis	30
17	Rootry (Remia)	26
18	Barenbrug	26
19	Goedhart & Borgesius	25
20	Van Iperen	24
21	Ferdinand Zandbergen	22
22	Koppert Biological Systems	21
23	Denkavit International	21
24	Koninklijke Zeelandia Groep	18
25	Westfort	12

MAAKINDUSTRIE

1	VDL Groep	395
2	Royal Terberg Group	129
3	Van Leeuwen Buizen Groep	103
4	Van Merksteijn International	87
5	Verder International	71
6	Roba Metals	66
7	Roto Groep	31
8	Condor Group	30
9	Bluewater Group	29
10	Kaak Group	13
11	DKG	12
12	Huisman Equipment	11
13	Heinen Hopman	8
14	Tembo Group	5
15	Visscher-Caravelle	5
16	Damen Group	5

RECREATIE

1	Goliath	16
---	---------	----

SUPERMARKTEN

1	Jumbo Groep	91
2	Hoogvliet Supermarkten	35
3	Nettorama	32
4	Vomar	18
5	Poiesz Supermarkten	12
6	Detailresult Groep (Dirk van den Broek, Dekamarkt)	9
7	Boon Food Group (MCD Supermarkten)	4
8	Jan Linders Supermarkten	2

TRANSPORT EN LOGISTIEK

1	Koninklijke Wagenborg	248
2	Raben Group	92
3	Den Hartogh Logistics	48
4	Heisterkamp	31
5	Neele-Vat Logistics	29
6	Interstream Barging	17
7	Verbrugge International	14
8	Ewals Cargo Care	14
9	De Rijke Europe	13
10	Fritom	12
11	Wolter Koops	12
12	Euro-Rijn Group	12
13	RDS (Van Donge & De Roo)	11
14	Koninklijke LV Logistics	10
15	Van den Bosch Transportation	8
16	Rotra Forwarding	7
17	Jan de Rijk	6
18	Simon Loos	2
19	Koopman Logistics Group	1

UITGEVERS EN DRUKKERIJEN

1	Koninklijke Drukkerij Em. De Jong	30
2	Audax	-7

ZAKELIJKE DIENSTVERLENING

1	Heerema Group	217
2	Boels Rental	115
3	Royal Peterson Control Union Group	68
4	Van Oord	67
5	ADG Dienstengroep (Asito)	61
6	Elkarj	33
7	Faber Group	33
8	Facilicom Services Group	25
9	Peinemann Mobilift Groep	22
10	VebeGo	13
11	Hoppenbrouwers Techniek	8
12	Van Kessel	6
13	Dietsmann	5
14	Driessen Groep	1

AUTOHANDEL EN -DISTRIBUTIE

1	Pon Holdings	15.704
2	Van Mossel Automotive Groep	5.067
3	Lohomij (Louwman Group)	2.780
4	Broekhuis Groep	1.734
5	Nijwa Groep	1.703
6	Wensink Automotive	1.400
7	Pallierter Groep	960
8	Global Automotive Investments (Inter-Sprint Banden)	885
9	AutoBinck	879
10	BAS Truck Center	850
11	Zeeuw & Zeeuw	600
12	Bochane	523
13	Dusseldorp Automotive	375
14	Gomes	369
15	Van Tilburg-Bastianen Groep	177

BOUW

1	VolkerWessels	16.536
2	Dura Vermeer Groep	3.000
3	Joh. Mourik & Co.	2.000
4	Breman Installatiegroep	1.585
5	Van Gelder	1.360
6	Kuijpers Installaties	1.347
7	Van Dorp	1.184
8	ASVB (Aan de Stegge)	1.114
9	A.Hak	774
10	Coen Hagedoorn Bouwgroep	591
11	Nijhuis Bouw	543
12	Ten Brinke Group	542
13	Trebbe	527
14	VORM	472
15	Schagen Groep	431
16	Vastbouw International	391
17	KlokGroep	375
18	De Nijs	309
19	Heembouw	276
20	Roosdom Tjhuis	231
21	Plegt-Vos Bouwgroep	220
22	Bouwbedrijf Van de Ven	199
23	Hurks Groep	153

AANTAL WERKNEMERS

AANTAL WERKNEMERS

AANTAL WERKNEMERS

DETAILHANDEL

1	Zeeman Groep	6.575
2	De Mandemakers Groep	3.778
3	Swiss Sense	1.987
4	We International	1.070
5	Europa Have	946
6	BUN	655
7	Van den Tweel Groep	418
8	Gassan Diamonds	346
9	Leon Martens Juwelier	268

ENERGIE EN CHEMIE

1	SHV	60.450
2	Bolsius	1.362
3	BTE Groep	993
4	Morssinkhof Rymoplast	685
5	NNZ	244

FINANCIËLE DIENSTVERLENING

1	De Goudse Verzekeringen	1.215
2	CCV Group	953

GROOTHANDEL

1	Sligro Food Group	4.113
2	Dutch Flower Group	3.640
3	Kramp Groep	3.142
4	Rensa Groep	1.487
5	Koninklijke Paardekooper Groep	1.114
6	De Hoop Terneuzen	1.018
7	MCB International	971
8	GP Groot	967
9	Koopman International	921
10	De Stihl Groep	839
11	Floral Trade Group	798
12	Hametha	770
13	Enviem	577
14	Vergeer Holland	541
15	WBE Group	501
16	Copaco	429
17	Van Cranenbroek	417
18	Itsme	410
19	Vandersterre Groep	381
20	Smeding Groenten en Fruit	364
21	Van Nieuwpoort Groep	351
22	Koninklijke Oosterberg	350
23	Heuver	318
24	Brouwer Groothandelsgroep	308
25	Scherpenhuizen	307

ICT EN TECHNOLOGIE

1	Simac Techniek	1.184
2	AFAS	603

LANDBOUW EN VOEDSELVERWERKENDE INDUSTRIE

1	Heineken	86.390
2	Koninklijke De Heus	8.000
3	Parlevliet & Van der Plas	5.846
4	Royal A-ware	4.066
5	Rijk Zwaan Zaadteelt en Zaadhandel	3.617
6	Hendrix Genetics	2.827
7	Koninklijke Zeelandia Groep	2.521
8	VanDrie Group	2.493
9	Enza Zaden	2.349
10	Koppert Biological Systems	2.300
11	Koninklijke Vezet	2.260
12	Lely	2.009
13	Bejo Zaden	1.950
14	Royal Swinkels Family Brewers	1.714
15	Goedhart & Borgesius	1.668
16	Zwanenberg Food Group	1.580
17	Van Loon Vlees	1.410
18	Hessing Supervers	1.405
19	Cornelis Vrolijk	925
20	Barenbrug	900
21	Farm Frites	834
22	Interovo Egg Group	787
23	Royal Smilde	605
24	Denkavit International	603
25	Royal Brinkman	509

MAAKINDUSTRIE

1	VDL Groep	16.585
2	Damen Group	12.000
3	Royal Terberg Group	2.939
4	Van Leeuwen Buizen Groep	2.458
5	Heinen Hopman	2.219
6	Huisman Equipment	1.923
7	Visscher-Caravelle	1.889
8	LC Packaging	1.776
9	Verder International	1.674
10	Roto Groep	1.187
11	Tembo Group	1.144
12	Condor Group	939
13	DKG	847
14	Kaak Group	778
15	Van Merksteijn International	766
16	Roba Metals	734
17	Bluewater Group	216

RECREATIE

1	Goliath	302
---	---------	-----

SUPERMARKTEN

1	Jumbo Groep	100.000
2	Detailresult Groep (Dirk van den Broek, Dekamarkt)	8.003

3	Jan Linders Supermarkten	5.028
4	Vomar	3.123
5	Hoogvliet Supermarkten	2.953
6	Poiesz Supermarkten	2.234
7	Boon Food Group (MCD Supermarkten)	1.318
8	Nettorama	1.037

TRANSPORT EN LOGISTIEK

1	Raben Group	11.550
2	Koninklijke Wagenborg	2.502
3	Simon Loos	2.271
4	Ewals Cargo Care	2.072
5	Wolter Koops	1.926
6	Den Hartogh Logistics	1.912
7	Jan de Rijk	1.453
8	Heisterkamp	1.194
9	Neele-Vat Logistics	975
10	Koopman Logistics Group	880
11	De Rijke Europe	807
12	Van den Bosch Transportation	777
13	Verbrugge International	653
14	Fritom	584
15	Koninklijke LV Logistics	519
16	Euro-Rijn Group	283
17	Interstream Barging	237
18	RDS (Van Donge & De Roo)	176
19	Rotra Forwarding	126

UITGEVERS EN DRUKKERIJEN

1	Koninklijke Drukkerij Em. De Jong	1.255
2	Audax	928

ZAKELIJKE DIENSTVERLENING

1	VebeGo	31.886
2	Facilicom Services Group	21.424
3	ADG Dienstengroep (Asito)	15.606
4	BCD Group	13.000
5	Boels Rental	6.515
6	Dietsmann	5.818
7	Royal Peterson Control Union Group	5.442
8	Van Oord	5.243
9	Driessen Groep	3.336
10	Elkarij	2.486
11	Hoppenbrouwers Techniek	1.602
12	Heerema Group	738
13	Peinemann Mobilift Groep	675
14	Faber Group	567
15	Van Kessel	100

Meer dan een supermarkt

Hoe belangrijk resultaat ook is: bij Jumbo staan mensen altijd centraal. Ook de komende jaren wil het familiebedrijf op een duurzame manier betaalbare boodschappen combineren met maatschappelijke impact. “Onze supermarkten zijn een ontmoetingsplek die mensen met elkaar verbindt.”

Je merkt het meteen als je het hoofdkantoor van Jumbo in Veghel binnenkomt: dit is geen doorsneebedrijf. De sfeer in de ontvangsthuis is meer huiselijk dan zakelijk. Een gevoel dat niet verandert als je de werkkamer van Ton van Veen binnenstapt, waar Colette Cloosterman-van Eerd je verwelkomt met een oprechte glimlach en een drankje en koekje aanbiedt. Het is haast alsof je familie bezoekt in plaats van de President Commissaris en CEO van de Koninklijke Jumbo Food Groep. “Mijn moeder ging vroeger met een mandje oliebollen de buurt rond om een praatje met iedereen te maken”, vertelt Colette even later als het over familiewaarden gaat. “Oprechte belangstelling, mensen zich op hun gemak laten voelen, iedereen doet ertoe: dat zijn waarden waar ik zelf ook voor sta. En die ik probeer te vertalen naar onze supermarkten, zowel voor klanten als collega’s.”

NIEUWESTRATEGIE

Na zo’n achttien jaar als CFO binnen Jumbo te hebben gewerkt, werd Ton van Veen in maart 2023 als eerste niet-familielid tot CEO van de supermarktketen benoemd. “De familie, de RvC en het management hebben zich toen gebogen over de vraag hoe we Jumbo op een duurzame manier naar een gezonde toekomst konden leiden”, zegt Ton. “We waren het er snel over eens dat de familiewaarden – het Jumbo-DNA van ‘samen, ondernemen en winnen’ – behouden moesten blijven. Immers, dit maakt ons uniek en dus succesvol. Ook hebben we onze strategie herijkt: met ‘Jumbo zoals Jumbo bedoeld is’ keren we terug naar de basis, onder meer door onze ‘7 Zekerheden’ aan te passen aan de huidige tijd. We willen klanten fijne winkels bieden, waar ze elke dag voor betaalbare producten van topkwaliteit terecht kunnen en waar het een fijne plek is om te zijn. Met de familie Van Eerd als betrokken aandeelhouders en Colette in de RvC blijven we het Jumbo-DNA koesteren en de warmte behouden. Een mooie opdracht, zij het ook een lastige in deze tijd met diverse maatschappelijke

‘Bij onze Klets-kassa’s kunnen klanten die geen haast hebben een praatje maken’

Sinds begin 2023 meten we onze medewerkerstevredenheid uitgebreider en hebben we organisatiebrede verbeteringen doorgevoerd. In januari 2024 was de Employee Net Promoter Score (eNPS) verbeterd van 37 naar 44. Ons streven is om eind dit jaar een score van 50 te halen.”

LOKAAL BETROKKEN

“Bij Ton zijn de dagelijkse leiding en het Jumbo-DNA in goede handen”, zegt Colette. “Dit geeft mij ruimte om me naast mijn toezichthoudende taken als President Commissaris ook meer te richten op de sociale kant van het bedrijf. Als familiebedrijf hechten we veel waarde aan de wereld om ons heen. Onze winkels in Nederland en België staan letterlijk midden in de samenleving. Een voorbeeld zijn de Klets-kassa’s, waar klanten die geen haast hebben een praatje kunnen maken. Voor sommige klanten is dit het enige menselijke contact dat ze op een dag hebben. De Klets-kassa’s zijn de hele wereld overgegaan en als voorbeeld besproken op het Wereld Economisch Forum. Onze winkels zijn meer dan een supermarkt: een ontmoetingsplek waar persoonlijk contact is in plaats van via een digitaal scherm. Ook organiseren onze winkels, in samenwerking met lokale partijen en belanghebbenden, verschillende activiteiten om mensen samen te brengen. Zo zijn we betrokken bij initiatieven als samen kerst of ramadan vieren, bij bingoavonden en valentijnslunches. Voor initiatieven die de buurt leefbaar houden en maken, trekt elke winkel zelf een budget uit. Landelijk doen we in Nederland mee aan het Koningsdagontbijt, waar we voor meer dan 1 miljoen basisschoolkinderen een gevarieerd en feestelijk ontbijt verzorgen. En we stimuleren lichaamsbeweging, onder andere met de Nederlandse Jeugdschaatsdagen. Er zijn voor de gemeenschap en mensen helpen: dat is ook waar Jumbo voor staat.” <<

belangen. Maar als familiebedrijf denken we in generaties, niet in financiële kwartalen. Daarom blijven we via innovatie onder andere onze ketens verduurzamen én willen we Nederlandse boeren en telers een eerlijk verdienmodel garanderen.”

JUMBO ACADEMY

“Medewerkers vormen de basis voor ons succes”, zegt Ton. “We zien graag dat ze hun talent benutten en zich ontwikkelen. Om dit te stimuleren hebben we in 2002 een gecertificeerd opleidingsinstituut opgericht: de Jumbo Academy, een unicum binnen onze branche. Het biedt tal van trainingen en opleidingen en onze collega’s kunnen werk met een mbo- of hbo-opleiding combineren. De Jumbo Academy heeft zelf een training ontwikkeld om het Jumbo-DNA nog beter te laten landen bij al onze winkelcollega’s, zodat ze de klant écht op één zetten. In onze distributiecentra werken veel nationaliteiten. Om al deze collega’s zich meer thuis te laten voelen, draaien we hier bewust muziek uit verschillende landen.

Elektrisch vooruit

Dura Vermeer wil snel naar nul CO₂-uitstoot op de bouwplaats. Om dit te bereiken wacht het ondernemende familiebedrijf niet af, maar werkt het proactief toe naar een emissievrij materieelpakket vóór 2030.

Bouwbedrijf Dura Vermeer lanceerde in 2023 een ambitieuze 'Net Zero'-ambitie. De focus ligt op ketensamenwerking, circulair ontwerpen en de emissievrije bouwplaats. Bij dat laatste speelt het materieelbedrijf van Dura Vermeer een belangrijke rol als pionier en innovator. Dura Vermeer Materieel slaagde er al in om ruim 40% van het uitstootmaterieel te elektrificeren. "Waar onze sector tegenaan loopt, is dat met name het grotere equipment nog niet elektrisch te krijgen is", zegt Maarten van Driel, directeur van Dura Vermeer Materieel. "Een deel van het materieel hebben we in eigen beheer, maar voor de rest zijn we afhankelijk van de supply chain. Wij hebben nu behoefte aan emissievrije asfalteermachines, vrachtwagens en walsen."

ZELF MACHINES OMBOUWEN

Daarom is Dura Vermeer zelf begonnen met het ombouwen naar elektrische machines, door verbrandingsmotoren te vervangen door accu's en elektromotoren. Gekozen is voor wisselsystemen.

DEEL ONLINE

De grotere materieelstukken beschikken dan over twee accupakketten, zodat ze zonder tijdverlies kunnen blijven doordraaien. Dit verloopt boven verwachting. Elektrisch asfalteren is nu al de norm in Noordwest- en Zuidwest-Nederland. "Wij zijn wendbaar en kijken ver vooruit. Mogelijk kunnen we zelfs proactiever investeren dan beursgenoteerde bedrijven. We zitten in de voorhoede van de vergroening. Daar zijn we trots op, want niets doet er zo veel toe als een schone toekomst", aldus Van Driel. "De energietransitie is een unieke kans die we met beide handen aangrijpen." <<

Nieuwe activiteit

Gomes groeide van transportfirma uit tot een grote dealer van Mercedes-Benz. Terwijl de vierde generatie start in het bedrijf, breidt Gomes de activiteiten uit: het importeert VOYAH-persoonwagens.

"Ons familiebedrijf is in negentig jaar tijd een onderneming geworden met dertien filialen", zegt Peter Gomes, derde generatie en directeur van het bedrijf. "Die filialen bevinden zich in Noord-Holland, Utrecht en Limburg." Het bedrijf begon als transportbedrijf. Vervolgens kwamen daar activiteiten bij, zoals de verkoop van vrachtwagens, bedrijfswagens en personenwagens. "Wij zijn met 52 jaar de langst bestaande Nederlandse dealer van Mercedes-Benz", zegt de directeur niet zonder trots.

IMPORTEURSCHAP

Onlangs breidde de onderneming de activiteiten uit met het importeurschap van het Chinese automerk VOYAH. "Het gaat daarbij om 100% elektrische personenwagens", zegt Gomes. VOYAH is geen volledig nieuwe fabrikant. "Het merk maakt deel uit van een van de grote Chinese autobouwers, Dongfeng, dat jaarlijks 2,5 miljoen luxewagens en 800.000 vrachtwagens levert. Het is een leverancier met een lange historie." VOYAH, dat zich positioneert in het luxesegment, wil een positie in Europa krijgen en koos Gomes voor het betreden van

DEEL ONLINE

de Benelux. "Als familiebedrijf werken wij zelf ook graag samen met familiebedrijven", legt Gomes uit. "Als importeur hebben we nu partnerships met vijf dealerbedrijven voor de sales en aftersales van VOYAH." Dat zijn twee dealers binnen de eigen Gomes-organisatie, naast familiebedrijven Baan in Twente, ASV in Eindhoven en Ghistelinc en Groupe Maurin in België.

VIERDE GENERATIE

Boy Gomes, de zoon van Peter, zal zich gaan richten op de nieuwe business. "Zo vindt de vierde generatie zijn weg in het bedrijf." <<

Nieuwe manier van bouwen maakt direct impact

Substantieel bijdragen aan duurzaamheid én het enorme woningtekort. Plegt-Vos maakt écht impact voor de maatschappij. Niet alleen gaat de innovatieve bouwer voor maximaal woonplezier; de basis vormt het grote werkplezier. “De betrokkenheid van onze mensen is enorm. In korte tijd draaide onze Slimme Huizenfabriek voor woningcomponenten.”

De vraag naar kant-en-klare bouwdelen ofwel complete elementen van Plegt-Vos groeit snel. Sinds de bouw van de Slimme Huizenfabriek in Almelo (2020) verwacht directeur Theo Opdam dat de omzet in vier jaar met ruim 50% stijgt. “De nieuwe fabriek is onderdeel van ons antwoord op vier grote uitdagingen waar ons land mee worstelt. De vereiste miljoen nieuwe woningen, de verduurzaming van zeven miljoen woningen, de schreeuw om betaalbare woningen en het krappe arbeidsmarktpotentieel.” Een nieuwe manier van bouwen is dé oplossing. De gerobotiseerde fabriek realiseert een indrukwekkende productiviteits- en duurzaamheidslag. Plegt-Vos, een van de grootste familiebedrijven in de bouw, met kantoren in Hengelo, Assen, Utrecht en Rotterdam, heeft alweer ambitieuze plannen voor uitbreiding.

SLIMME HUIZENFABRIEK

Complete gevels, daken, binnenwanden en kant-en-klare meterkasten verlaten dagelijks de Slimme Huizenfabriek. Als eerste van Nederland startte Plegt-Vos met een gerobotiseerde fabriek voor woningcomponenten. Werkzaamheden verplaatsen van de bouwplaats naar de fabriek. Theo: “Wij ‘genereren’ van tevoren alle gebouwelementen, zetten die met behulp van robots in elkaar en werken onder geconditioneerde omstandigheden. In de fabriek zijn er geen weersinvloeden en de machines werken verbazingwekkend snel en secuur en realiseren altijd dezelfde kwaliteit.” Deze nieuwe manier van bouwen maakt zowel sneller bouwen als beter inspelen op behoeften mogelijk. Plegt-Vos levert wat de markt vraagt. “Denk aan kleinere woningen voor jongeren of toekomstbestendige woningen voor senioren.

‘Een robot vervangt maar liefst 140 metselaars’

gebruikt alleen gecertificeerde houtsoorten. Voor elke verwerkte boom wordt een nieuwe teruggeplant. Dankzij de STIP-certificering zijn de klanten, die ook moeten voldoen aan duurzaamheidsdoelen, verzekerd van milieuvriendelijk hout. De overheid geeft MIA-subsidie.

CULTUUR VAN AANPAKKEN

Plezier in het werk blijkt dé voorwaarde voor succes. Dit 122 jaar bestaande familiebedrijf excelleert in langetermijndenken. Daarnaast is persoonlijk contact sinds de oprichting een belangrijke waarde. “Ik werk bijna 25 jaar bij Plegt-Vos en constateer: als mensen plezier hebben in hun werk, komen ze tot de beste prestaties. We hebben een fantastische sfeer. Ons ziekteverzuim ligt zelfs ruim onder het landelijk gemiddelde. Iedereen is gelijkwaardig in onze platte organisatie. Ik zie ook een enorme saamhorigheid: onze mensen houden van aanpakken en zetten samen de schouders eronder. De nieuwbouw en de slimme innovaties vormen de bewijzen”, vertelt de gepassioneerde directeur. Dat heeft een positieve uitwerking op de klant. Die merkt dat medewerkers zaken snel oppakken. Hij hoeft maar te bellen en het wordt geregeld. De benadering is onderscheidend. “Geen prioriteit aan snel scoren van nieuwe projecten, maar relaties perfect houden komt bij ons op de eerste plaats”, verklaart Theo trots.

ONDERZOEKSSCORES EN PRIJZEN

In de Cobouw Reputatiemonitor behoort Plegt-Vos tot de top 10 van bouwbedrijven met de beste reputatie. Het komt als sterkste uit de bus bij de belangrijkste aspecten prijs-kwaliteitverhouding en leveringszekerheid. Bovendien scoort het bouwbedrijf hoog op de energietransitie.

In 2022 heeft Plegt-Vos de prestigieuze Family Business Legacy Award ontvangen. Een jaarlijkse prijs voor uitzonderlijke ondernemers van Nederlandse familiebedrijven. De jury ziet Plegt-Vos als een solide voorbeeld van een moderne familieorganisatie in de maakindustrie. Theo wordt geroemd als visionair en om zijn oprechte interesse in mensen. Hij geeft ze directe verantwoordelijkheid om samen doelen te realiseren. Ook laat Plegt-Vos zien dat innovatiekracht én het in stand houden van familiewaarden hand in hand gaan. <<

Allemaal betaalbare en energiezuinige woningen met een zo groot mogelijk wooncomfort”, licht Theo toe.

De Slimme Huizenfabriek produceert momenteel elementen voor 1300 woningen per jaar op basis van acht uur per dag. Plegt-Vos wil de productie opschroeven naar zestien uur per dag. Onlangs heeft het bouwbedrijf tien hectare grond erbij gekocht. Daarmee kan Plegt-Vos de productie stapsgewijs verviervoudigen. De voorloper in de bouwwereld kan zo met projecten tot circa zeshonderd woningen een steeds grotere impact maken. Dat is niet alleen interessant voor overheden, woningcorporaties, beleggers en de zorgsector; ook steeds meer collega-bouwbedrijven kopen er complete bouwdelen in.

80% CO₂-REDUCTIE

“Met deze efficiënte fabriek en werkwijze dragen we tevens fors bij aan de verduurzaming van de woningproductie”, vervolgt Theo. “Het aantal vervoersbewegingen van materialen en mensen neemt flink af. Zo vervangt bijvoorbeeld een robot maar liefst 140 metselaars. Volgens officiële berekeningen draagt de nieuwe fabriek bij aan 35% CO₂-reductie. Doordat we steeds meer bio-based materialen verwerken, zoals hout in plaats van beton, loopt de CO₂-reductie op tot zelfs 80%.” De vraag naar bouwen met verantwoord hout neemt snel toe. Plegt-Vos sluit hierop aan en

DEEL ONLINE

EW TOP 200 FAMILIEBEDRIJVEN

AARTSEN BRED A B.V.

Heilaar-Noordweg 9
4814 RR Breda
Postbus 9555
4801 LN Breda
Telefoon: (076) 524 8100
info@aartsen.com
www.aartsen.com/nl

ABN AMRO MEESPIERSON

Gustav Mahlerlaan 10
1082 PP Amsterdam
Postbus 1800
1000 BV Amsterdam
Telefoon: (020) 343 43 43
www.abnamro.nl/nl/privatebanking

DUR A VERMEER

Rotterdam Airportplein 21
3045 AP Rotterdam
Telefoon: (010) 280 85 00
E-mail: info@duravermeer.nl
www.duravermeer.nl

FACILICOM GROUP

Karel Doormanweg 4
3115 JD Schiedam
Telefoon: 088-298 60 00
E-mail: info@facilicom.nl
www.facilicomgroup.nl/nl

GOMES NOORD-HOLLAND B.V.

Robbenkoog 2
1822 BB Alkmaar
Telefoon: (072) 567 04 00
E-mail: info@gomes.nl
www.gomes.nl

JUMBO SUPERMARKTEN B.V.

Rijksweg 15
5462 CE Veghel
Postbus 8
5460 AA Veghel
Telefoon: (0413) 38 02 00
www.jumbo.com

PLEGT-VOS

Sherwood Rangers 1
7551 KW Hengelo
Telefoon: 088-588 60 00
E-mail: info@plegt-vos.nl
www.plegt-vos.nl

PWC

Thomas R. Malthusstraat 5
1066 JR Amsterdam
Telefoon: 088-792 00 20
www.pwc.nl/familiebedrijven

VAN LANSCHOT KEMPEN

Beethovenstraat 300
1077 WZ Amsterdam
Telefoon: 0800-1737
E-mail: privatebanking@vanlanschotkempen.com
www.vanlanschotkempen.com/familiebedrijf

COLOFON

Media-exploitatie: Adformix B.V. (0 888 777 888)
Verkoop: Kees Veldt, Jan-Willem van der Hek
Coördinatie interviews: Monique Kok, Laura Poorter
Tekst business stories: Eduard Voorn, Harry van Brandenburg, Marco Mulders, Mels Dees, Olaf Boschman, Robert den Bremer, Robert van der Broek
Tekstcorrectie: Saskya Nonner
Fotografie: Sebastiaan Westerweel
Vormgeving: X10 Grafische vormgeving | Christien de Boer

ONLINE

Verantwoordelijkheid nemen • Starlink • Robert Kennedy jr. • Rookaroma's

● Robert Kennedy jr., neef van de vermoorde president John F. Kennedy, doet dit jaar een gooi naar het **president-schap**. Met een populistische boodschap hoopt hij kiezers weg te halen bij de Democraten én de Republikeinen. Maar 'alternatieve' kandidaten weten maar zeer zelden te scoren, schrijft Victor Pak.

● De oorlog verloopt steeds slechter voor **Oekraïne**, mogelijk mede door de rol van Elon Musks netwerkbedrijf Starlink. Volgens het Oekraïense leger zouden op meerdere fronten nu ook de Russen gebruikmaken van Musks internet. *EW* over de belangen van Musk in deze oorlog.

● De Belgische premier en andere politici pretenderen dat problemen met **immigratie** vanuit Afrika met een akkoordje hier en een bezoeke daar wel zijn op te lossen. Dat is niet eerlijk, schrijft Jonathan Holslag.

● Er bestaat niet zoiets als perfect functionerend **strafrecht**, schrijft Afshin Ellian. Rinus Otte, de baas van het Openbaar Ministerie, hoopt wel 'troost te bieden' door beter duidelijk te maken waarom wel of niet schuld wordt vastgesteld en straf wordt opgelegd.

● Rijkere, universitair opgeleide mensen die veelal het hardste schreeuwen dat er

een klimaatcrisis is, die zeggen zich daar erg veel zorgen over te maken, blijken zelf helemaal niet duurzaam te leven. Terwijl praktisch opgeleide mensen met een krappe beurs juist wel ontzettend groen en duurzaam zijn. Dat is de echte **klimaatkloof**, schrijft Zihni Özdil.

● Wil je als politicus scoren? Roep dan dat je verantwoordelijkheid wilt nemen. Maar is het wel verantwoord om met een notoire grondrechtenhater en **politieke pyromaan** aan de formatietafel te zitten, vraagt Mark Thiessen zich af.

● Nee, de liefhebber van de HEMA-rookworst hoeft voorlopig niet te vrezen. De worsten van de Hollandsche Eenhedenprijzen Maatschappij Amsterdam worden traditioneel gerookt en niet op smaak gebracht met **rookaroma's**. En juist die rookaroma's gaan op last van de Europese Commissie in de ban. Maar of ze echt schade toebrengen, is nauwelijks vast te stellen.

● Frans Timmermans keerde terug naar Den Haag. Heeft hij zijn 'swag' al gevonden? Ontdek het in de podcast *Elke Week*.

● Geert Wilders vliegt uit de bocht met zijn interpretatie van de woorden van **Frans Timmermans**. Het is opnieuw een voorbeeld van hoe de PVV-leider wel kan uitdelen, maar niet kan incasseren, schrijft Victor Pak.

De artikelen kunt u vinden op ewmagazine.nl/dezeweek of door deze QR-code te scannen.

EW is in 1945 opgericht als **Elseviers Weekblad** door **J.P. Klautz** (1904-1990) en **H.A. Lunshof** (1904-1978) en is een voortzetting van **Elsevier's Geïllustreerd Maandschrift** (1891-1940)

Abonnementen en klantenservice

Blad niet ontvangen? Verhuisd? Regel eenvoudig 24/7 uw abonnementszaken op: service.roularta.nl Mail: klantenservice@ewmagazine.nl
Post: Roularta Media Nederland, Afdeling Klantenservice, Postbus 606, 7000 AP Doetinchem
Telefoon klantenservice: 020-894 75 53 (tijdens kantooruren)

Redactie: 020-2248022 | redactie@ewmagazine.nl | www.ewmagazine.nl
Postbus 11, 1110 AA Diemen

Hoofredactie Hella Hueck
Robbert de Witt (*adjunct*)

Nederland Victor Pak (*coördinator*),
Carla Joosten, Ron Kosterman, Gerlof Leistra,
Gertjan van Schoonhoven, Eric Vrijns,
Geerten Waling

Wereld Matthijs van Schie (*coördinator*),
René van Rijckevoersel (*Brussel*)

Economie Joris Heijn (*coördinator*),
Lotte Elbrink, Nord Lodewijk, Theo van Vugt,
Jeroen van Wensen, Liesbeth Wytzes

Wetenschap & Cultuur Joppe Gloerich
(*coördinator*), Bram Hahn, Gerry van der List,
Laurien Onderwater

EW Digitaal Gandor Bronkhorst (*chef*),
Bart D'Hanis, Lars Jacobusse, Tom Ramaker,
Sam Verbeek

Eindredactie & organisatie Eddy Schaafsma
(*chef*), Agnès Hoogendijk, Arnout Maat,
Tonny van Winssen

Vormgeving Peter ter Mors (*art director*),
Jelrik Atema (*infographics*), jooZt Mattheij,
Wendelien Schmidt (*beeld*), Dirk Smit

Pictoright Van werken van beeldende kunstenaars aangesloten bij een CISAC-organisatie is het auteursrecht geregeld met Pictoright te Amsterdam.
© c/o Pictoright Amsterdam 2024

ISSN 0922-3444

● *EW* is een uitgave Roularta Media Nederland

Uitgever Pim Osterhaus
Postbus 11, 1110 AA Diemen

Marketing Nicole Boekema (*chef*),
Kirsten Andeweg, Demi den Bieman,
Sabine Blaak, Rosalinde Eerenberg,
Naomi Joosten, Ivonne van Keulen

Advertentieverkoop
Roularta Media: 020-2105459
sales@roularta.nl
www.roularta.nl
Geldend advertentietarief van 1-1-2024

Advertentieafhandeling (traffic)
020-210 5450
traffic@roularta.nl

Abonnementen kunnen op elk gewenst tijdstip ingaan. Opgave via ewmagazine.nl/ abonneer of telefonisch bij de Klantenservice.

EW Events en secretariaat Ingrid Pronk

Documentatie Marijke Brouwer (*chef*),
Astrid Westbroek

Correspondenten
Jeroen Ansink (*New York*),
Michiel van Blommestein (*Warschau*),
Joost Bosman (*Moskou*),
Jeroen Bult (*Talinn*),
Renske Heddema (*Zürich*),
Richard Hogenkamp (*Madrid*),
Patrick van IJendoorn (*Londen*),
Linda Otter (*Rome*),
Fred de Vries (*Kaapstad*)

Medewerkers Gerbert van der Aa,
Afshin Ellian, Joost Galema, Nicolaas Klei,
Heidi Kljnsen, Leo Kwartan, Zihni Özdil,
Koen Petersen, Max Rebatarr jr.,
Simon Rozendaal, Rob van Scheers,
Riki Simons, Martin Sommer, Theo Toebosch,
Jeroen Vullings, Pieter Waterdrinker

Productie & distributie Natalie Leenstra-Drost,
Loes Mes

Abonnementen tot wederopzegging kunnen bij de Klantenservice worden beëindigd met inachtneming van minimaal 30 dagen. Dit kan schriftelijk, telefonisch of per e-mail. Ook voor informatie over uw lopende abonnement kunt u contact opnemen met de Klantenservice.

Adreswijzigingen Drie weken van tevoren schriftelijk doorgeven via de Klantenservice.

Prijzen Jaarabonnement Nederland (inclusief digitale edities) € 325. Twee jaar € 512,73; Drie jaar € 687,34; halfjaar € 168,05; kwartaal € 85,29; maand € 28,77, bij automatische incasso. Administratiekosten voor andere betaalwijzen € 2,60. Leest u *EW* liever digitaal? Dat kan al voor € 12,92 per maand. Rabobank NL60RAB00314208844 t.n.v. Roularta Media Nederland B.V te Amsterdam. Jaarabonnement overige landen op aanvraag. Per losse digitale editie: € 4,99 (gratis voor abonnees). Ga naar de App Store, Google Play of ewmagazine.nl/app voor meer informatie.

Nabestellingen Oude nummers (tot 6 weken terug) kunt u bestellen via tijdschriftnu.nl/ew

Gedrukt door Roularta Printing

© 2024 Roularta Media Nederland

Copyright Het is niet toegestaan om, zonder voorafgaande toestemming van Roularta Media Nederland, de uitgever van *EW*, door in *EW* gepubliceerde artikelen, onderzoeken of gedeelten daarvan over te nemen, te (doen) publiceren of anderszins openbaar te maken of te verspreiden.

Leveringsvoorwaarden Op alle aanbiedingen, offertes en overeenkomsten van Roularta Media Nederland zijn de algemene voorwaarden van toepassing die te vinden zijn op www.roularta.nl/voorwaarden/, waar u ze kunt printen en opslaan. Deze voorwaarden zijn tevens van toepassing op uw abonnement.

Disclaimer Alle (redactionele) informatie, waaronder begrepen adviezen, ideeën en meningen, is op zorgvuldige wijze en naar beste weten samengesteld. De inhoud en inkleiding van advertenties is bepaald door de namen adverteerders en wordt door Roularta Media Nederland en/of door de redactie niet beoordeeld op juistheid, volledigheid en rechtmatigheid. Roularta Media Nederland en de aan haar verbonden auteurs zijn niet aansprakelijk voor schade in verband met gebruik van (redactionele) informatie en de inhoud en vormgeving van advertenties. Roularta Media Nederland sluit iedere aansprakelijkheid voor schade als gevolg van druk- en zerfouten uit.

Privacy Roularta Media Nederland, uitgever van *EW*, legt van haar abonnees en klanten in het kader van haar dienstverlening (persoons) gegevens vast. Deze gegevens worden gebruikt ter uitvoering van de (abonnements)overeenkomst, en om informatie te verstrekken over relevante producten en diensten van Roularta Media Nederland

De gegevens kunnen ook worden gebruikt door zorgvuldig geselecteerde organisaties om abonnees en klanten te informeren over relevante aanbiedingen betreffende producten en diensten. Als u deze informatie niet op prijs stelt, dan kunt u dit doorgeven aan Roularta Media Nederland, Postbus 23620, 1100 EC Amsterdam o.v.v. 'privacy'. Of per e-mail: adresregistratie@roularta.nl. Voor meer informatie verwijzen wij u naar het Privacy en Cookie beleid op www.roularta.nl/privacy.

LIESBETH
WYTZES

Doe dan ook een iPhone-hoesje om dat kind!

Tijdens mijn vele lange fietstochten kijk ik altijd goed om me heen. Vooral of de mensen zich aan de regels houden en of ze wel beleefd zijn tegen elkaar en vooral tegen mij. Dan vallen me verscheidene dingen op. Allereerst het fenomeen dat fietsers zich bij een stoplicht liefst allemaal in een grote hoop verzamelen, waarbij die hoop niet van achteren wordt aangevuld, maar links en rechts. Want hé, als je een snelle fiets hebt, wil je wel graag als eerste weg bij groen licht, ja! Waarop ik dan denk: je kunt heel hard fietsen, maar gek genoeg win je daar heel weinig tijd mee (net als met hard rijden in een auto trouwens).

Maar wat ziet mijn kritisch speurende oog vooral in de ochtend, als ik soms in de zogeheten *school run* zit, het tijdstip waarop ouders hun kroost naar school brengen? De meest krankzinnige acties. Van ouders dus. Die kinderen hebben daarover niets te zeggen.

Vanochtend zag ik een vader die zijn elektrische bakfiets snel en slingerend door het verkeer bewoog. Slingerend omdat hij met één hand zijn telefoon vasthield en vast een heel gewichtig gesprek voerde. In de bakfiets zat zijn zoon van, denk ik, drie. Los en helmloos, druk bezig de aandacht van zijn vader te vangen. Tevergeefs natuurlijk.

Even verderop knalde een scooter langs – je ziet ze niet vaak meer – met daarop een moeder, en een kind voor en eentje achter. Het voorste kind, dat moest staan op de treeplank, was helmloos. Ze hadden thuis maar geld voor twee, denklijk. Ten slotte

een fatbike: hippe moeder op het zadel, peutertje voor haar neus, ook zonder helm, rechtopstaand. Dat kind vond het misschien een mooi avontuur en waande zich beschermd door die moeder, maar ja, één verkeerde beweging en die peuter wordt als een levend projectiel met grote vaart ergens heen gekatapulteerd.

Mensen moeten natuurlijk zelf weten aan wat voor gevaren ze hun kroost blootstellen, maar zijn ze soms vergeten in wat voor bochten ze zich hebben gewrongen om die kinderen überhaupt te kunnen krijgen? Dat is echt een enorm project geworden. Alcohol en sigaretten even laten staan, is echt niet meer genoeg. Nu moet je, als het kind nog maar een vonkje is in het oog van de vader, dus al lang voor de conceptie, aan de bak. Foliumzuur slikken, en vitamine D.

Ook van het grootste belang is dat je allebei precies het goede figuur hebt: niet te dik en niet te dun. Zo word je zeker als vrouw geheel geprepareerd voor een volstrekt normaal proces. Alsof je niet meer bent dan een goed geoliede baarmachine.

De drogist en zogeheten natuurwinkel puilen uit van de potjes met 'gezondheid': *pro-conception fertility for women*, Mommy Yummygums, Proceive, voedingssupplementen speciaal voor kinderwens, Fertility Support, Pregnancy Gummies, Multi Dag & Nacht Mama... Heltjelijef, wat een verdienmodellen!

Eenmaal zwanger moet je je telefoon volplempen met allemaal apps, vooral die waarin staat wat je wel (kort lijstje) en niet mag eten (lange opsomming). Geen rauwe dit-en-dat, niet te veel cafeïne, geen leverproducten, bepaalde theesoorten, het gaat maar door.

Lekker makkelijk is dan de app ZwangerHap, dan kun je voor elk hapje kijken of dat wel mag. Het ding geeft zelfs een waarschuwing als er een ziekmakende bacterie in een product is gevonden. Goedbedoeld ongetwijfeld, maar wat een terreur. Zo gaat de lol er wel van af. En was ik nu in die omstandigheden, dan hield ik me er ook streng aan. Want stel je voor dat er iets niet goed is met de baby, dan komt dat vast doordat ik die ene keer toch zo nodig die derde koffie moest hebben.

En dan is die baby er, na een zorgvuldig geplande bevalling (want ook dat bestaat). Meteen gaan de ouders zich enorm uitsloven om dat kind 'de beste versie' van zichzelf te laten worden, gaat het met drie maanden al naar zwemles, na een jaar op ballet, elke week op sport... Naar de speeltuin, op de rubberen tegels, en nooit meer een geschaafde knie of wat wij vroeger zo dramatisch 'een gat in je hoofd' noemden.

Maar gaan ouders met dat zorgvuldig gekoesterde kind op pad, het verkeer in, dan heeft de ouderlijke iPhone betere bescherming dan die kleine. **EW**

Lekker makkelijk is de ZwangerHap, dan kun je voor elk hapje kijken of je dat wel mag

Wandelingen markeren alle belangrijke stappen in de relatie van Jolien en Lennart

HUWELIJK

JOLIEN KOOIJMAN (24) EN LENNART STRAVER (24)

Jolien en Lennart gingen al jaren naar een christelijk jongerenweekend met vrienden uit het hele land. 'Toch voelde ik mij het meest thuis bij mijn mede-Brabander,' zegt de Eindhovense Jolien over de Waalwijker Lennart. Hij had al langer een oogje op haar. Zij 'schoof het gevoel lange tijd naar de achtergrond'. Een reünie van hun vriendengroep in 2020 bracht hun relatie in een stroomversnelling. 'Biertje in de hand, slenterend door de duinen, begon een nieuw gesprek en hield het niet meer op,' zegt Lennart.

Na de duinwandeling volgde een strandwandeling in september 2020. Lennart vroeg of zij een relatie wilde. Zij zei 'ja'. Destijds zagen de twee elkaar vooral in het weekend

vanwege hun drukke studentenleven in Rotterdam en Eindhoven. Lennart studeerde bedrijfskunde, Jolien human resources. Ze werken nu als specialisten op hun vakgebied.

Nog voor de derde wandeling bracht Lennart een bezoekje aan haar ouders, gebouwbeheerder en ziekenhuismedewerker. Hij, zoon van een onderwijskoppel, vroeg hun om de hand van hun dochter. In de lente van 2022 keerde het stel terug naar de duinen van hun reünie destijds, waar hij het aanbod deed.

De ceremonie was op een Gelders landgoed. Op het feest na de kerkdienst 'betraden zelfs onze ouders de dansvloer'. Na de bruiloft verhuisde het stel naar Rosmalen.

Patrick van Oosterom

TALENT

ZENIT SCHUTTE (23)

Loopt stage bij de directeur-generaal van het ministerie van Justitie. Was voor Volt coördinator defensiebeleid en adviseur van Laurens Dassen.

Wie inspireren je?

'Ik ben opgegroeid in Oudeschild, op Texel. Daar lag de vloot van zeeheld Michiel de Ruyter, die mijn inspiratiebron is geworden. De admiraal staat voor mij symbool voor onzelfzuchtige dienstbaarheid aan volk en vaderland, en was mijn drijfveer om vanaf mijn dertiende met geopolitiek bezig te zijn.'

'Michiel de Ruyter is mijn inspiratiebron'

Belangrijkste gebeurtenis?

'Het Texelse Michiel de Ruyterjaar in 2007, vierhonderd jaar na de geboorte van De Ruyter. Door wat ik in dat jaar leerde, raakte ik geïnteresseerd in de machtsdynamiek in de internationale betrekkingen.'

Kan niet zonder?

'Ik doe dagelijks twee uur aan krachttraining en luister de podcast *Veldheren*. Balans tussen fysiek en intellectueel bezig zijn, is belangrijk.'

Beste advies?

'Niet vasthouden aan gebaande paden, jouw pad bepaal je zelf.'

Over vijf jaar?

'Volgend jaar ga ik strategische studies doen in Singapore. Ik wil als geo-strateeg voor de Europese Unie werken aan de strategische autonomie.'

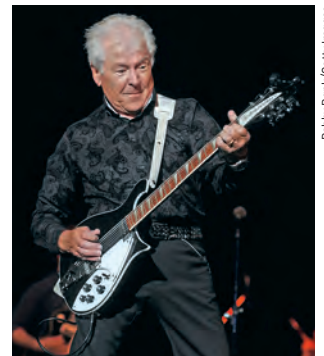
Jibbe Slofstra

OVERLEDEN

Oud-profvoetballer **Boudewijn de Geer (68)** stierf zaterdag 27 april. Hij speelde onder meer voor FC Den Haag en De Graafschap. Na zijn carrière werd hij trainer in het amateurvoetbal.

Oud-burgemeester **Jan Daniels (97)** van Roermond overleed maandag 22 april. De CDA'er was daar burgemeester van 1975 tot 1992.

Toetsenist **Mike Pinder (82)**, een van de oprichters van de Britse band The Moody Blues, overleed woensdag 24 april. De band was succesvol in de jaren zestig en scoorde hits als *Nights in White Satin* en *Tuesday Afternoon*. The Moody Blues kreeg in 2018 een plekje in de Rock & Roll Hall of Fame.

Terry Anderson (76), de journalist van persbureau Associated Press die tijdens de Libanese burgeroorlog door Hezbollah in Beirut werd ontvoerd, stierf zondag 21 april. Hij zat vast van 16 maart 1985 tot 4 december 1991, meestal geblinddoekt en vastgebonden.

OVER LEVEN & DOOD

Om een bericht in deze rubriek te krijgen (huwelijk, talent, necrologie) stuurt u uw suggesties en informatie naar mensen@ewmagazine.nl

Dirk Parlevliet
1926-2024

Vishandelaar met charme en lef, vol ideeën

Helco Kuipers

Gerlof Leistra

Na de zondagse kerkgang zat pater familias Dirk Parlevliet bij de koffie altijd met de atlas op schoot. Zijn hoofd stond nooit stil: waar liggen nog mogelijkheden om vis te vangen en te verkopen? In 1949 richtte hij met zijn zwager Jan van der Plas en diens broer visserijbedrijf Parlevliet & Van der Plas op. Ondanks onstuimige groei is 'PP' altijd een familiebedrijf gebleven. Zoals hij zelf zei: 'Je moet gewoon blijven. Dat is de kracht van dit bedrijf.' Op zijn 58ste droeg hij de leiding over aan zijn zoon Diek en Jan van der Plas. Inmiddels is PP het grootste visserijbedrijf van Europa met tienduizend werknemers en een omzet van 1,5 miljard euro.

'Mijn vader had ideeën en durf,' zegt Diek (69). 'Met zijn charme, overtuigingskracht en doorzettingsvermogen kreeg hij alles voor elkaar. Hij was zakelijk ingesteld en had overal vrienden. Als kinderen zagen we hem alleen in het weekend. Dan gingen we met het gezin eropuit met de boot. Hij was een wildebras en hield zich niet aan regels. Daardoor had hij altijd ruzie met de brugwachter. *Time is money*, zei hij altijd. Daarom voeren onze schepen ook op zondag.'

Dirk Parlevliet werd in 1926 in Katwijk geboren als jongste kind met vier zussen. Zijn vader had een rederij met vier houten haringloggers. Na de lagere school ging Dirk meteen aan de slag in het bedrijf. In 1949 begon hij voor zichzelf met 50 gulden startkapitaal, een oude vrachtwagen en 170 vaten haring van zijn vader. De jonge ondernemers kochten haring op de visafslag in Katwijk en verkochten die in Nederland. Dirk zelf reed op Zwolle en Kampen.

In 1959 kocht PP een eigen vistrawler, in 1967 de tweede. Nadat Brussel in 1983 visquota introduceerde, liet PP twee van de inmiddels vier eigen schepen onder Duitse vlag varen. 'Dat was een geniaal idee,' zegt Diek.

Toen in de jaren zeventig de klad in de haringvangst kwam,

stapte PP deels over op makreel en veroverde Afrika als afzetgebied. 'Dirk sprak geen woord Frans, maar kwam in Ivoorkust en later andere landen overal binnen,' zegt voormalig hoofdboekhouder Henny Kalee (83). 'Hij was rechte-doorzee en hield zijn woord. Elke cent werd weer in het bedrijf gestoken. Hij kon goed delegeren.'

Bij problemen bleef hij altijd naar oplossingen zoeken. 'Opgeven was er niet bij,' zegt directiesecretaresse Anita Smit (57), die de afgelopen twintig jaar ook zijn privéboekhouding deed. 'Hij was een enorme doorzetter.'

Na zijn pensioen kwam Parlevliet veel met zijn vrouw in hun tweede huis op Tenerife. Toen hij weer eens met vissers in de haven zat te praten, zag hij mogelijkheden voor tonijnvangst. Hij kocht een kotter voor zichzelf, maar kreeg geen licentie en moest uitwijken naar de Seychellen. Vanaf daar werd de tonijn per vliegtuig naar Nederland vervoerd.

Parlevliet bleef tot het laatst dagelijks langskomen op het hoofdkantoor van PP, zegt zoon Diek. 'Bij de koffie wilde hij alles weten: hoe gaat het met de visserij? Waar zijn de schepen? Aan het eind van de middag kwam hij voor een glaasje rosé. Hij ging graag op reis om vestigingen te bezoeken, ging mee naar beurzen of naar de tewaterlating van een nieuw schip. Op zijn 83ste was hij mee naar Peking. Na de lange vliegreis en het diner in het hotel ging hij slapen. Wij wilden rond middernacht nog even wat drinken. Zien we mijn vader op de dansvloer van het naastgelegen Hardrock Café dansen.'

Hoewel hij slechter liep en pijnstillers kreeg tegen blaaskanker, gaf hij geen krimp. Vorig jaar moest Diek hem zeggen dat hij niet meer alleen mocht varen. Onder protest accepteerde hij dat de man van Anita – ook werkzaam bij PP – als kapitein het stuur overnam.

Dirk Parlevliet – weduwnaar sinds anderhalf jaar en vader van vijf kinderen – overleed woensdag 17 april. Hij werd 97 jaar.

'Dirk Parlevliet was rechte-doorzee en hield zich aan zijn woord'

BRIDGE & PUZZELS

2373

BRIDGE

- ♠ V854
  - ♥ 54
  - ♦ --
  - ♣ AH106543
  - ♠ B109
  - ♥ HB102
  - ♦ HB972
  - ♣ 8
N	6
W	O
Z	8
- ♠ AH732
  - ♥ AV76
  - ♦ V65
  - ♣ 2

Het bieden verliep met zuid gever en allen kwetsbaar, onder passen van OW : zuid één schoppen – noord vier ruiten – zuid vier harten – noord vijf klaver – zuid zes schoppen – allen passen. Noords vier ruiten was een splinterbod, singleton of renonce ruiten met goede schoppensteun. Oost had dit bod beter kunnen doubleren want dan had west de dodelijke ruitenstart kunnen vinden. Nu kreeg zuid de kans het contract te maken door zorgvuldig afspel. Zuid speelt zes schoppen en west komt uit met schoppenboer. Hoe wint zuid nu het contract tegen het beste tegenspel?

Oplossing bridgeprobleem 2369:

- ♠ H1086
  - ♥ V2
  - ♦ V876
  - ♣ H32
  - ♠ A42
  - ♥ H93
  - ♦ 1095
  - ♣ VB104
N	3
W	O
Z	8
- ♠ VB975
  - ♥ A76
  - ♦ A2
  - ♣ A65

Tegen vier schoppen startte west klavervrouw. Zuid dreigt in elke kleur een slag te verliezen. Als zuid troef gaat trekken kunnen OW een klaverslag ontwikkelen en maken en gaat zuid down. Zuid moet de klavervliezer snel op een harten-slag wegwerken door de uitkomst in de hand te nemen en direct een kleine harten te spelen. West maakt hartenheer en speelt weer klaver. Noord wint, incasseert hartenvrouw en gaat met ruiten naar zuid. Op hartenvrouw verdwijnt noords laatste klaver. Pas nu mag zuid troef spelen en maakt precies zijn contract met het verlies van één schoppen, één harten en één ruiten.

Max Rebattu jr.

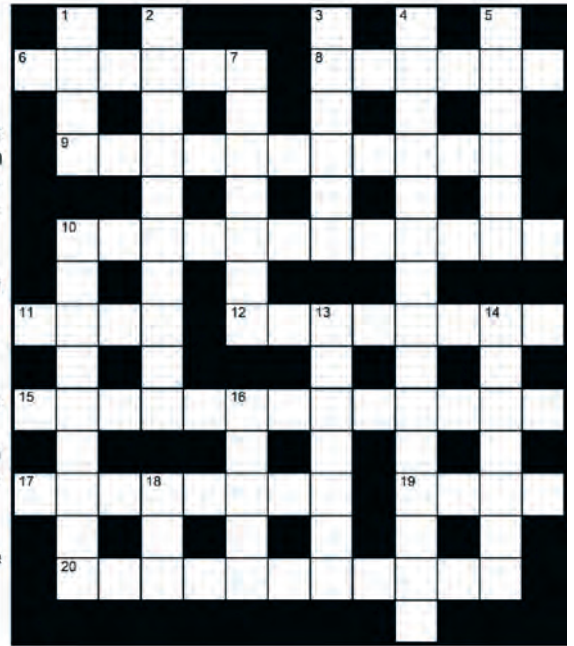
CRYPTOGRAM

HORIZONTAAL

6. Inspectie waar je het warm bij kan krijgen (6) 8. Vind je in een watermeloen op de Veluwe (6) 9. Vooruitgang geboekt, al is er geen munitie meer (11) 10. Deal met een huurmoordenaar (12) 11. Herkenbaar stukje plant (4) 12. Het besje is ook een andere vrucht (8) 15. Lied waarbij men elkaar in de armen vliegt (13) 17. Vochtig deel van een wandelschoen (8) 19. Bekendheid met kaarten (4) 20. Verbaasde blikken in de servieskast (11)

VERTICAAL

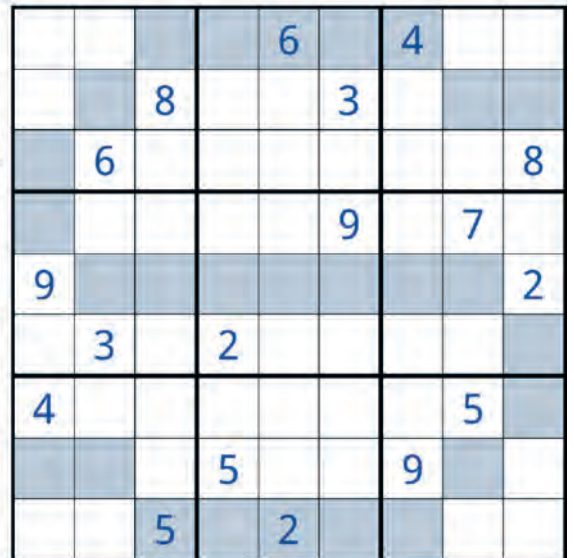
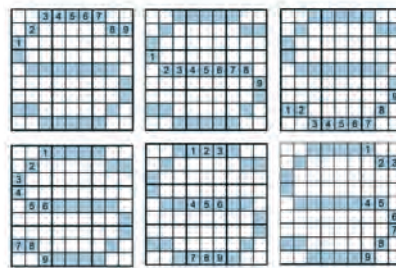
1. Mythologische figuur uur uur (4) 2. Plots opkomende familie van de trekstoot (10) 3. Plaats ze in het kippenhok (6) 4. Glas op de stoep (15) 5. Training voor zieke buitenlanders (6) 7. Is niet meer origineel, maar behoudt de kleur (7) 10. Zeer droog uit België (9) 13. Slemneg (7) 14. Knutsen in je oksel (7) 16. Dier in een zetel (5) 18. Die omgekeerde aanmoediging is lekker je eigen schuld (3)

S-DOKU

De S-doku werkt simpel. Naast de gebruikelijke vierkanten waar de cijfers 1 t/m 9 ingevuld moeten worden, bevat elke kolom en elke rij van vetomrande vierkanten ook nog de negen gekleurde vakjes van de grote S-vorm, waarin de cijfers 1 t/m 9 ook precies één keer mogen voorkomen.

In beeld:

Studio Steenhuis

OPLOSSINGEN

CRYPTOGRAM 2369

CODEKRAKER 2369

Bridge: De oplossing uiterlijk veertien dagen na verschijning sturen aan m.jrebattu@freeler.nl. Vermeld bij de oplossing het [bridgenummer](#) en uw adres.

Puzzels: Stuur uw oplossing (bij rebuskrakers en filippines: inclusief de gevonden zin) en uw adres per per e-mail naar puzzels@ewmagazine.nl met in de onderwerpregel het puzzelnummer. De zendtermijn sluit twee weken na verschijning. Oplossingen worden vier weken later gepubliceerd.

Nu verkrijgbaar

SLECHTS
€9,95

+ GRATIS VERZENDING

**BESTEL NU OP [TIJDSCHRIFTNU.NL/PENSIEN-EW](https://tijdschriftnu.nl/pensioen-ew)
OF SCAN DE QR-CODE**

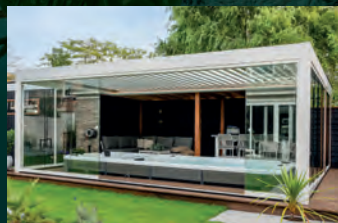

Luxe en stijl
bij Metalura

Perfectie in outdoor vindt u in Alblasserdam

- Breedste aanbod terrasoverkappingen en tuinkamers
- Enorme keuze in balkonbeglazing en glazen wandssystemen
- Volledig ontzorgd van ontwerp tot realisatie
- Save the date! Hemelvaartsdag en Tweede Pinksterdag geopend

Bezoek het Metalura Experience Center te Alblasserdam.

Terrasoverkappingen
en tuinkamers

Glazen wandssystemen
en Steel-ART

Balkonbeglazing

Glazen windschermen

